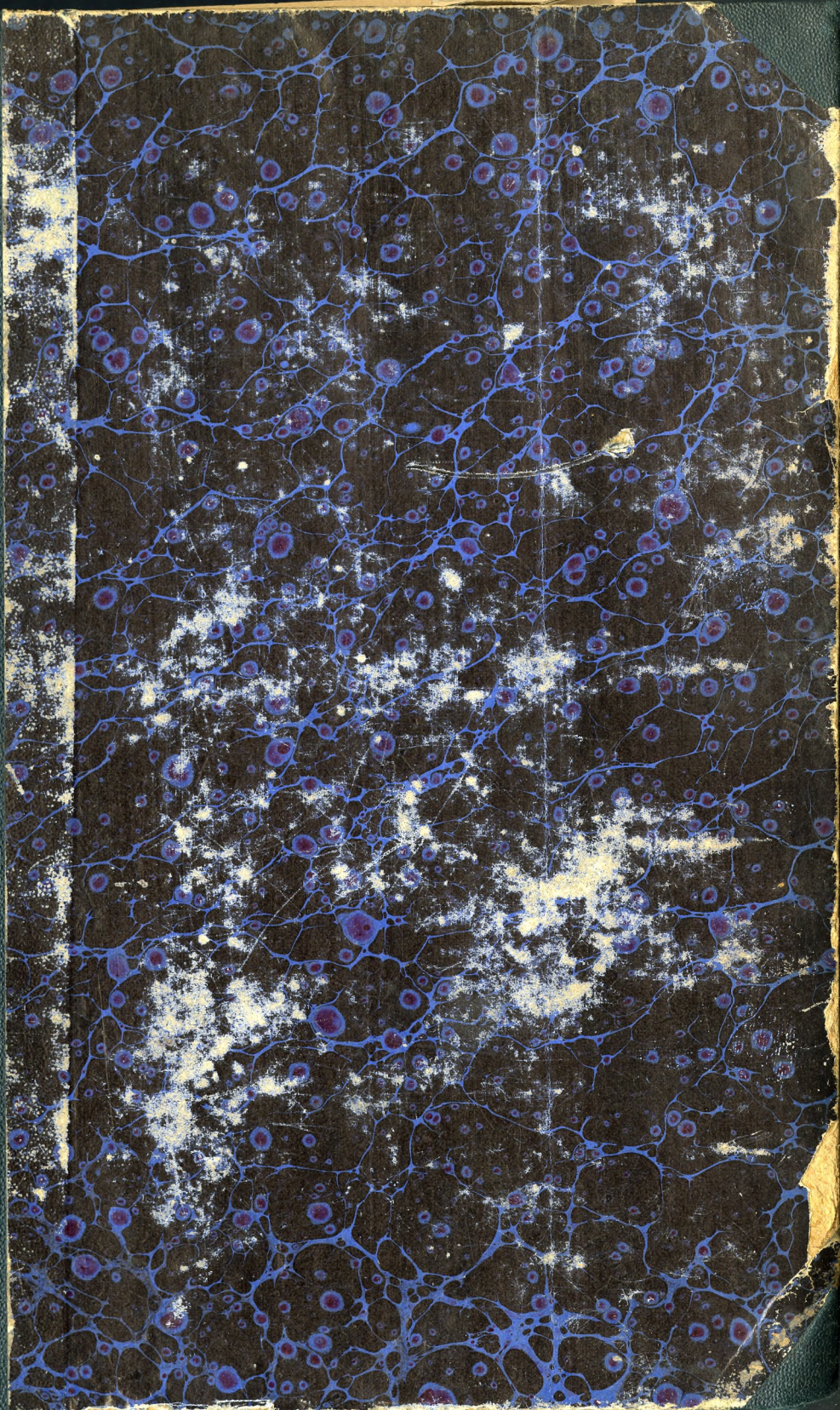

Politikai
röpiratok.

68.

68
514

MŰVÉSZET
ES
POLITIKA.

KÉPEK A MAGYAR TÁRSADALOMBÓL

IRTA

VAJDA VIKTOR.

4.

PEST.

KIADJA FEKETE BERNÁT.

1870.

61670700769192

Dr BALLAGI GÉZA.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ

GRÓF SZÉCHENYI IMRE URNAK,

A MŰVÉSZNEK, ZENESZERZŐNEK ÉS MŰBARÁTNAK,

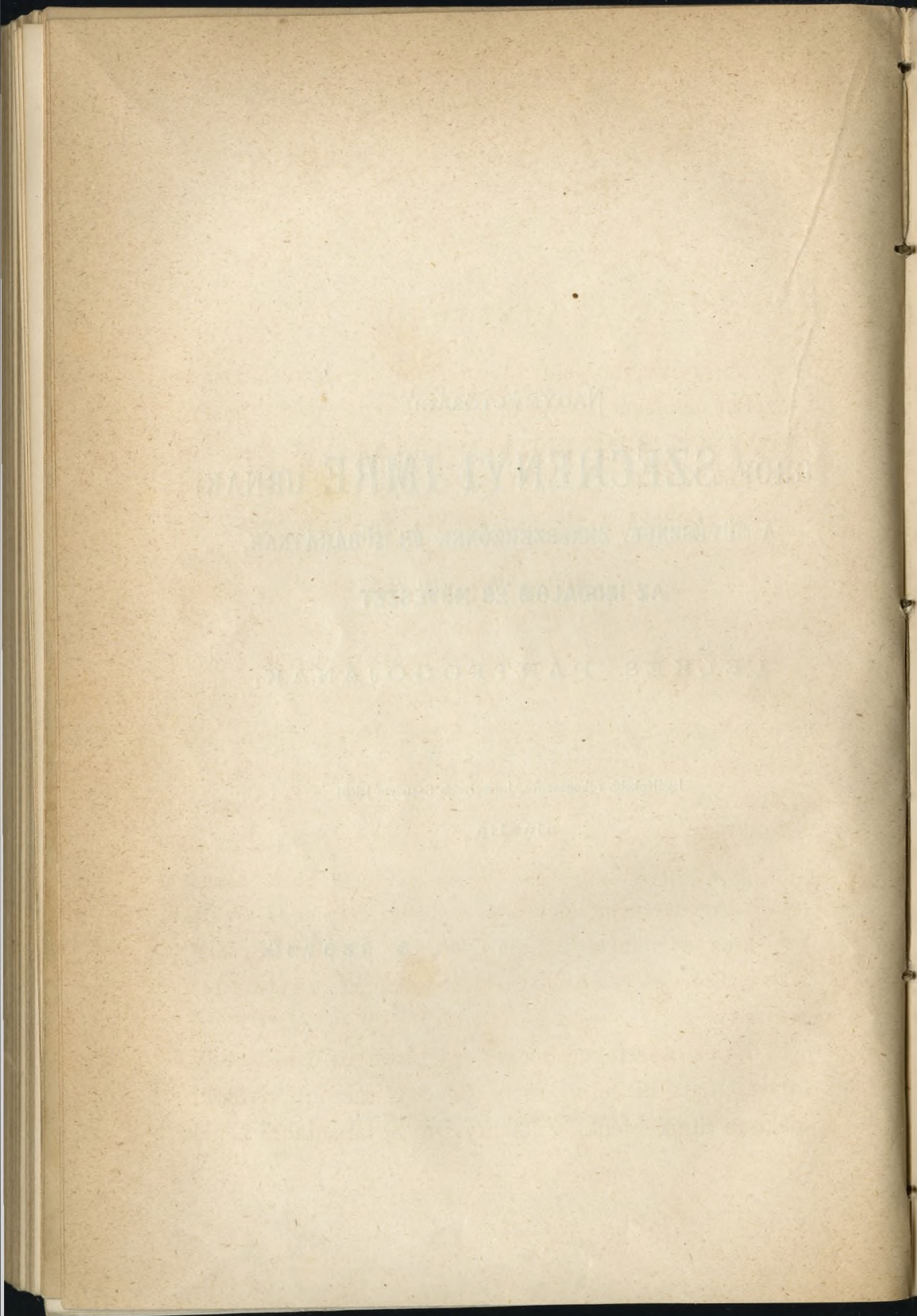
AZ IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

LELKES PÁRTFOGÓJÁNAK,

legélnkebb rokonszenve, legmélyebb tisztelete jeléül

ajánlja

a szerző.

AZ OLVASÓHOZ.

A könyv nem áll követeléssel elő. Művelődéstörténelmi jelleggel dicsekedni nem akar, műtörténelmi törekvést el nem árúl, de bírja mindkettő színezetét; és a mennyiben az elsőt koronként határozott irányulással tünteti fel, úgy a tulajdonképeni történettel is érintkezésbe jutott: hisz művelődésünkről szólva, lehetetlen történetünket is figyelemre nem méltatni. A másodikat illetőleg, a könyv csak az utolsó fejezetekben jelenkezhetik műtörténelmi adatokkal, miután a második és különösen a tizedik fejezetben különben is ráutal e tudomány kezdetlegességére hazánkban. Hogy ez irányban új mozzanatok mutat fel, míg ott általánosan ismert tényekhez folyamodott: a dolog természetéből következik. Mindenekelőtt összefüggésre kellett törekednie és itt még a műtörténelemre vonatkozólag is, először csak az általánosat vette igénybe, a külön eredeti és kiválólag magyar nemzeti, határozottabb jellemezhetésére: az ellentét szembeötlőbb kimutathatása végett.

És ez összefüggésben is egy bizonyos ösvény folytatását tűzte ki célul, mely ösvény mindig kiválóbb alakban tűnik elénk, valahányszor új társadalmi képek

jutnak előtérbe. Innen a látszólagos ismétlések, innen a némely fejezetekben igénybe vett és már jelzett viszonyokra emlékeztető hangzatok e könyvben, mely e körülmény által míg egyfelől az unalmasságok kikerültével változatosságra törekedett, másrészt társadalmi és művészeti hiányaink élesebb kijelölését érte el. A figyelmes olvasó ez összefüggést maga is meg fogja találni, de könnyebb tájékozás végett előre is megjegyezzük, hogy az első fejezet a tizenegyedikben nyeri kiegészítését, míg a második a kilencedik fejezettel van összefüggésben és így tovább. Ép ez oknál fogva csak teljes méltányoltatása után kéri az olvasó véleményét.

A könyv sok részben sajátságos álláspontot foglal el, különvált nézeteket képvisel, sőt némileg új kifejezésekkel nyilvánul. Ezek tárgyából kifolyólag származnak; de sajátságos álláspontjára visszatérve egy percre sem hitegeti magát mindenben a megközelíthetlen kifogástalansággal kérkedhetni. És ép azért¹, valamint szerző, minden társadalmi jelenséget bírálat alá vesz, úgy viszont szívesen fogadja a helyreigazítást oly tévedéseiben, hol a pessimismus sötét töprengésén át bocsátja eszméit a világ elé. És vajha itt, főleg a röpiratjellegű és a jelen társadalom sáfarkodására vonatkozó részekben mutathatná ki a jóakaró és utbaigazító kritika a tények valóságától történt eltéréseit; és vajha itt maga szerző is rájöhetne könyvének részben fölösleges voltára, mert irodalmi és művészeti háttére állandó joga-

sultságra tart számot. Irodalmi hátterét Kölcsey foglalja el és ennek indokolására, könyvünk gyakori és célzatos vonatkozásain kívül egyelőre a 4-ik lapon előforduló nagy idézetre hivatkozunk, mely célunk és törekvésünk felől legott felvilágosítást nyújt. Művészeti oldala a műtörténelemmel fog kezdet és nem egy teljesen új tárgyat biztosít számára, valaminthogy az eddig itt uralgott némely előítéletek eloszlatásához is készséggel járul.

A helybeli németiséggel, mint nagyobbára az általánosan német műveltség képviselőivel, művelődési szempontból semmi közösséget nem ismer; de munkásabb és műlelkesebb tagjai szükségességét elismeri és itt általános nagy kezdeményezéseinknél, későbbi hasonfeltételek mellőzhetése végett, közvetlen felhasználásukat sem látja fölöslegesnek. Nem vagyunk-e különben is főleg a művészet birodalmában a valódi német műveltségre utalva és nem célszerűbb-e helybeli kinövési és viszásságai helyett egyenesen a németországi és valódi német műveltséghez fordulnunk, míg teljesen eredeti források állanak rendelkezésünkre? Hisz a zenében különösen, a német iskolát mellőznünk lehetetlen, mert itt az új német zene-irány foglalja magában amaz élet-erős elemet, mely saját eredeti zenénk kifejlődésére legtöbb kilátást, — valódi biztosítékot nyújt.

A könyv kívül áll a politikai pártokon.

Quand on fait des plans et qu'on prépare des reformes pour l'avenir, il n'est pas mauvais de commencer par se retourner un peu vers le passé! L'état actuel d'une institution qu'on veut améliorer se comprend mieux lorsqu'on sait les vicissitudes qu'elle a subies.

GASTON BOISSIER.

Tudomány és művészet.

(Világpolgárság és nemzeti szellem. — A m. t. akadémia hatásköre. — Irodalom és művészet.)

A mult idők hosszú borongását s rémesen kitört viharait, koronkénti mosolyát avagy épen szűken kimért derűjét felelevenítő viszhang, mely egy megrendítő történet válaszát foglalja magában, gyakran fakad a költő keblében s a művészt sem hagyja érintetlenül; de kérdés ha vajjon e kettőn kívül még másoknál is fogékony földre talál? Hisz a költő még mindig nem tudja, ha vajjon az egész hazának zengi-e dalát, a művész nincs biztosítva ha vajjon legeszményibb alkotát megölelni a hidegen számitó nemzedék képes leend-e! És kérdés, ha vajjon e nemzedék még a költő s a művész fáklyavilága mellett is elég szellemi erővel bir visszatekinteni a multba, s ha vajjon általában e szellemi erő némi fenérzet s magasultsággal is párosulva nem köznapi dolgokra terjed egyedül?

günket kívül is érvényesíteni? Avagy csak miben nyilvánul s hol lüktetőbb e szűk körünkben is szellemi létünk? Mert e kérdés nem itt merül fel először, Kölcseynek jutott eszébe kérdeni:

„Mi köt most titeket, mint egész néptömeget együvé? Hol a szellem, mely kisebb-nagyobb mértékben minden keblen keresztül lángoljon? Játékszíneitek? Bujdokló vándorok sátorai, hol különben is minden alak idegen! Gyüleseitek? Egyik osztály kirekesztő tulajdona, hol az a lehetőségig gyéren jelen meg! Egyházaitok? Azokban meghasonlások s felekezet lelke szállt belétek! És azok a ti versenyeitek azok a ti köztermeitek dicsőséges gondolatok ugyan de kevés számra vannak kivetve. Mi más lenne az, ha őseitek s egész hazátok öröm és bánapjait Duna és Tisza partjain, palotákban és kunyhókban egyformán ülnétek! Mert ime hol a paloták urának őse győzött, vagy halt; ott győzött és halt a kunyhók lakójának őse is. Ily emlékezetnek egyetemi joga van minden szívhez. Rang és birtok egyesek sajáta: a nemzet és haza nevében mindenki osztozik.“

„De ti mindezekkel nem gondoltok; ti egyenként külön világgá teszitek magatokat; s parányi köreitekben elszigetelve kerengetek. Jön a költő s énekét a hajdanról elzengi; de ki hallgatja őt? Jön a szónok s említi őseiteket; de beszéde kiáltó szó a

a pusztában. Mit akartok? Azt várjátok-e hogy a halottak sírból felszálljanak, hogy rémletes arccal jelenjenek meg álmaitoknak? És mit fognátok felelhetni. ha szavaikat felemelnék? Mondván: „Nép, mi vagy? Hol a bizonyosság hogy tőlünk származál? Hazát alkotánk s te reánk nem emlékezel; hidegen taposod győzedelmeink mezeit s a pusztákon, hol ezrenként hullánk el, sírhalmainkra nem vetsz tekintetet. Jaj neked! A meg nem hálált örökségen átok fekszik, melyet csak hosszú megbánás törülhet le.“

Ime szűk körünkben is legott a nemzeti színház; a nemzeti muzeum s a magyar tudományos akadémia vannak hivatva kérdésünket kielégíteni.

A magyar tudományos akadémia mint a magyar tudományosság öre több irányban teljesíti feladatát s e részben a hasonnemű külintézeteket követi; de kérdés ha vajjon hivatásának mint magyar szintén eleget tesz-e s ha vajjon saját korlátozottságából kihatolva új hódításokra törekedett-e s elég bátor volt új tér elfoglalását, szellemi látköre szélesítését fogadni el célul.

Tagadhatatlan, hogy a nemzeti nyelv ápolása és tiszta megóvása iránt elvállalt főkötelességének a legnemesebben tudott megfelelni; de a kellemetlen külviszonyok behatása folytán szüntelen s a legnagyobb féltékenységgel csak a nyelvre irányzott nagyobb tevékenységét egyébre alig terjeszté ki, holott a nélküle és fen-

állása előtt is tiszteletreméltó eredményeket kivivott nemzeti irodalom is tőle várja általános érvényesülhetését. Valóban, ez irodalom álláspontja ráutalhatta volna már az a k a d é m i á t új mozzanatok előidézésére. Hiszen külső eredmények nélkül az irodalom holt betű, mely a többségre nézve elfátyolozott kép gyanánt érthetetlen marad. Homér isteneit a művészek népszerűsítették, a görög irodalom egyik fénypontját a nép felfoghatósága alá vitt drámai művészet képezte és századok mulva, midőn Angelo Mihály csudas műalkotásainak tanuja lön a világ, D a n t e gazdag eszményvilága testesült meg, hogy örök időre fenmaradjon s új művészetnek vesse meg alapját; mert a költők ha nem is közvetlen de legalább közvetve mindenütt befolytak a művészetre. A tudományos akadémia hosszú és elkeseredett tollharcot vívott a „Cz“ fenmaradásáért, nem sejtett codexeket fedezett fel s másoltatott le, de az irodalomnak a művészetre alkalmazását mindeddig megkísérteni célszerűnek nem találta, sőt magát az irodalmat sem részesítette ama pártfogásban, mely azt méltán megilleti, nem csak a nemzet egyedüli kincse a nyelv felemeléseért, hanem főleg mert az akadémia a magyar irodalomnak köszöni létrejöttét. Az irodalom megtette kötelességét, de az akadémia eddigi féltékenysége szűk határát még túl nem lépte.

S innen van, hogy ez irodalom sem termette meg a kívánt gyümölcsöket s maradt nem egy irányban

kivül a műveltségi áramlatokon, vagy legalább nem édesgette magához a politikai létünk megszilárdulásához annyira szükséges idegen elemeket. Igaz ugyan s ezt felednünk nem szabad, hogy a nyelv és irodalom e féltékeny ellenőrzése, mélyen s a legfájdalmasabban indokolt forrásból származik; de miután most már megmentve férfias erőtelj és dallamosságban vár rendelkezésünkre: illő sőt mulhatlanul szükséges, hogy az élet, a tudomány és művészet minden fejleményében alkalmazást nyerjen. Ime Németországban egy századdal előbb körülbelül, e féltékenységek szintén feltámadt, habár korántsem oly rendkívül szomorú dolgok közreműködése folytán mint nálunk. A francia irodalom volt ott az uralgó isten, ki előtt a fejedelmek is porba onlottak és ki a német szokásokat saját vívmányaival fenyegeté helyettesíteni. Ámde ott is ébredés következett be és Lessing francia források helyett görög mintákhoz folyamodott, görög derűtséggel elevenítve fel az elkomorult német múzsát. Jött később G ö t h e, jött Schiller és elérkezett a nemzeti visszahatás ideje, midőn már tulságba ment a francia és olasz befolyás ellen irányzott küzdelem. Lessing azonban nem maradt egyoldalú és az irodalom mellett a művészetre is kiterjeszté figyelmét, a görög szobrok magyarázatával új anyagot nyujtva a német művészeknek és új művészetet hozva létre. Göthe új mintákat keresett és talált az ó-germán építészetben és Winckelmann új

világot teremtett a római műkincsek eddig teljesen ismeretlen hagyatékából. E forrás azután kimagyarázhatlan jótékonyssággal osztotta kincseit, terjeszté minden irányban a műveltséget és külföldön is figyelmet költve majdnem világmozgalmat idézett elő.

De igaztalanság volna a magyar tudományos akadémia tevékenységét ez irányban is megtagadni. Hiszen a művészet nála is kedvező fogadtatásra talált, midőn egyfelől a régészet bűvárlatával, a művészet és költészet számára annyi műmaradványt elevenített fel; másrészt pedig midőn a drámai irodalomra is kiterjesztve figyelmét, a színművészettel, a színpaddal jutott érintkezésbe. És itt nyilvánul törekvése hatásköre kiszélesítése iránt, de ki kétkedik még benne, hogy korlátoltsága is egyszersmind! Mert az akadémia műtörekvése az utóbbi irányban nem vezetett célhoz, csak nevelé az itt megrögzött szükkeblűség által folyvást előidézett pártoskodást az irodalom keblében és tarthatlannak bizonyult be a gyakorlattal szemben: a magyar tudományos akadémia által jutalmazott szomorú és vigjátékok a nemzeti színpadon kudarcot vallottak. És hogyan?

Hiszen az akadémia nem maga írja a színműveket, csak a másoktól benyújtottak felett mond bírálatot és mit tehet róla, ha csak gyarló művek között van választása! Ime hibás szervezetének egyik bizonyítéka. Mert az ott divó pártárnyalat mellett így osztani ki a

pályadíjakat és általában illetén sáfarkodás folytatása sohasem előnyös, legalább gyakorlati szempontból mindig káros lesz. És nem a módozatról van szó, hanem a sikerről, mely egyedül bir jogosultsággal. Mi haszna a hazafias alapítványoknak, ha megrögzött hibás alkalmazás folytán, mitsem eredményeznek szellemiségünk terén. És hol maga a fensőbb szellemi uralom az akadémiában? Lehet-e az akadémiának egészen kivételes s a többi művelt országokétól teljesen elütő s fájdalom! — az esélynek annyira alávetett helyzetünkben más hasonnemű külintézeteket fogadni mintául vagy általában még követni is ily módon elsajátított szervezetét, mihelyt az célszerűtlennek bizonyul, — gyakorlatilag eredménytelen? És mi maga itt a tudomány is, ha legégetőbb bajunkban orvosszert nyújtani nem tud vagy jelenlétét nem is sejtí? Hogyan is törné keresztül korlátait az akadémia midőn azon belül is egyre maga szegi szárnyát!

Ime a Kisfaludy-társaság szűk körében is mily szép eredményeket tud felmutatni, mert az irodalom gyakorlati érvényesítésére irányozza működését. És mi más sikerhez jut vala még, ha a művészetre is kiterjeszti figyelmét, ha azt is felkarolja. Vagy így irányulva, talán csak a nyelv és irodalom rovására folytathatná pályafutását? Gyerme kies félelem! Külső eredmények nélkül az irodalom holt betű és mi volna itt más mindjárt első sorban ez eredmény, mint a

műkörnyezet, melynek előállítása egyrészt egyenesen az irodalmat illeti? És e műkörnyezet ép oly biztos támasza lesz a nyelvnek mint az irodalom, sőt ennél is hathatósabb, mert a művészet a legnagyobb s a legfenségesebb közvetlenséggel dicsekedhetik a gyakorlati életben. És ha ez kétségtelen, úgy a művészet mint valódi életfeltétel s a legüdvösebb nemzeti forrás, jövőben az irodalom egyenjogu és nélkülözhetlen testvéreként legnagyobb támogatásunkat igényli. Hisz a világsi gyászeseményre bekövetkezett fájdalmas korszakban csak a művészet nyújthatott némi vigaszt, csak ez tartá fen és védé megközelíthetlen, mindenünnen számkivetett nemzeti nyelvünket, midőn a magyar szó, a magyar dal s a magyar zene nyilvánulásával az idegeneket is a színházba vonzá s tanuskodék a nemzet életéről, törekvése és érvényesülni akarásáról a világon.

Ennek bebizonyítása könyvünk feladata.

II.

Művészet és politika.

(Műirodalom. — Görög művészet. — Bánk-Bán és Hunyady. —
Az 1840-ki országgyűlés.)

Mily keveset beszéltek róla, vagy tán együtt véve még nem is hozták szóba boldog nagy Magyarországon!

Nem ismerték, vagy talán megvetették.

Annyi bizonyos, hogy együtt még nem művelték. Az egyik örökösen a másik rovására fejlődött.

A művész nem lehetett politikus, sőt nem is mert rágondolni, a politikus oly nagy ur volt előtte, kire alig tekinthetett.

És mégis, minő nagy összeköttetésben van e két tárgy, és mily összefüggésben egymással. Csekély s úgy szólván semmi művészeti eredményeink dacára is ki lehet pedig mutatni ez összefüggést, és a magyar

művelődés szempontjából semmi sem volna annyira érdekes és örvendetesebb, mint ez összefüggés még eddig teljesen ismeretlen szövedékét szétbontani.

De hogyan?

Mindenesetre a műirodalom s a műtörténet segítségével!

De ki foglalkozik nálunk műirodalommal és van-e az istennek még oly csodabogara, a kinek kedve volna boldog nagy Magyarországon ily savanyu almába harapni? Bizonyára a legháládatlanabb tárgy a mit csak választani lehet. De nem magánál a tárgynál fogva; mert az illető bizonyosan meg fogja tudni ragadni ama kedvenc mozzanatokát, melyek itt kétségkívül nagyobb mennyiségben találkoznak, mint bármely más téren, hanem a többi irodalom mellett s különösen a művészek álláspontjával szemben.

Nálunk eddig csak kétféle irodalom bir tulajdonképeni fejlettséggel: a politikai és a szépirodalom.

E két irodalom művelőinek jutott a főszerep nálunk is mint egyebütt és mint mindenütt a világon; azzal a különbséggel, hogy míg más országokban e két irodalom saját útján halad, sőt egyike más szakok jótekonny támogatására szolgál: nálunk a többiektől különválva folytatja pályafutását, s különösen a politikai, más irodalmak rovására fejlődik. Mindenki a politikát választja, mindenki politikai írónak szeret felcsapni. A hírlapok kedveznek neki, s ő csekélyelve

tekint a többiekre alá. E részben még a legfelvilágosultabb emberek sem tudják felfogni a kor igényeit és hátrafelé mennek. Külföldön az irodalom képviselői között nincs különbség; jogosultságukat mindenki érzi: a művelt társadalomban vállalt erkölcsi kötelességek betöltése ez irányban egyenjogu érdem, melyet mindenki tisztel. Holott ez egyenjogu érdem nálunk kivétel alá esik, mint méltán és valóban eshetik is, de nem mint eddig a politikai, hanem mindenestre más szakbeli írók kedvezésére, mert a többi s különösen a műirodalom bátoritást érdemel, sőt kifejlődhetésére föltétlenül megkívánja a pártfogást.

De minő viszonyok vannak nálunk?

A politikai író hosszú vezércikkeket ír rég megvitattott és teljesen eldöntött tárgyakról, s fényes hivatásokat kap érte vagy gazdag kitüntetésre tarthat számot; sőt valódi dicsfény környezetét kívánja jutalmul: a sokaság előtt valami magasabb lénynek szeretne feltűnni s nem csoda, ha annak szempontjából maga is ilyennek tartja magát.

A műirodalmár, ki művészettel, műtörténelem vagy műítészettel foglalkozik, egyre akadályokra talál, nem csak saját köre s legközvetlenebb érdektársai előtt, hanem a nagy tömegnél is, mely őt nem ismeri és jogosultságával egyáltalában nem törődik.

Továbbá nincs olvasóközönsége; tehát léte is fenyegetve van. A magyar közönség nagyobb része még

nem foglalhatta el a műirodalom álláspontját, a kisebb rész idegen műirodalommal is beéri. Ez az egyik baj!

De másfelől a szépirodalom alig nyújt neki támogatást. A hírlapok, a nagy politikai lapok saját érdekeiket őrzik, s valódi féltékenységgel vonulnak magokba, még valami műirodalmi vállalat elől is. Valóban szomorú és indokolatlan önzés! Külföldön, hol a műirodalom széles alapu tért tudott elfoglalni, a hírlapok folyvást új anyagot szolgáltatnak számára, és ernyedetlen pártolásban részesítik. Így a párisi elsőrangú hírlapok a „Liberté“, a „Siécle“, a „Journ. des Debats“ stb. hetenként legalább két művészeti tárcát tartalmaznak. Ugyanezt tapasztaljuk a német politikai lapoknál is s a nagy terjedelmű „Kölnische Zeitung“ úgy szólván naponként nyújt érdekes közleményeket a művészet összes ágai köréből. A képes lapok, elkezdve a nagy angol képes újságtól a neutitscheini kis képes zuglapig, soha sem jelennek meg művészeti cikkek nélkül. És nálunk, hol a művészet csak a műirodalom felkarolásával tehetne biztosabb jövőre szert s kaphatna némi lendületet, a hírlapirodalom a legközönségesebb kedvezményt is megvonja tőle. Ez a második és legszomorúbb akadály.

De nézzük a harmadikat.

A művészek osztálya, mely a külföldi műirodalom olvasóközönségének tetemes részét alkotja, sőt egymaga is több műirodalmi vállalat fenállását képes biztosítani,

nálunk alig nyujt valami támaszt a műirodalomnak, sőt figyelemre se méltatja, mert a színészt kivéve magyar olvasmányokkal még nem igen szokott s szeret táplálkozni. S ez a legkedvezőtlenebb helyzet, melyhez hasonlót, művelt országokban valóban nem találhatni. A műirodalom előharcosai ennek következtében megfosztvák minden szellemi támasztól s alig folytathatják munkálkodásukat eredménynyel. Az irodalmi központ nagyobbára idegen elemekből áll s épen ama fővárosi közönség, mely külföldön s különösen Páris, München, Berlin, Bécsben s akárhány más állam fontosabb városaiban valódi hévvel csüng az irodalmon, tehát közvetve a műirodalmon és műítészetben is, Pesten még csak számításba se jöhet! Ellenkező esetben, maga Pest legalább is annyi közönséggel járulhatna a műirodalom szellemi és anyagi támogatásához, mint a vármegyék együtt véve. Ily körülmények közt, a műirodalom helyzete nagyon korlátolt. Mert tisztán csak azért foglalkozni műirodalommal, hogy némely színész hiúságát tápláljuk és egy egész had másodrangu zenész vagy énekesnő önhittségének nevelésére szolgáltatunk dicstelen anyagot: hiábavaló időfecsérlés, melyre senki sem törekszik. Pedig ennél tovább eddig még nem igen terjedt a magyar műírói foglalkozás eredménye.

Sajátságos egy jelenség a magyar művészeti világban, ha ilyesméről általában szólhatni, hogy itt semmi

szellemi rugékonyság, semmi szellemi társulás, hogy úgy mondjuk semmi bátorító és kedvderítő mozzanat mind-
 eddig nem jött létre. A fejlődő szépirodalom tagjai egy-
 mást folyvást buzdították, tollharcot folytattak vagy
 legtöbbször kölcsönös és hosszadalmasan untató dicsé-
 nekeket zengtek egymásra, akkor is, midőn ilyesmiről leg-
 kevésbé lehetett szó. Műirodalom még nem létezett, a
 szellemi rokonulásnak azért nem volt semmi nyoma.
 Azonkívül a szűkkeblűség, féltékenység és rút önzés
 ide is behatolt s a legszebb tehetségek egyes pártok
 ármánykodásának hulltak áldozatul. De tagadhatlan,
 hogy gyakran az önbizalom is hiányzott vagy egyiptusi
 sötétséggel párosult fekete tudatlanság járult a befolyá-
 sosabb jóakarathoz. Hiszen mindannyi dicsőségi bizo-
 nyitvány és páratlanul hizelgő jelenség, de egyszersmind
 buzdító példa a magyar művészet jövőjére nézve, hogy
 legnagyobb művészeink dicsfénye külföldről sugárzott
 be. Kupeczkyt, Lisztet, Markót, itthon senki
 sem akarta ismerni, Reményi csak művészetére támasz-
 kodva jöhetett haza, Than Mór csak külföldi ajánlat
 folytán juthatott a pesti vigadó műdisztítéséhez, s a
 legujabb időben is tapasztaltuk, hogy a magyar művész
 saját honában csak úgy talál elismerésre, ha odakünn is
 hirnevet tudott kivívni, vagy ha valamely külföldi ne-
 vezetességgel dicsérő nyilatkozatát sikerült kinyernie.

De ez nem szoros alkatrésze a művészet és poli-
 tikának. Az utolsó előtti évtizedben Magyarországon az

utóbbi nem volt kedvező az elsőre nézve. Se tételben a kölcsönös viszonyosság teljesen jellemezve van. A művészet csak szabad államban virágozhatik fel, egyedül csak szabad intézmények hozzájárultával fejlődhetik életerős alakká s számolhat tartósságra. Ott van Görögország, melynek szabad ege alatt a művészet párhuzamban fejlődött a politikával, s egyik a másiknak szolgáltatott felvillanyozó rugókat. Aeschylus színvilága a görög nép szabadságérzetéből fakadt ki, s a görög drámai művészet valódi kinyomata volt egy alkotmányos intézményű ország életlűktetésének. Ime tehát a drámai művészet, a színház, melyet mindenki látogathatott, melynek korlátozottlan működésében minden görög résztvehetett. Ez volt Görögország politikai iskolája, a nép itt tanulta tisztelni az alkotmányt. Ennek védbástyája alatt fejlődhetett az építészet, ennek segítségével talált szerencsés anyagra a szobrászat, s a szabad nép kedvderült s az élet semminemű foglalkozásában nem gátolt működése hozzájárultával gyarapodhatott örökkén vonzó eszményiséggé a görög plasztika. Később jött a leigázások kora, a görög nép elvesztette szabadságát, el vele műérzékét és kedve sem támadhatott többé új művek alkotására, mert élte fonala meg volt szakítva. De nyilvános szereplése, szabad politikai intézményeinek végkinyomata a művészetben érte tetőpontját, s ezt megsemmisíteni nem lehetett. Görögország szabad politikája szabad művészetet hozott létre s ennek

eredményeit ma is bámulja a világ. A görög politika tehát a görög művészetben olvadt fel.

A görög hanyatlás után egy új uralom következett, hatalmas nagyszerű kor, mely elől a világ csendben vonult vissza; Augusztus kora, a római imperatorok uralma. A művészet ismét ébredezni kezdett, de hosszú álmából alig tántorodhatott fel. A Görögországból elrabolt és ide szállított műkincsek szellemileg nem akartak kamatozni s a római nép sokkal inkább elmerült az érzékiségbe, semhogy az eszményi, az üres elvont iránt kedvet érzett volna magában. A nép szabadságérzetét is elvesztette, s ebből keletkezett fájdalmát eszeveszett és állatiasan anyagi elszóródásokba temette. *Panem et Circenses* volt a jelszó. A művészet, a költészet, az irodalom, a felderült rövid időre is aristokratikus alakot öltött s a nép egészen kívül állott rajta. Horacius Augusztus Caesart énekelte meg, a kőfaragók mellszobrát készítették el. E korból csak bálványnyá faragott imperatorok maradtak ránk.

A középkori Renaissance, nem teljesen szabad alkotmány kifolyása, de nem is zsarnokságból vette eredetét. A tüneményes és rosabb idöket megéert nép egyelőre kielégítve érezte magát, és ez elégedettségében a hajdankor eszményisége felé visszavágyakodva a szép, az eszményi ápolására is rágondolhatott.

Később az eszmék ismét forrongásba mentek át. Az eddigi hagyományos ellentéteket, nép és kormány

között, ki kellett egyenliteni, a nép már erre is hivatottnak érezte magát. Az ujkori művészet ismét szabad intézményeknek köszöni létrejöttét, vagy legalább azok elősejtelve, átértzett szükséglete alatt jött létre. Sőt tudjuk, hogy a művészet a forradalom szolgálatába állott, és diadalra jutását nagyban elősegíté. A nagy francia forradalmat nem csak Voltaire, Rousseau és az encyclopaedisták magasztos eszméi idézték elő, hanem a művészetnek is része volt benne. A drámai művészet közvetlen érintkezésbe juthatott a néppel, és Gluck dalművei valódi forradalmat idéztek elő, legalább nagy és elkeseredett tollharcot vontak maguk után. Évtizedek mulva e játék ismétlésre talált. Rossini „Tell Vilmos“-a fellelkesíté a párisi ifjuságot s Auber „Portici némá“-jának kettőse: „Szent szerelme a hazának“ minden kebelben viszhangra talált, s a juliusi forradalom varázstelt hajnalaként, kitörölhetlen benyomást gyakorolt a kedélyekre.

Vagy azt hiszi-e valaki, hogy parányi s ugy szólnán semmis művészeti eredményeink dacára, egészen hálátlan tér a művészet, mely kimondhatlan sok költséggel jár és semmi kamatot nem hajt, vagy legfőlebb egynehány előkelőt avagy szenvedélyes műbarátot lelkesít fel, s a nagy tömeget teljesen hidegen hagyja?

Hiszen nem kell nagyon visszatekintenünk!

A hajnal nálunk is derengeni kezdett. A lelkesült

és példátlanul hazafias irodalom a művészetet kezdte pártfogolni, ez a politikára gyakorolt befolyást s az államférfiakat tolta előre. „Bánk-Bán“ csodásán tiszteletreméltó és feltétlenül parancsoló alakja megszületett, s a legcsökönösebb ó-conservatív is átlátá, hogy a metternichi politika dacára a nemzetet visszatarítani nem lehet. Katona, új jövőnek fedezte fel nyitját.

De a haladás nem lehetett egyoldalú, mindenki belátta, hogy az elmulasztottakat helyre kell ütni, s csakugyan úgy tetszett, mintha e rövid időre valamennyi jobb és nemesebb tehetség egy szebb világ létesítésére egyesült volna. Egy új alak, a nemzet legfájdalmasabb szivdobbanásával összerokonult, mélyen megkapó és magasan kiemelkedő hős merült fel a láthatáron, vagy kelt inkább ki sirjából, hogy korán megrabolt életét ismét megkezdje, s a múltért is kárpótlást nyújtson: „Hunyady László.“

Most is örömmel hallgatja minden magyar ember; de képzelhetni ama lelkesültséget, melyet e dalmű első előadása, nem csak a színházban jelenvolt közönség tolongó és felvillanyozott tömegében, hanem a főváros sőt az egész országban előidézett. — Dallal szájában, melylyel kedvesének vallott szerelmet és hazáját dicsoíté; karddal kezében, mely oly sokszor aratott győzelembabért, ismét előttünk állott, hogy sérelmeinket feltárja. A nép azonban sirt örömében, és kész lett volna

Erkel Ferencet diadalmas körútra hordani az országban; de a dalművet magával vitte, és büszke önérettel hangoztatá:

„Meghalt a cselszövő, legyőzve a vizzály,
Éljen soká a hon, éljen a jó király!”

És elérkezett a szabadságharc, az első ágyudőrej a Rákóczy- és Hunyady-indulók zengzete alatt rázkódtatá meg a levegőt. Sajátságosan jellemző a negyvennyolcadiki korszakra nézve, hogy e két név jelvileg és jelentőségében mindig karöltve kísérte, s a leghősiesebb tetekre buzdítá a honvédeket. A művészet tehát itt is előnnyel vágott be a nemzet politikai életébe, s hozzá még oly mozzanatot elevenített fel, mely a magyar történet örökkén vonzó és legmegkapóbb képét tárja elénk.

Az út tehát meg volt találva, a felvillanyozott kedélyek mohón kaptak a munkához, s a felhasznált rövid idő egy öröklétet látszott magában foglalni, oly szép és gazdag eredményeket lehetett elérni. A magyar drámai művészet tetőpontjára hágott, a művészet többi ágai biztos alapot nyertek, és senkisémmé kételkedhetett többé a sikerben.

De ismét keserű tapasztalásokra ébredtünk, mintha a sors folytonos üldözések tárgyául szemelt volna ki bennünket. Túlélte álláspont, hogy mindenért a sorsot hibáztassuk és saját tétlenségünket és elbizakodottságunkat a külbehatások mostohaságával kívánjuk örökösen palás-

tolni; de tény, hogy mindig ott kellett félbehagyni a munkát, hol csaknem biztosítva volt már haladása. Az ötvenes évek elején minden nemzeti hagyománynak megkelle szünni, a költő nem zenghetett hazafias dalokat, a drámai művészet vasjárom alatt nyögött, az építészet, szobrászat és festészetnek már csak azért is be volt vágva útja, mert hazafias emlékeket megörökíteni nem volt szabad és a zeneszerző mind e ziláltságok közepett egy boldogabb légkörbe nem emelkedhetett.

De e példa nem volt új, csak ismétlése egy nem kevésbé szomorú és szörnyen visszariasztó kornak.

Mátyás király budai palotájában a művészet műzsája biztos menhelyre talált, a fejlődő renaissance sugarai hozzánk is kezdtek hatolni, és a külsőleg világhatalomra jutott nemzet majdnem elérte ama magaslatot, hol a valódi széppel is kezdet szoríthatott, s biztos szövetséget köthetett volna. Tehát épen egy nemzeti királykormányából vette volna kifolyását a nemzeti művészet, és a legszebb napokra lehetett reményünk. De mielőtt csak az első csira is sarjhozó fejlődésbe mehetett át, az élet ismét megszakadt. Ulászló alatt már általános hanyatlás következett be, a mohácsi vész után még a kezdetlegesebb művelődési eszközöknek is megkelle szünniök, művészetről pedig annál kevésbé lehetett szó.

Itt tehát két kor talált volna futólagosan körvonalozott jellemzésre, ha általában tehetségünk és hatalmunkban állana mindkettejét műtörténelmileg is jellemezni.

Annyi azonban bizonyos, hogy mind a két kor egész időszakot fejez be, és a magyar műtörténelem megalapítására misem volna üdvösebb e két időszak különirányu mozzanatainak részletes felderítésénél. Mindkettőjük egy hibában szenvedett!

Egyik sem fejlődhetett természetesen, mindkettő csak féleszközökkel volt támogatva. Fájdalom, hogy ezt kell mondanunk, mert különben nem hagy vala oly káros nyomokat maga után e két kor.

A művészet hatalmas fegyver, tekintélyét föl nem venni lehetetlen, és azért bátran állithatjuk, miként ha e két időszak bizonyos művészeti eredmény felmutatásával végződhetett volna, a közvetlenül utána következett idegen kormányoktól jött átkos benyomás ellen-súlyozására, gazdag tényezők állanak vala rendelkezésünkre. A művészet mindenütt közvetítő vagy támogató szerepet játszhatott volna, mert titokban a hazafias irányt mozditja elő, és az eredeti szokások megőrzéséhez, megörökítése és terjesztéséhez páratlan készséggel járul. A nemzet jellegi kinyomatot öltve magára, minden idegen befolyást visszautasít.

Különösen az ötvenes években járt volna véghetetlen haszonnal a nemzeti művészet. Egy korszak eddig már irodalmilag is be volt fejezve, legalább úgy látszott, hogy a nemzet legnagyobb geniusai bevégezték működésüket. Eddig már nagy államférfiakat, nagy hadvezéreket mutathatott fel, és oly költők mint Katona, Petőfi,

Vörösmarty és a nemzet eddig utólnemért aesthetikusa a nagy Kölcsey, páratlan gazdagságu anyagot szolgáltatott a művészet számára. Így sok drága idő meggazdálkodása állott volna hatalmunkban és nemzeti művészetünk e tagadólagos, de mégis haladó álláspontja, a külföld figyelmét is felkölti és a keleti népekre legalább ez országban lakó szomszédainkra döntő befolyást gyakorol. Mert ebből állana művelődés-történelmi hivatásunk, és míg földrajzi fekvésünkben származó ez erkölcsi kötelezettségünknek eleget nem tettünk, nemzeti létünk merészebb öntudatossága sem fejlődhetik ki, holott ez volna főfeladatunk és itt a művészet, az idegenek által is megérthető és mindnyájunk érzéke alá eső e magasabb ajándék leginkább van hivatva erre. Tudjuk, hogy a külön iskolákból származott festmények mindenkit érdekelnek, hogy valamely góthizlésü templom komoly ívezete ép úgy felkölti érdekünket mint a renaissance-építészet vagy egy derülten mosolygó görög emléksarnok és Beethoven zenéje a francia vagy magyar szívéhez egyaránt szól. A művészet ellenállhatlan varázsa ép e közvetlenségből áll. A németek most is dicselkednek vele, hogy Goethe műveinek tanulmányozására a külnemzeteket és különösen a franciákat, a nagy mester és költő szellemi termékei után készített minták, szobrok és képek buzdították. És hova sülyedtek volna Homér istenei, ha a görög szobrászok nem éreznek magukban kedvet márványba lehelni

Apollot, vagy ha a szerelem csókjával Venus hideg keblét fel nem melegítik. De hányszor nyújtott ily szobor vagy kép a legszebb költeményre anyagot és vizont! Az egész időszakból csak egy nevezetesebb mozzanatot jegyezhet fel a műtörténelem s az is ama korból származik, midőn a nemzet magához térve jogosult reménnyel kecsegtetheté magát. Az ötvenes évek végén átmenőleg a hatvanosokba, „Bánk-Bán“ másodszor is a nemzet elé állott dal és zene környezetében ugyan, de teljességgel nem ama férfias eredetiségben, hogy komoly jelentőségét az új nemzedék legott és közvetlenül fel fogta volna. Erkel Ferenc e dalműve azért mégis hosszú időre kinyomata lesz e kornak.

Sajnos az épen jellemzett két időszakra nézve, hogy a középosztálynál a művészet tápláló anyagot nem találhatott. Polgárságunk az első időszakban különösen nem volt s köznemességünk, az akkori középrend, más világban kereste vágya és igényei betöltését. A művészet pedig épen csak ez irányban számolhat életerős tartósság és eredetiségre. Azon már túl vagyunk, hogy a főranguaktól várjuk az elveszett idő kipótlását. Ha a polgárság közbe nem veti magát, a magyar művészet soha sem vívhat ki tiszteletreméltó állást. A középrend eddig itt csak egyszer teljesítette feladatát, csak egyszer volt méltó önmagához és csak egyszer mutatta meg, hogy hazafisága, igaz és többször bebizonyult szabadelvűsége mellett a legmagasztosabb érdekeket sem

zárja ki: az 1840-ki országgyűlésen, midőn a magyar nemzeti színház segélyezését megszavazta. Ez országgyűlés a kor magaslatának színvonalán állott. Sajnos, hogy azóta se lehattünk következetesek!

A magyar tudományosság, az általános és közhasznos szempontjából eddig nagyon keveset tett; a magyar irodalom már elérte tetőpontját vagy magasabb láthatárhoz csak később fog közeledni: a magyar művészet kifejlődésének van fentartva, a magyar nemzet szellemi hatáskörének eredményét az egész világgal megismertetni.

De nem lesz háládatlan e két kort külön is tanulmányozni.

III.

Árny és fény.

(Két idegen kormány a mohácsi vész után s a művészet. — A reformatio bevégetlensége. — Magyar Renaissance.)

Mint a méla őszi nap nyomában egész váratlanul jött dér fagyos lehelete, mely a nyár virágait átjárta és halált hozva a növényéletre minden további virulást lehetetlenné tesz, ha mindjárt szép meleg idő is következik utána: úgy merül fel emlékünkből Mohács, mely sirba temetve a nemzet diszét virágát, a magyart visszalökte és századokig tartó satnyulást vonva maga után, a később ismét felvirult tavasz jótékony működésére is nyomasztó benyomással volt. A hazafi ilyenkor vissza-visszamereng a múltba és ha költő vagy művész, az elmúlt századok műalkotásait kívánja vizsgálni. De minő sivár kép tárul fel előtte! A mohácsi vész előtt élénk versenyzés a művelt külfölddel, nagy Lajos és Mátyás alatt

világraszóló emelkedés művészet és tudományban; utána törpe satnyulás, feledése a nemzeti dicsőségnek, valódi rombolás, sivatag, rom, és a művelt nyugottal ellentétben oly hanyatlás, melynek hasonmását a művelődés terén hiába keresnők.

Ujból igazolva látjuk a művészet és politika összefüggését. A mohácsi vész után következett idegen uralom alatt megszűnt a nemzeti élet és szűkkeblű politika lépett helyébe. Mátyás palotájának kincsei Bécsbe és Konstantinápolyba vándoroltak és az osztrák nem kevesebb műritkaságot tulajdonított el a töröknél. A két idegen kormány tehát már akkor is felfogá a művészet, a szép jelentőségét, de csak saját érdekében aknázza ki. A bécsi kormány különösen már akkor felállított és azóta is többször érvényesített elvénél fogva: „ez irányban magára kell hagyni a népet“ mitse tett a nemzetért és míg Ausztriában és különösen Bécs és a többi nagyobb városokban, művészet és ipar a kormány kezdeményezése valamint pártfogása folytán nagyobbára magyar pénzen tekintélyes állást vivhatott ki, nálunk minden paragon hevert, mert hiszen csak látszatra sem akarták csorbitni a magyar törvényhozás önállóságát és függetlenségét! Ez volt a megfordított jelszó egész 1848-ig, mert a mi utána következett, az ismét hanyatt-homlok ütődött a tények valóságába.

És ép akkor, midőn egyebütt a reformatio hajnala derült nappá fejlődve, bő gyümölcsöket kezdett teremni,

nálunk csak az erjedés, az átmeneti válság keserű ülepedése tudott fennmaradni, mert a reformatio magas szellemi eredményeiben alig osztozánk. Mély érettsége és hivatottsága a magyar nemzeti geniusnak, hogy legott hozzájárult az új tanhoz sőt apostola lett. De minő eredménynyel!

A spanyol inquisitio láncaitól környezett főhatalom egyfelől, másrészt az ennek alázas szolgája gyanánt szerepelt s dúsz eszközökkel rendelkező tettész és semmi áldozattól vissza nem irtózó főpapság, a tényleges hatalom fegyvereivel rohanta meg az új eszmék hirdetőit és az új harc kimenetele kétes nem lehetett: a nápolyi tengerpart szivrendítő bizonyosságot tehetne minderről. Külföldön és különösen Németországban a vallási viszály szintén csak elkeseredett harcok és véráldozatok után lőn kiegyenlítve, de a higgadt megállapodás azután áldásdús jövőhöz vezetett, a mi nálunk teljesen elmaradt és a különben is visszavonásra hajlandó nemzet új keserűség táplálékát vette magába. Ez sok volt annyi szélvész után az idegen háború és nemzetellenes ólálkodások közepett!

Németországban a szellemi forrongás szélesebb körre terjedvén mint nálunk, az eszmék még élesebb elmentébe jutottak és a mühlbergi ütközet, hol a rajongó V. Károly császár, János Frigyes választófejedelem felett 1547-ben győzedelmet aratott, minden német keblében keserű emlékeket elevenít fel; ámde a testvér-

harcban elfolyt vérből kelt ki ama terebélyes fa, mely német bölcsészet néven a német nemzet számára a tudományt és művészetet oltalma alá fogadá. Ily eredményekért a testvérharc egyszer valamennyire igazoltnak látszik.

Nálunk egy Bocskai és a nagy Bethlen Gábor emelkedtek a kor színvonalára és az utóbbi főleg méltó és világra szóló testvére volt a protestantismusért elvált Gustav Adolfnak. De a testvérharc itt nem termelt oly szép virágokat mint künn, csak fogyasztá a nemzet életerejét és dacára hogy a legjelesebb férfiak álltak a protestantismus élén, végeredményében az nagyon jelentéktelen valamivé csökkent alá; mert a mindenünnen szorongatott nemzet, főleg az idegen kormány szívós és sötét ellenállása miatt nem fejlődhetett protestáns hatalommá: a protestantismus műve dacára a linci békekötés jótékonyságának nálunk bevégzetlen maradt. Igen, volt egy kis töredék, mely teljesen élvezhető annak egyebütt elért vívmányait. Túl a királyhágón, a nemzeti fejedelmek védelme alatt fogadhatta keblébe egy nép a vele rokon Németországból beszivárgott tant és vératyafiságba szállva vele utolsó íziglen tagja lön a reformationnak. A százszemzet! De ki fogja tagadni, hogy e csekély számú nép csak is e körülménynek köszönheti függetlensége megőrzését, ősi erkölcei, szokásai, mindenekelőtt pedig nyelve fennmaradását; míg más részt ismét Németországgal lett ben-

sőbb összerokonulása következtében juthatott a polgárosodás amaz eszközeihez, melyek segélyével már ekkor is képviselője volt a műveltség bizonyos fokának.

Látjuk tehát, hogy maga a reformatio is kedvezőtlen időszakban köszöntött be hozzánk s legalább egyelőre semmi szellemi eredményt nem szült; nem csak az irodalom és művészetben, melyet rideg elszigeteltségben akkor még kizárt, hanem a tudomány, valamint a szabad vizsgálódás és kutatás mezején is. Ennek már azért is meg kellett volna szünni, mert a tényleges hatalom közegeivel benső viszonyban élt főpapság minden önállóbb szellemi mozgalmat csirájában nyomott el, s a különben is zaklatott kedélyek sokkal nagyobb közöny és tengődésnek voltak kitéve, semhogy az élet legközvetlenebb és legmindennapiabb szükségletein túl még egyebet is felkarolni hivatást és kedvet éreztek volna magukban. És itt hiába hozzuk fel az örökös pártviszályt, mely a nemzetet oly gyakori testvérharcba keverte, hiába hivatkozunk a hosszú küzdelemre, mely alatt osztrák és török érdekek miatt hazánk valódi csatatérré változott, midőn hason viszonyok előfordultával különbözőn ez alatt folytonos fejlődésnek, haladásnak volt tanuja a világ. Mert hol lengett ekkor béke, s melyik nép keblén nem dult polgárháború vagy külellenség? De azért melyik művelt népről állíthatni, hogy a jellemzett korban hanyatlott avagy csak párhuzamos és aránylagos haladást nem tett?

Az angolok hosszú ideig tartott forradalmuk alatt is ráérték új gyarmatok foglalására, gyarapítani kereskedelmüket, ápolni irodalmukat. A francia nyelv higgadása e korra esik és tudjuk, hogy Franciaországban a természettudományok ekkor már válság szélén állottak, az eszmék harca megindult, ékes irodalom nőtte ki magát, felkarolva az építészetet, a szobrászatot és plastikát, a drámai és zeneművészetet. Németországban a protestáns vívmányokra fektetett szabad vizsgálódás és kutatás a tudományok ágazatában forradalmat idézett elő, a művészet és műipar biztos gyökeret vert a nép s különösen a polgárság rétegében; igaz, hogy általán véve szerencsés földrajzi fekvés, öröklött hagyományok, előnyös faj- és nyelvrokonság folytán: de ha az előbbi tételt megcáfolni nem lehet, miért kellett az Árpádok valamint a vegyes-házból származott királyok s nevezetesen nagy Lajos és Corvin Mátyás alatt az európai műveltség színvonalára emelkedett nemzetnek a mohácsi vész után felülkerekedett idegen kormány árnyékában oly rohamosan alásülyednie?

A felelet ép az utóbbi szavakban van hangsúlyozva. A bécsi kormány saját szük hazájában, leggyakrabban magyar pénzen és magyar alapítványok rovására is, nem vonakodott a tudomány és különösen a szépművészetek pártfogása valamint Bécs szépművészeti érdekeinek előmozdításától; de Magyarországon első beköszöntésétől kezdve fölöslegesnek tartá a legutolsó fillérnek ily célra

való fordítását, sőt a jesuitismus szálaival körülfont politikájával ki tudá kerülni, a mi csak legtávolabbról is ráutalta volna a nemzetet, magasabb vágyai és szellemi ellenállás utáni törekvését érvényesíthetni. Hisz századok mulva is hosszú küzdelmébe került ilyesmit keresztülvihetni a magyar országgyűlésnek. Külföldön igaz, a hatalmas középosztály, a zöldre vergődött polgárság járult az általános sikerhez; de azért ne feledjük, hogy ott a fejedelem karöltve haladt a néppel sa „nemzeti“ előmozdítását kisebb-nagyobb mérvben mindig dicsőségének ismeré. Ám tagadja a kinek tetszik; de kétségbevonhatlan, hogy az önálló uralkodók, a nemzeti fejedelmek alatt az anyaországtól különszakadt kis Erdélyben legalább magyar társadalmi élet, magyar udvari hangulat és salon-nyelv fejlődhetett ki. És nem is említve az itt-ott honosulni kezdő tudományosságot, az aránylag fontos tanintézeteket, Erdélyben olyasmi honosult meg, mi a királyhágón innen csak másfél század után kezdett gyökeret verni: magyar törvény és törvénykezési eljárás, magyar jogirodalom.

„Midőn egy virágzó nemzet dicsőségének magasságából lehull, s elpusztult mezein és saját küszöbei előtt szabadság és lételért utolsó harcot vív: nem természetes-e, ha néminemüképen őseinek hőskorába visszalépni látszik, hol az erő nagysága

az indulat sebességével párosulva félelmet szórva csapkodott maga körül,“ — írja Kölcseynek a „Nemzeti hagyományokban“, hol az előbb felhozottakhoz hasontárgy felett elmélkedik.

Kölcsey a mohácsi vész utáni korra utal, midőn idegen nép uralkodott Magyarországon és szellemdús azonositással Spanyolországra tér. Itt előbb a mórok játszták ama szerepet, mely nálunk a töröknek jutott és Spanyolország mégis haladhatott tudomány és művészetben. Mert a mórok kard mellett lantot hoztak magokkal; tudományt, műipart és Kölcseyvel tegyük hozzá „művészetet“ gyakoroltak és a spanyolokkal való kölcsönös érintkezésükben a költészet fejlődésére is befolyással voltak: a spanyol regedálok szép világa a mórokkal folytatott küzdelemben derült fel. Mig ellenben a török megrögzött sötét tudatlansággal járt és eltüntével füstölgő romokat, borzasztó sivatagot hagyott maga után, holott a mórok nyomában márvány emlékjel, márvány palota keletkezett.

De különb lehetett-e a töröknél az ugynevezett német hadsereg? Tagadhatlan, hogy e cégalatt a Spanyolország, Belgium, Német- és Olaszország söpredékéből ideözönlött nép a töröknél is zordonabb s minden nemesebb indulat elnyomására a muhamedánnál is alkalmasabb volt. Miként terjedhetett itt tehát a tudomány és művészet és hogyan találkozhatott volna költő, ki a Dobozi, Losonczy, Szondi, Dobó és Zrínyi neveket

megénekelje? A nemzet különben is mindig harcokkal volt elfoglalva; harcban lelte dicsőségét s e hosszas szüremelésében csekély hajlamot mutatott a költészet, művészet és tudomány iránt. Ez a kolostorok sötét falai közül nem menekülhetvén ki még akkor, nem ölelkezhetett a fényes hajnal jótékony sugaraival, hogy természetes táplálékot nyerjen; a költészet a latinság nyügét hordta és alig tengődött. De valljuk meg, hogy a költészeti hajlam a mohácsi vész előtt kiművelve még nem volt, s a nemzeti hagyományok felhasználásáról szó nem lehetett; a nemzet dicső honfoglalását még nem zengte költői nyelv s a hőskor nyomai bűnös közöny miatt nagyobbára eltűntek. S így ama korban, midőn egy nagy Lajos, egy Mátyás fenséges kezdeményezése folytán a tudomány és művészet, már bimbózni kezdett, szigoru műformáknak és magyaros méretnek megfelelő magyar költészet teljesen hiányzott. Csingepécsi püspök római lantot pengetett, idegen érzelmeket vegyítve költészetébe, idegen hangulatnak adva kifejezést és költőisége dacára sem magasulhatva a nemzet ihletett tolmácsává. Hogyan lehetett volna tehát mindennek felvirulását az általános művelődési folyamat színvonala szerint ép akkor várni, midőn mostoha kormánynyal jó viszonyba, másrészt pedig a háborút nem dicsőségből, hanem ősi szabadsága visszaszerzése végett viseli; hogyan lehetett volna a mohácsi vész óta szegény bujdosó magyaroknak a költészet lángja mellett felhevülni, midőn eddig

ilyesmire a d i c s ó nemzet sem tanusított valami nagyobb kedvet.

A mohácsi vész után a kormány és a katholicismus összepárosulása folytán még magasabb polcra emelkedett latinság egyre jobban háttérbe tolta a nemzeti nyelvet és csuda-e, ha a nemzeti költészet felhajnallása, a viharos és vészteljes körülmények egymásra tornyosulása következtében most is elmaradt? Hisz nyilvános életünkben, a törvényhozásban valamint a bíró előtt még csak nem is oly régen egyenesen a latin nyelvre valánk utalva és mennyi önfeláldozásába került a jobbaknak, míg végre az 1848 előtti kormány cselszövényei és a főrendiek makacs és hazafiatlan magatartása ellenére is, a nemzeti nyelv negyvenhárom évi szellemi küzdelem után, az 1834-ki országgyűlésen, ősi méltóságát ismét visszanyerte. És ime mily örömünkre szolgál ide visszatekintve, legott gyönyörködnünk a szellemi lét magasabb törekvései által megnevesített nemzedék működésében s egy új magyar R e n a i s s a n c e kinyíltát szemlélnünk, s fényes eredményeit még most is élvezhetnünk.

Tehát nem annyira hivatás és hajlamhiány miatt, mint inkább a sok kedvezőtlen körülmény legsajátságosabb összecsoportulása folytán, s főleg az idegen kormány s ennek környezete és közegeitől gyakorolt ellenőrző s gátpolitika valamint a nagyok részvétlensége következtében nem vethetett életerős gyökeret a nemzeti költészet a művészet és irodalom. És dacára a nemzet késő

higgadásának és kezdetlegességei lassú levetkezésének, a már felhozott Renaissance tündéries varázsa alatt a derűtség mégis bekövetkezett. A népdal műformává, műköltészetté nőtte ki magát és beteljesült Kölcsey óhaja a nemzeti költészet lángjának fellobbanása iránt. Katona „Bánk-Bánja“ mintegy varázstsütésre termett elő; Vörösmarty régi dicsőségünket vonta elő az éji homályból, elzengve felette az utókor haláját; Petőfi a magyar alföld vonzó tündérleányát a délibábot ölelé magához, hogy összepárosítsa a világirodalommal; Kossuth lánglelkű szónoklatával a tengerhez szólítja a magyart; Széchényi a világ hét csudájához méltó hiddal egyesíti Buda-Pestet és Arany egyszerű komolyságában, úgy a mint idáig átküzdé magát az életen, állítja a világ elé és örökíti meg a magyart.“

De folytassuk a felülről jött áromlat okozatának jellemzését.

IV.

Az arisztokratiáról.

(Kül- és beltöldi műviszonyok. — Arisztokratia és főpapság. — Az arisztokratia túlsúlya. — Jövője és hivatása.)

Eszmekapcsolatnál fogva ismét a nagyokhoz, a fejelmekhez térünk vissza és kitűzött tárgyunk szempontjából vizsgáljuk társadalmi viszonyukat. A római imperatorok és különösen Augustus alatt az udvarból sugárzott ki a művészet és tudomány, maga a kormány ragadta kezébe a szép zászlóját, mely alá a hivatottak serege pártkülönbség nélkül igyekezett csoportosulni. És így volt ez Olaszországban később is, nevezetesen a fejlődő renaissance idején, midőn valamennyi nevezetesebb sőt jelentéktelenebb fejedelem vagy herceg udvarában művészek tanyáztak és a művészet biztos menhelyre talált, hogy az egész nemzet tulajdonává nélkülözhetlen szükségletévé nőjje ki magát. És támogatva a csudálatosan kedvező körülményektől, az egész nemzet

részese lön a fejedelmek és nagyok e nemes versenyének és kifejlődött az olasz művészet. De nem csak a fejedelmek versenyeztek egymással szép művek alkotásában hanem maga a nép is, a nemzet legalsóbb rétege. És jóllehet, hogy az ország az eldaraboltság fájdalmát érezte, sőt gyakran idegen járom alatt nyögött, és dacára, hogy Machiavelli Olaszország egyesítésére törekedett, sőt már előtte Dante is keserűen érezve nemzetének e ziláltságból származott politikai lealáztatását; purgatoriumának hatodik énekében, urnő helyett kéjhölgynek mondja Italiát: a nagy többség bizonyos megnyugvást találhatott e különvált helyzetben is. Olaszország mindennek ellenére is egy volt, egy legalább a művészetben, mely külön vázlataiban egységes iskolává fejlődve, tiszteletet parancsolt a világnak. A nemzet szelleme, egyéni jellege és kinyomata érvényesült a világban, és elfoglalhatá helyét a polgárosodás történetében, melynek egyik előharcosa volt. Ennél egy nemzet sem kívánhat többet, mert a halhatatlanság mindenért kárpótlást nyujt.

Franciaországban a kormány ha összetűzött is a nemzettel, annak ellensége nem volt, legalább nem olyan, ki nyelve, szokásai s öröklött hagyományai megsemmisítésére törekedett volna: a nemzet geniusza után ott senki sem ólálkodott. Szerelmi dalokkal, a troubadourok, a nemzet dicsőségét is fel tudták ébreszteni és megszületett a lovagkor, a szép, az esz-

ményi, a regényesség e megtestesült képviselője, de terjesztője is egyszersmind. Nyomában a művészet is fejledezni honosúlni kezdett és a renaissance külön jelleggel tudott érvényesülni tudomány és művészetben. Nem is említve a latinságánál fogva gyorsan kiművelt nyelv túlsúlyra emelkedését a világ anyagi és szellemi piacán, a polgárosultság akkor létrejött vívmányai még ma is fenállanak, büszkén tanuskodva a nemzet hajdani dicsőségéről, egyszersmind bizonyságaként jelen nagyságának. Franciaország fenmaradt műépítészeti kincseit nem csak templomok és más középületeken van alkalma bámulni az idegennek, hanem a francia nagyok és nemesek az ország minden vidékén fenmaradt számos kastélyain is.

És a német egység eszméje sem ténynyé lett valóság, de fenkelt magasságban áll a strassburgi münster, és nem lett még rommá a kölni dóm, mig a német protestantismusból még jelenleg is világosság sugárzik ki. A kormány itt is mindenütt előmozdítá a nemzet törekvéseit, legalább nem tört élete ellen; az apró német fejedelmek udvarában, ha talán az alattvalók rovására is, finomság, műveltség ütötte fel tanyáját, hol művészek és költők szívesen fogadott vendégek valának gyakorolva és terjesztve egyszersmind a művészetet vagy népszerűsítve a költészetet. A felsőség és az előkelők befolyása tehát közvetve legalább, jótékony hatással volt a népre. A német birodalom védnöksége

alatt fejlődhetett szabad városokban gazdag kereskedelem ipar jött létre, a németiség és népélet valódi jelleggé nőtte ki magát, mely lassanként minden irányban terjeszkedve és minden mozzanatra kihatva, német tudományosság, német műveltség, német művészet és különösen német zeneművészet nevezete alatt nyert világjelentőséget.

Nálunk minderről legfeljebb csak a mohácsi vészig lehetett volna szó, mert az utána következett kormány, mint előbb is láttuk, a nemzet szellemi törekvéseiben legkevésbé sem osztozott: a magyar nemzeti irányt elő nem mozdítá, arról tudni sem akart. Ime a nyugati kulturnépek műveltségi mozzanaitól teljesen elütő kivételes állapot: a szellemi külakadályok tehát az előhaladás lehetetlenségének mindannyi bizonyítéka. De voltak-e közvetítőink, mint künn Németországban a császár a tulajdonképeni birodalom és a nép között?

Nem!

Az apró német fejedelmek helyét itt a hatalmas főurak, a fényes birtoku országnagyok, és hercegi területeken urkodó főpapok foglalák el. De nemzeti eredményről itt sem lehetett szó. Hogyan is? — midőn e főnemesség leghatalmasabb támaszát az idegen kormányban találta, mely a műveltségi áromlatok terén neki mintául nem szolgálhatott; midőn a művészettel eddig sem törődött e főpapság csak az idegen kormányban láthatta fenmaradásának biztosítékát, és a latin nyelv

használatával ugyszólván teljesen elszigetelte magát a nemzettől. És ez aristokratia német eredetű volt, mert címét a német birodalomtól, a német császártól nyéré, ha érzelme és szellemére mindenesetre talán nyelvére mindjárt magyar törekedett lenni. Helyzete, a török és a német császár vagy magyar király között folyton tartó háborúban különben is válságos volt, kitevé a véletlennek bizonytalannak, ha határozott nemzeti irányt kívánt volna követni különösen. Kezdeményezni nem volt ideje, nem bátorsága, nem szükséglete, mert tudomány és műszeretete ép a kivételességek miatt nem fejlődhetett ki még akkor.

Királyhágón túl az aristokratia önálló nemzeti fejedelemséggé nőtte ki magát határozottan kijelentett álláspontot foglalva el egyszersmind, és ime bármily jelentéktelen volt légyen, nemzeti szempontból elvitázhatlan érdemeket szerzett. Az erdélyi fejedelmeknek köszönhetni főleg az idegen elemek megfékezését, a beözönlött idegen ajku rablócsordák visszautasítását, mindenekelőtt az erdélyi magyarság fenmaradását. És e kisdéd azonban nemzeties fejedelmi udvar körében bizonyos műveltségi mozgalom kezdett életre vergődni, csalhatlan jelével a tudományosságnak, a műszeretet és finomságnak és főleg nemesebb társadalmi hangulatnak: Erdély művelődési eszközeit a nemzeti fejedelmek alkották és bátran állíthatni hogy uralmuk megszűnte óta e kis haza, a legújabb időkig midön az anyaországgal ismét

szeretetteljes viszonyba jöhetett, folytonos hanyatlásban volt, nemcsak nemzeti érzületét kedély-elevenségét valamint szellemi öntudatosságát, hanem társadalmi helyzetét illetőleg is.

A német szabad birodalmi városokat habár azoké-
től különböző feltételek alatt is, nálunk a szabad királyi
városok képviselték, de tüzetesebb művelődési készle-
tek és felöltöbbs műveltségi áromlatok nélkül. Virágzó
helyei az ipar és kereskedelemnek itt is voltak, mert a
középkori világkereskedelem Magyarországon vonult
át, de nemzetileg nem kamatozhattak, koronként idegen
szellemnek levén terjesztői, miután külföldről hozott ha-
gyományaikhoz kitelhetőleg hívek kívántak maradni.
Aztán minő rémséges zaklatásoknak voltak kitéve a szá-
zadokon át itt tanyázott idegen hadak és haramják szün-
telen zsarolásai miatt és önfentartásukért harcoltak,
midőn a kereskedelem, az ipar sőt a művészet terén is,
új vívmányokról kellett volna gondoskodniok. Azonban
ki tagadhatná a magyar ipar és műipar e korbéli képes-
ségét, életrevalóságát sőt a külföldre való befolyását is,
tehát magyaros jellegét? Igaz, — a hanyatlási korszak-
ban csak selmeczi pipákat tudtunk felmutatni, de nem a
mohácsi vész előtti időszakból fogadta el a művelt
nyugati a magyar kocsi, a magyar zsinórzat s a magyar
prémezet használatát s alkalmazását, és nem való-e hogy
a magyar arany és ezüst pénzveret már ez időtájt is jó
szagot terjesztett mindenütt külföldön? Kár hogy a

műtörténelem itt semmi forrásra nem találhat. A magára hagyott köznemesség mindenre képtelen volt, míg a kormánytól semmi nemesebb ösztönt és szellemi rugókat nem nyert főnemesség nem építkezhetett, magyaros jellegű építészeti izlés kifejlődhetésére, még saját érdekében sem nyújthatott alkalmat, és fájdalom! — az általános hanyatlás kormányával azonosult főpapság a művészetek teljes mellőzésével, nemzetileg még arra sem törekedett, mit egyebüttl szent hivatásából kifolyólag is kötelességének tartott: hogy magyar egyházi műremekeket alkosson. Innen a figyelemreméltó templomok oly csekély száma avagy teljes hiánya ez időből Magyarországon, mert a még fenállók vagy romban sejthetők egy szebb kor maradványai. Ennek dacára azonban az aristokratia nem volt élénk szellemek híjával és a nyomdászat behozatala valamelyik Nádasdy birtokán eléggé mutatja e körök törekvését haladási vágyát, mi egy h zafias kormány alatt bizonyára terebélyesen nagyobbodva nemes célt ért volna egyszersmind; holott a főpapság a magyar egyházi zene ápolását teljesen kívül hagyta hatáskörén és mivel legalább ez irányban az utókort, a magyar művészvilágot örök hálára kötelezte volna, elhanyagolá legmagasztosabb feladatát. Hová is fejlődhetett volna már eddig is a magyar zene, ha a magyar főpapság felfogva a magyar egyházi zene jelentőségét, gazdag jövedelmei feleslegét fokozatos művelésére fordítja! Lehettek s voltak is

kivételek ; de midőn külföldön az egyház részben anyja volt a művészeteknek, legalább a zeneművészetnek : a magyar egyház itt semmi érdemre nem törekedett. Ime még jelenleg is sötét ellentétben van a kor kívánatával és tagadólagos helyzetében fel nem fogja, hogy igazi hazaszeretet és fenkölt nemzeti érzület esetében egymaga is új lökést adhatna a magyar művészetnek. A templomépítések kora elmúlt s így az építészet, a szobrászat és festészet terén már nem tüntetheti ki magát többé, de az egyházi zene művelésével egy egész hadzenész számára biztosíthatva foglalkozást, a magyar zene terén valódi mozgalmat idézhetne elő. De hogyan ? — midőn fejedelmi jövedelmei mellett ötvennél több székhelyén egy, csak valamennyire is jelentékeny zene és énekkart sem ohajtott fentartani, és szervezésére még jelenleg sem érez hivatást magában.

És közelebbről vizsgálva az arisztokrátiát, túlsúlyban és társadalmunkra nagy befolyással látjuk. Társadalmunk valódi kinyomata az arisztokráciának sőt a legújabb és felülről jött nyomás következtében teljesen ily szellemenben irányul. Tanúsítja ezt minden mozzanata. Öröklött arisztokratikus hajlamaink egyre előtörnek és mutatkoznak öntudatlanul ott is, hol demokraták gyanánt kívánnánk szerepelni. Sőt oly erős még e tulajdonunk, hogy a beszármazott idegenek sem kerülhetvén ki hatását, mihelyt anyagilag jobb sorsra vergődhetnek, szintén arisztokratikus igényekkel lépnek fel. Hol is van a meggaz-

dagodott zsidók között a világon annyi arisztokrata és annyi urkodni és hetykélkedni szerető dandó mint boldog Magyarországon? Tanúsítja továbbá, hogy arisztokrátiánkat még mindig bálványozzuk vagy legalább bizonyos varázstól képzeljük s látjuk környezve!

S ez arisztokrácia még mindig magas légkörben mozog, s úgy örvend társadalmi kiváltságának, mintha örökre tartana; még mindig gyönyörködik magában s még mindig csak fényes címerének előjogánál-fogva tud érvényesülni társadalmunkban. De vajjon jogosult-e még jelenleg is csak így okadatolt fellépte? A magyar főnemesség nem rosszabb a külföldinél. Hogy előjogához ragaszkodott, nem vehetni neki rossz néven; hogy későre látta be a többi arisztokrátiától különvált hivatását a nemzeti irány felkarolásában, az ismét csak az idegen érzelmű kormányhoz való ragaszkodásából ered. Ez arisztokrácia álláspontja hosszú tétova volt kormány és nemzet között s a viszonyokhoz képest, hol ide, hol oda hajló; egyszer azonban mégis hazafias irányzatot vett, midőn 1848-ban szakítva a kormánynyal határozottan s végleg a nemzethez simult, s becsületét nem veté kockára. Legnagyobb szerencsétlensége a kultársadalomra nézve, hogy a hajdani udvar megfélekezni nem tudá, s a jelenlegi magához nem emelé, mire okvetlenül szüksége leendett. Az első baj a mohácsi ütközetet vont maga után, a másodiknak kellemetlen voltát még most is érezzük. Valóban itt is sajátos körülmények közé

kelle jutnunk. Az ötvenes években nem volt udvarunk, de ép ez udvar hiányában nevededett a magyar arisztokratia tekintélye, varázsa. Nevelte ezt ősi intézményeink túlságos kegyelete s ez intézmények főképviselője gyanánt egyéb jogosultabb nemzeti hagyományok hiányában akkoriban csak az arisztokrátiát képzelhettük, mely ennek rovására maga is tért igyekezett foglalni. Innen az arisztokratikus hangzású neveknek a köznapi életben még jelenleg is szerfölött való bálványozása, mi külföldön most már nevetséget keltene; innen előkelőink sajtóságos föllépte a nyilvánosság terén s főleg a színházban, hol a nagy közönség rovására s a közfigyelem botránnyos háborgatására még jelenleg is zajos összejöveteleket rendeznek páholyaikban, mintha az előadást csak számukra tartanák. Udvar jelenlétében ily ferde kinövések soha hajlam esetében sem fordulhatnak elő mert a felfelé tanusított illem ez esetben lefelé is kötelező lett volna. És innen végre a nagyobbára csekély vagyon felett rendelkező királyhágotúli arisztokratia módnélküli uralma az ottani társadalmon.

Minél műveletlenebb valamely ország s minél korlátoltabb avagy épen zordonabb társadalma, annál kirívóbb, annál felülőbb arisztokrátiája. Az orosz arisztokratia például sok részben eszünkbe juttatja e tétel igazságát, de a moldva- és oláhországi bojárság vagy a szerb és bosnyák előkelőség, feltéve, ha ilyesmi egyáltalában létezik, egyenesen alája esik. Ámde melyik magyar

főurnak jutna eszébe ily nép közé elegyedni. A dolog még érthetőbb, ha a királyhágón inneni és túli viszonyokat fogadjuk irányadóul. Így például a magyarországi ember az erdélyit, pártfogásba vett öcscseként kicsinyli s az anyaországi földbirtos legalább is egyrangúnak tartja magát az ottani magnással; nem a régi kedélyes patriarchális életből kifolyólag, hanem főleg, mert nagyobb világa szélesebb társadalma van. S ki tagadhatná, hogy e világ és széles nézletkör nyugat felé nagyobbodik, miután mindezt most csak a kultúra feltételezi, mely a társadalom gyúpontját sem szalasztja ki egyhamar kezéből. Valóban a magyar arisztokratia nagy áldozatot tesz, ha ez irányban szerepelni akar, miután a külföldi Society, rá nézve is gyakran hozzáférhetetlen. Nagyjaink künn mindig tekintélyes és méltán becsült sőt tisztelt szerepet játsztak; de nem vált-e egyszersmind majdnem közmondássá a magyar arisztokratia fényes életmódja nábobí pazárlása külföldön? Mert fájdalom e szereplés csak ily nagy áron történhetett. A költő méltán haragra lobbanhatott érte. Ime a magyar arisztokratia tehát legközvetlenebb énje, mert rangja érdekében is tisztán nemzeti irányra van utalva, és közvetve magára veheti a költő mondatát: a nagy világon e kívül számodra nincsen hely.

Mint Németországban az arisztokratia, az irányadó porosz udvar szellemi fensősége folytán és behatására, csak francia könyveket olvasott, franciául szeretett tár-

salogni, úgy nálunk a bécsi udvar dédelgetései közepett, hol a német hol a francia nyelvet használta. Irodalmunk akkor még kezdetleges volt és képviselői alárendelt szerepet játsván, csuda-e, hogy a szellemi és anyagi finomságban nevedett aristokratia hidegséget közönyt tanusított iránta? Mig ott azonban Lessing és társai fölléptére a nemzeti irány határozott lendületet vett, egyé- sítve polgárt és főrangút, ez utóbbi nálunk derültebb irodalmi viszonyok után és Széchényi közreműködése dacára is nehezen tudta felfogni hivatását jóllehet, hogy a művészetektől nem idegenkedett. A magyar aristo- kratia tehát a külföldinél csekélyebb mérvben szolgálta hazája érdekeit és főleg a nemzeti ér- zület s itt a művészet kifejlődésére mitsem tett, ép a felhozott körülmények folytán, mit hangsulyozni kívánunk. Holott rangja hivatásá- nál fogva leginkább itt kellene érvényesíteni fölényét, hisz a szerencse forgandósága, s ebben a kor intő szó- zata folyvást előtte lebeg. Az Illésház y a k, a Fran- ge p á n o k, a P e r é n y i e k, a Bethlenek és más dúsgaz- dag történelmi családok nagyobbára kihaltak, vagy teljesen jelentéktelen szerepet játszanak a jelentársadalom- ban, hol ez idő szerint akkoriban még egészen ismeretlen, vagy csak alárendelt nevek uralkodnak, főleg mert nagy és fényes birtokok képviselői. Ime a pénzaristokratia csalhatatlan jelensége, mi hovátovább jobban előtérbe nyomul. A magyar aristokrátiának tehát a szó legneme-

sebb értelmében kell felkarolnia hivatását és kezet fogva a polgársággal előmozdítani a nemzeti irányt, művészet és irodalomban ; sőt mindennek valódi munkásává lennie, ha valóban tekintélyre törekszik és jogosult fensőségre kíván szert tenni.

Az arisztokratia különben is részese ama földi boldogságnak, melynek elérését, Göthe, más közönséges halandóra nézve oly nehéznek állítja: szerencsés körülményei segélyével neki már gyermekkorában sikerül a szép és fenséges ama forrásához jutnia, honnan mások csak hosszú küzdelmek, s egy egész életen át tartott fáradságok után meríthetnek. Ime mily gazdag tér kínálkozik számára, és mily nagy változatosságban fordíthatja ő hazája javára sorsa ily tagadhatlan és irigyletre méltó előnyeit. Valóban az arisztokratia ellenszenve avagy csak közönye is a nemzeti nyelv, irodalom és művészet iránt vagy teljes odavetése ezeknek: oly bűn, mely alig menthető. Ha mindezt közönségesnek, mindennapinak avagy gyarlónak találja, miért nem áll maga az irodalom és művészeti törekvések élére? Hisz külföldön is csak ritkán maradt el az arisztokratia az irodalmi és művészeti áromlatoktól. De itt is áll, hogy könnyebb gyalázni mint tenni, s hogy különösen felfelé s még magasabbra — ad astra — törekedni, az arisztokrátiának is oly nehéz, sőt talán sokkal nehezebb, mint más ember fiának!

Az arisztokratia már többször bizonyította be a tu-

domány és művészet iránti fogékonyságát, midőn gyakran maga volt kezdeményező e téren vagy legalább anyagi támogatással mutatkozott ott. Bécsben az udvar uszályához fogózva, a mult század óta, minden mozzanatban részt vett és haladva a magasabb árral maga is építkezett, palotákkal gazdagítá Bécset, gyarapítá a város szépségét, tényezője volt Bécs felemelkedésének: ime az építészet, mely tőle jövőben magyar szellemben várja fejlesztését itt az ország szívében.

A divathoz alkalmazkodva és ismét az udvart véve mintául, mily örömet szereté ragyogtatni gazdagságát kincseit, midőn művészekről festményeket szobrokat vásárolt, s lőn az idegen művészet legpazarabb Moecenása: ime a festészet és szobrászat, mely ily pártfogása mellett bizonyára nálunk is lendületeletet nyer. És mert ismét divat volt, s az udvartól el nem maradhatott, színészeket, zenészeket édesgetett magához, természetesen nagy kincsek árán; sőt állandó jövedelmeket biztosított számukra, a működésük előmozdítására Bécsben emelt házak költségéhez fényes összegekkel járulván: ime a zene és színművészet, mely hasonpártfogás mellett tisztán magyar szellemben is elérheti a tökélyt. Legyen arisztokrátiánk csak oly magyar, mint egyik legmagasabb képviselője Széchényi s a magyar szellemi arisztokratia volt, akkor bizonyára felfogta hivatását, teljesíté felada-

tát és önálló leend. De nem saját énjének legmagasabb szeretete s fölényének legszebb bizonyítéka volna-e, — ha innen eredő befolyását a magyar művészet telvirágzására fordítván, ennek nagyszerűségében egykor saját művét is föllelhetné?

V.

Társadalmi viszonyaink.

(Kasztzsellem és fertály-aristokratia. — Az ötvenes évek nyoma. —
Szellemi eltérülés. — Polgári építészet.)

Jelen társadalmunk sajátságos kinyomata a kasztzsellemnek és minden irányban a kicsinyességet tükrözeti vissza, a korlátozottság a zugiasság megtestesült képviselője, akár magános életében akár hivatalos foglalkozásában tekintsük. Hangadó nem lehet mert a külföldet utánozza; itthon erősebb lendület nem vehet, mert még mindig felülről kapott benyomások után fejlődik, folyvást felfelé törekedve egyszersmind, a nélkül hogy független álláspontot foglalhatna el. S ezt minden mozzanatában elárúlja. Valóban sehol a világon nem vett oly határozott áromlatot e felfelé való törekvés mint nálunk. Élő bizonyítéka ennek az ugynevezett fertálymagnásság.

S e szó kimondásával legkevésbé sem akarjuk

nevetséges színben feltüntetni ez osztályt, mely a neme-
sebb erkölcsi indokot nem zárja ki sőt egyenesen ily
okból veszi származását. Társaságunk oly csekély, any-
nyira egymásra utalt, hogy itt mindenki ismeri egymást
s egyenesen ez ismeretség folytán kíván érvényesülni;
és ez érvényesülés ismét maga után vonja amaz állás-
pontot hol az egyén mint társadalmi tag biztos tekintély
kivívására törekszik, hogy minden körben bizonyos jo-
gosultsággal léphessen fel. S e tekintély csak felfelé
levén elérhető, csuda-e hogy ez osztály, mely nem az
aristokrátiáé és saját egyéni nézete szerint s főleg mert
vagyon a folytán teljesen független, még kevésbé a pol-
gárságé, — külön kasztá nőtte ki magát és képezi a
fertály-aristokrátiát.

E fertály-aristokratia folytonos kísérője a
valódinak, melytől vonzódik, anélkül hogy hozzásimul-
hatna avagy benne felolvadhatna, mert ép e sajátságos
helyzete miatt tarthatja fen mint külön osztály magát.
Szereplése egyébiránt nagyon csekély körre szorítkozik.
A vidéken gyakran hangadólag tud fellépni; itt, a fővá-
rosban csak a kasinóban s főleg az ennek számára a
nemzeti színházban fentartott erkélyszékeken ad nyilván-
os életjelt magáról. Oh! mert fiatalságunk egy részének
födicsvágya a kasinói erkélyszékekig terjed, azon túl min-
denre nézve korlátozva van!

És az ötvenes években uralomra jutott rendszer
csak nevelte e korlátozottságot, ugyszólván kifejleszté.

A kedvezőtlen politikai viszonyok általános eltérülést vontak maguk után, a nemzet idegen lett önmaga iránt és leszorítottván a nyilvános küzdterről, házi magányba vonult, másoknak engedve át a szót. Tocqueville „L'Ancien régime“-jét olvasva, saját képmásunkat lelhetjük műve nem egy mozzanatában. A l'état c'est moi" elvnel fogva mindentől elesett francia nemesség teljesen visszahuzta magát a közigazgatásban való részvételtől sőt annyira ment, hogy restelte a kormány által kinevezett királyi hivatalnokok sorában szolgálni, kiket ő csak eszközöknek tekintett s kiknek sáfárkodását előmozdítani hazafiatlannak tartá. Itt nálunk ilyesmi valódi bünné volt bélyegezve. Mig azonban ott a kormány által kinevezett hivatalnok csak egy osztály előjogain ejtett csorbát, nálunk sok részben egyenesen a nemzet léte ellen szállt síkra oly rendszert szolgálván, mely nyelvünk lassú de annál biztosabb megsemmisítését tűzte ki célul, főleg miután gyakran maga e hivatalnok is tolakodó idegen volt és legszélsőbb érzetében sem magyar. De Tocqueville azt is kimutatá, hogy a XVI. Lajos alatt ismét képviselőre jutott francia oly tapintatteljes volt törvényhozásában, mintha annak gyakorlását sohasem vettek volna ki kezéből.

Nálunk ez, korábbi időszakokra nézve, midőn a marciusi napok előtt a kormány indokolatlan féltékenysége és szükkeblüsége folytán gyakran évtizedekig szünetelt a törvényhozás, szintén alkalmazást nyerhet; de

kérdés, ha vajjon a fene mlített idöszakra következett szerencsésebb fordulatra vonatkozólag nem szenved-e kivételt. Valóban, kedvezötlenebb kép aligha feltáru l a magyar történetben !

A nemzet békét élvezett és mégis satnyú lt, de nem satnyú lt hanem még nemzeti érzületét is veszteni kezdé. Valódi blazirtság vett eröt rajta. Az idösebbeket szomorú melancholia szállotta meg, hitetlenség a jövő iránt, mely elé keserü gúnynyal tekintett mindenki ; a fiatalabbak mindent elfeledtek és mitsem tanultak. Bizonyos külmáz, külsö szólásmód és üres szófitogatással körülfutott tudákosság lépett, itt, a valódi tudás helyébe, megmé telyezve az újabb nemzedék komolyabb öné rztét magasabb ösztönét, erősebb vágyát a nemzeti hagyományok felébresztésére, a szép és eszményi után, magával hozva a legnagyobb közönyt. Addig az egyoldalú tudás is alapos tartós volt és bizonyos nyomatékkal tudott párosulni, míg az osztrák civilizátorok által behozott tansokoldalúság változatossága, mert nélkü lözé a támpontot, csak a felületességet nevelé. Hol is mutatkozik az ötvenes években felnö tt új nemzedék tettképesége, tudománya, művészeti és irodalmi hajlama, buzgó sága és komolyan higgadtabb nemzeti érzülete ? A törvényhozásban-e vagy a közigazgatásban, a tudományos búvárkodásban, vagy műtermékek előállításában s a művészet gyakorlatában ? Valóban nehezen akadnánk eredményekre !

A marciusi korszak előtti törvényhozókhoz képest valódi törpék vagyunk; irodalom és művészetben hanyatlottunk; tudományosságunk a gazdag kútforrások dacára sem fejlődött legalább csekélységében sem tudott népszerűsége vergődni; társadalmunk vesztett magyar zamátjából ezt világpolgári salak és ülepedéssel cserélve fel. Hol vannak régibb művészeink, hol vannak szónokaink? Ime ügyvédeinknél majdnem kizárólagosan a váltó lett a jelszó s ennek hajhászata az egyedüli életcél, míg nemesebb törvényszéki műszónoklatra törekedni egy ügyvédnek sincs magasabb dicsvágya. A jelen ügyvédség ellentétben elődosztályával, mely előtt magasabb vágyak is lebegtek, tisztán csak az anyagi érdeket szolgálja, és szellemiségünk terén nagyobb látköre dacára sem közelíti meg a régit.

Pestváros képvisellete sem tudott még kibontakozni az épen jellemzett rendszer nyomasztó büvölete alól, mert kapkodásaival legszebb törekvéseit ellensúlyozza s midőn most önállólag alkothatna, féltékenység és tájékozatlansággal kell küzdenie. Tagadhatlan, hogy a színügyben legújabbán tanusított bőkezűségével az egész országnak utánzásraméltó példát szolgáltatott; ámde Pest helyenként és koronként még mindig a falusi kezdetlegesség és ősi kedélyesség valamint meztelenség bélyegét hordja magán. A magyar főváros szépítési bizottmánya al rendelkezik, de hat-e felfelé e szépítési bizottmány és teljesíti-e feladatát a város újjá-

születésére, átalakítására? A magyar akademia és a muzeum épületén kívül, nincs építményünk mely valamennyire külsőleg is elötüntethetné rendeltetését és az emlékszerőség méltóságával hatna vagy a művészet fenségét tükröztetné vissza, hogy figyelmet ébreszsen és a közönyösöket is magához vonzza. Egyetemünk külseje saajtságos kinyomata belső elavultságának és kicsinyes félszegségével legkevésbé sem gyakorol jótékony benyomást sőt visszataszító és komor, teljesen nélkülözve a derűltséget. És legközelebbi hatáskörében eredményezhetett-e új lendületet nagyszerű építkezéseink között e bizottmány?

Pest épül, de nem szépül, mert új házai a jövőre való tekintet nélkül jönnek létre, a Lipótvárost kivéve mindenütt. Ez az új Pest és nagyszerűséget ígér sőt helyenként már most is magán hordja annak jellegét; ámde a régi Pest még mindig ódon zugszerűségében áll előttük. Mit használ egy szép palota létrejötte, ha az utca tekervényes avagy épen görbe voltán nem kívánnak segíteni, és mit ér az oly telek beépítése, mely egy fenséges köztér alkotására sokkal több célszerűséget nyujtana. Elég nekünk a rózsa-piac vagy a Sebestyén-tér ódon és roskatag házai fölé új emeleteket helyezni hogy legyen száz év múlva is miben gyönyörködni. Im előttünk az ó Pest zugszerűsége, vidékies kicsinydedsége, hol emeletes házak tövében viskók terpeszkednek. De nem volna-e elő-

nyösebb itt mindjárt rombolni, mint perènyi célszerűséget ígérő építkezések által későbbi szépítések elé gördíteni akadályokat vagy végkép bevágni a gyökeres átalakítások útját? A Szervita-templom és disztelen kolostor kisajátításával az uri-utca szépségét lehetne biztosítani, míg a rózsza- és sebestyén-tér környezetét képező zugfészek szabályozása egy egész városnegyednek új és diszes külalakot biztosítna. Hozzuk fel ellenvetésül a lakáshiány nyomasztó voltából származó lehetetlenségét ez átalakítások és szépítéseknek. Ámde senkisé fogja védeni némely köztéren éktelenkedő nyilvános szobrok és minden legcsekélyebb műbecset nélkülöző oszlopok, vagy helyesebben, durva bálványok szükségét; és ime a szépítési bizottmány közvetlen szomszédságában görnyedez egy árva köoszlopon állva, művészetet és izlést lábbal tapodva, a megnyilazott szent Sebestyén; de azért senkinek eszébe nem jutott e bálványtömeget a sebestyén-térről elhordatni, avagy ha úgy tetszik méltó helyettesítése iránt az érdekllett köröket figyelmeztetni.

Igy fejlődött az ötvenes évek óta a magyar társadalom, s a kedvezőtlen politikai viszonyok befolyása következtében elharapózott eltérülés minden irányban káros volt. A világosí gyászsemeny folytán a legnemesebb hazafiak egyrésze külföldre menekült, míg a másik rész itthon tévelygett cél és terv nélkül. De valamint az emigratio hazatérte, csak részben kamatozott

szellemileg, s összes személyzetével csak kivételesen igazolta a hozzá csatolt nagy reményeket, sőt módfeletti és gyakran nevetséges követelésével nem egy kiábrándulást vont maga után, úgy az itthon tétlenségre kárhozott hazafiak egészen szakítani látszottak multjokkal, mély hazaszeretetüket gyakran anyagi haszonleséske-
dással cserélve fel.

Ennyi szellemi erő elparlagulása azonban még most is érezhető sebeket ejtett művelődésünken. Az iskolába ment fiatalságot egy idősebb nemzedék nem lelkesíthetné, nem taníthatá és tanulni a nyilvános iskolákban valóban csak ferdén lehetett. Bizalmatlanság uralgott csekély kivétellel tanítók és tanítványok között és a lajthántúli civilisatorok által ránk tukmált tanrendszer aszkóros hulladéka volt ama százados copfnak, melyet ott künn Ausztriában is csak a königgrätzi napokra bekövetkezett gyökeres reformok tudtak végkép kiirtani. Ki is állíthatná, hogy e tanrendszer új mozzanatot idézett elő szellemi életünkben? Az ötvenes évek egy tudóst, egy művészt nem adtak nekünk, míg irodalmi és művészeti törekvéseinket általánosan megbéníták. Ez volt az ellenállás következménye, mert simulás esetében teljesen levetkőzve nemzeti sajtóságainkat, felolvaadtunk volna a németségben.

És végre is, kérdehetjük még egyszer, mit nyújtott végeredményében e tanrendszer? Nevelé a bürokratiai szellemet, és gyarapítá a különben is második termé-

szetünk ké vált prókátorság szeretetét, mert legnagyobb hibája a művészet s a természettudományok teljes elhanyagolásában nyilvánult legérezhetőbben!

De valamint a magyar fiatalság folytonos kapkodás és idővesztegetésben emeszté fel legszebb tehetségét, legdrágább idejét, és hozott a fenjellemezett korból még most is tartó félszeg iránytalanságot és minden tettéből kirivó félénk határozatlanságot magával, úgy jelen nővilágunk sem állaná ki az összehasonlítás tűzpróbáját a régivel. Hol is vannak ama magyar nők, kik a családi élet egyszerű otthoniasságában találva legnagyobb boldogságukat, hevültek a szép és nemesért. Ieltek vigaszt az idők viharos járása következtében oly sokszor gyakorolt lemondásban s egy hazafias nemzedék felnevelését tüzték ki célul? Talán valahol a vidéken, de csak kivételesen itt a fővárosban. Hihetnők, hogy nővilágunk egy magasabb eszményiség utáni vágyában nem találja helyét a mostani körülmények között; ámde régi kedélytermészetességét külmáz váltá fel, mely nevelve a felületességet, végkép megsemmisíté a szellemvilág uralmát s a kedélyekben nem palástolható ürt hagyott maga után. És ez ürt csak külső szórakozás képes valamennyire ellensúlyozni, mire mindenütt rászorult a nővilág még a tulajdonképeni szórakozásban is. Egy nemzeti színházi előadás erről mindenkit meggyőzhet. Valóban sehol a világon nem oly közönyös a női közönség leghivatottabb része a legmegkapóbb jelenetek iránt mint nálunk, hol

a főfigyelem nem az előadás fejleményeire, hanem az erkélyszékre irányul, mert a pesti hölgyvilág művészi ábrándját nagyobbára az erkélyszék idézi elő. A nőemancipatiót részben elértük, de beljelentősége belértéke nélkül. Az eszményi lelkesültség, az érdeknélküli odaengedés kihalt hölgyeinkből; a szellem távol van, vagy nélkülözi a szívjóságot. Bensőséget, igaz nőiséget, fenkölséget, és szív mélységgel párosult naivságot ép oly hiába keresnénk hölgyeinknél, mint nincsenek jelen e tulajdonok az ötvenes évek óta a regényirodalomban, a színen és művésznőinknél. Hölgyeink legnemesebb tulajdonokkal a szende és fenkölt nőiséggel csak kivételesen tudnak hatni, mert nem ismerik és állandó szerelemre lelkesíteni a férfiakat egyáltalán képtelenek.

És ennyi idegen elem torlódása között a nemzetegyéni sajátságok egyre jobban háttérbe szorulnak és sok részben szokatlan hang vegyül az eddigi egyetértés közé. Nemzeti szép erényeink levetközésével, kosmopolitikus hebehurgyaságot veszünk fel, és magunk iránt is folyvást hidegebbek részvétlenebbek kezdünk lenni. A pesti polgári építészet eléggé jellemző erre nézve. Mert valóban misem teszi oly kirívóvá szükkeblűségünket, sőt majdnem szivtelenségig menő szélsőségünket ez irányban ama feliratnál, melyet polgáraink új házaik lépcsőfelmenete elé alkalmaznak, s mely így hangzik: „itt koldulni nem szabad.“ Mintha a szegénynek oda-

dobott fillér koldussá tenné a fényes palota tulajdonosát vagy bármely lakóját!

Igen, mi majmoljuk a külföldet, a hol lehet, de előnyeit azért nem sajátítjuk el. A szegényeknek megtiltjuk palotáinkhoz közeledni, de azért nem biztosítunk számukra menhelyeket, sőt gyakran éhen hagyjuk veszni. Emberbaráti intézményeket, philantropiai intézeteket illetőleg, alig versenyezhetünk valamely harmadrangu külföldi várossal, közkórházunk már külsejénél fogva is visszataszító, egészségi rendszabályaink a leggyarlóbbak és ime oly drágaság fejlődött ki a fővárosban, mely fenyegető mérvben növekedve, a szegényebbeknek már-már lehetetlenné teszi a megélhetést.

És a polgári építészet, melyet méltán a városi szellem kinyomataként tekinthetni, itt Pesten sajátságos vegyülete a stílhalmozottság és kuszátságnak, az izléstelenség és iránytalanságnak. Nézzük új épületeinket. Egy és ugyanama ház gyakran többféle izlést egyesít vagy helyesebben a túlterhelt izléstelenség bélyegét viseli, mintha több nemzedék műve gyanánt több építész dolgozott volna rajta. Nemes egyszerűség, egyöntetűség könnyűség nyomát sehol sem találjuk. Régibb építészetünk legalább a román vagy góth-izléshez hajolt, most úgy látszik, mindenhez simul, de határozottan egyet sem tud követni és azért legkevésbé sem törekedhetett oly önállóságra, mely bármily egyszerűségében is legalább saját jelleggel nyilvánúlna.

Mert társadalmi helyzetünk kiegyenlítve még nincs, az összetartás hiányzik, igazabb nemzeti érzület még nem lengi át a szellemek összegét, s azért e terén sem jöhetett még létre az együttességből eredő megállapodás. Hisz legégetőbb szükségleteinkről sincs még gondoskodva és a szomszéd fővénytörlatok homokját az akademia homlokzata elé szórja a vihar játéka, a nélkül hogy ennek működését üde faültetvények, vagy a város belsejében annyira ohajtott árnydús sétányok létesítésével ellensúlyozni törekedtek volna. De hogyan is? midőn polgárságunk rétegében még annyi különböző és idegen elem, s ennek következtében annyi érdek várja külön szellemi érvényesülését, túlsúlyra emelkedését itt e korlátolt társaságban is.

E külön érdekeket figyelemre méltatni nem lesz felesleges.

VI.

A zsidóság.

(A zsidóság a magyar társadalomban. — Vállalkozási szelleme. — Irodalmi képessége. — Világpolgárság. — A zsidóság a művészetben.)

Társadalmunk külön rétegei szempontjából igyekezzünk tanulmányozni a művészetet, vegyük figyelembe a zsidóságot és vizsgáljuk, ha vajjon e vállalkozó, élénk és a művészet, s itt főleg a zene iránt annyi hajlamot és műérzetet tanusító faj részese volt-e művelődésünknek és szokott foglalkozásán kívül munkált-e az irodalom és művészet kertjében.

A tulnyomóságra jutott idegen elemek egyike, a zsidóság, csak részben sorolható a nemzettől különvált fajok közé, mert százados együttlét csatolja a magyar nemzethez, a magyar hazához. És nem tagadható, hogy ez együttlét a zsidóságra nézve ép oly előnyös

mint szerencsés volt s nem csak anyagilag, hanem egyszerismind szellemileg s főleg erkölcsileg is kamatozó.

Ha ezt itt kifejezni szükségesnek találtuk, úgy nem fölösleges egyszerismind elősorolni az ide vágó viszonylatokat.

A polgárosultság meghiggadt országaiban, ott hol a kasztrendszer többé nem létezik s kizárólag csak a műveltség hévmérője az egyéni társulás és általán az érvényesülhetésnek, ott mondjuk, a zsidóság sokkal jobban érezte az idők nehéz járását mint nálunk, hol pedig a polgárosultság előnyei részben később következtek be, mint az épen jellemzett országokban. Mert előnyök itt is voltak, s ép a felhozott elemre nézve szerencsét jósló előnyök, minők: szivélyes barátságosság, vendégszerető nyíltszívűség s kisebb-nagyobb mérvben mindenkinek biztosítékot nyújtó alkotmányosság s ennek átérzett szükséglete. Azonban maga a kor hozta magával a kellemetlen helyzetet, s midőn O l a s z- és különösen S p a n y o l o r s z á g b a n a zsidóság fájdalmas üldöztetésnek volt kitéve, s az előhaladt P o r o s z o r s z á g b a n többenemü alkalomkor minden néven nevezhető adózás- és ajándékozásra kötelezve, nálunk akadálytalanul folytathatta életereje működését.

Jeruzsalemi A n d r á s alatt a zsidók már szerepet játsztak, s egész a kormányig küzdhatték fel magukat, midőn pénzbeli műtétükkel gyakran kellemetlen válságot idéztek elő, valódi gyűlöletnek téve ki magukat. De

e gyűlölet nem tartott soká, s ha néha ismét fellobbanva ellenük fordult, úgy nem annyira nemzeti előítélet mint inkább a kormány és főpapság eretnekirtó politikájából vette származását, még nem is oly mérvben mint a protestánsüldözés idején egy Caraffa alatt is.

És ha ez előítélet általában és koronként mutatkozott is, nem annyira a faj mint inkább nyelve ellen volt irányozva. Valóban a zsidótól leginkább nyelvének ismeretlen volta miatt idegenkedett a nép, oly időben is, midőn az külföldön, nyelvazonossága dacára sem örvendhetett valami népszerűségnek. De ez ellenszenv erőszakossággá nem fajult, sőt az idő kedvező fordultával teljesen elmosódott, — megszűnt, miután a zsidó öröme simult az uralgó nemzet sajátjaihoz, a magyarság hagyományaihoz valamint az ország legszentebb érdekeit is magáévá tudta tenni.

A zsidó gyorsan felfogva a kor kívánatát, honvéddé lett és vitézül harcolt a szabadságharcban, élénk szellemének itt sem válva szégyenére.

Azonban más idők következtek be, a hazafiság bűnné változott s diadalt ült az erénytelenség; hűnek rendíthetlenné maradni valóban nehéz volt, sok erkölcsi erőbe került. A világpolgárság eszméje ekkor kezdett hatályosabban terjedni, s ha mindnyájan nem usztak is a kevésbé lelkesültek közül az árral, közönyö-

sők lettek az ügy a honszeretet iránt, melyet kívülről nevetségessé tenni a hatalom embereinek főfeladata volt, ha mindjárt megtorlását nem is túzték volna ki célul. És ily viszonyok között szakítani kellett a multtal, a hit és remény elveszett, sőt nem egy ember csak most kezdé érezni, miként az új fordulat felhasználásával új pályára lehet kilátása. A nemzeti nyelv és érzület teljes elnyomása, s ennek a világpolgárság mindennemű eszközeivel való ármányteljes előmozdítása különben is új szint kölcsönzött a láthatárnak, mely most sötétebbnek mutatkozott mint valaha. Csuda-e tehát, hogy sokan belegyugodva a dolgokba, és mintegy végzetszerűnek tekintve mindez átalakulásokat, elfeledték a multat, kész várakozással karolva fel a jelent; és csuda-e főleg, hogy a zsidóság már foglalkozásának tevékeny és üzér voltánál fogva is mintegy főtényezője lön ez áromlatnak?

A világ sora ezért meg nem bomlott s ha a zsidó netalán kimenekült is, külföldön legott kiaknázhatta helyzete előnyeit. Magyar nevet vett fel s mindenütt kedvező fogadtatásra talált, ha mint tudós vagy szellemi foglalkozásu magányzó kívánt szerepelni. De e szereplés nem mindig volt előnyére a magyar névnek, sőt nem egy visszaélésre szolgáltatott alkalmat, mig ellenben a kereskedelmi pályán maradt zsidók itt is tiszteletreméltó állást tudtak kivívni gyakran.

Itthon folytonos érintkezésben volt az idegenekkel, kiknek befolyásától nem menekülhetett s e hangulatában

legkevésbé állott érdekében hazája sorsa felett aggódni, avagy a magyar nemzeti hagyományok felébresztéséhez művészeti és tudományos eszközökkel járulni: de könynyíté hitsorsosai bevándorlását Galiczia és Bukovinából anélkül, hogy magyarosodásukra törekedett volna, míg ellenben anyagi jólétüket mozdítá elő és meggazdagodhatásukon munkált. Mert valóban nem egy ismeretlen és teljesen jövevény zsidó lett urrá ez időtájt és egyenesen a viszonyok új mozzanata folytán Magyarországon.

Alapítottak ez időben egy lapot a németiség terjesztése és támogatására s ennek legáldozatkészebb pártfogója a zsidóság volt, már csak azért is, mert e lap a kereskedelem érdekeit nagyban képviselé s e körülmény csak nevelé a haza iránti közönyét, előmozdítván a világpolgárságban leendő felolvasását, minek akkori árnyalata tisztán csak német volt. A kormány részéről gazdagon támogatott lap: a Pester Lloyd, a társadalom minden rétegét felkarolva nagy befolyást nyert és megerősíté a német hirlapirodalom uralmát későbbi időkre is. Valóban akkor veszett el a magyar lapok ama nagy és értelmes közönsége, melyet a márciusi napok előtt Kossuth hirlapja teremteni és gyarapítani tudott s fájdalom! — e veszteség azóta sincs kárpótólva, jóllehet, hogy a magyar hirlapirodalom mind szám mind minőségre nézve előnyös változáson ment keresztül.

A zsidóság azonban nagy eredményyel vett részt

a kereskedelemben és sokat lendített anyagi érdekeink mozzanatain, sőt a tudományosságtól sem maradt távol, mert fiatalabb nemzedékével az iskolába ment, hol a magyarsághoz, az erre kedvezőtlen viszonyok ellenére is simulni volt kénytelen.

Az idő azonban megint válponthoz ért, a nemzeti szellem ébredezni kezdett; a zsidó már csak divatból is magyar ruhát öltött és felfogá a dolgok előnyét. Mindenhez hozzájárult a szerencsés kilátások alatt új üzletmódozatokat talált ki, sőt az ipar némely ágainak is neki feküdt, és az irodalomban is szereplőleg tudott fellépni, a tudomány több ágát és a művészetek között a zenét már előbb is ápolván részben nagy sikerrel és itt jutottunk ama ponthoz, hol az izraelitát művelődésünk szempontjából is vizsgálat alá vehetjük.

Mily nagy mérvben is előmozdítója általános vállalkozási szellemünknek az izraelita s mennyire ébreszté sőt fejleszté ez iránti kedvünket! De ezzel együtt az üzérkedés is lábra kapott és a többenü részvényekre minden biztos tőke nélkül alapított társulatok gyors emelkedése de ép oly hirtelen bukása is egyszersmind, eléggé bizonyítja ez üzelem tarthatlanságát. Mindent rohamosan eszközölni, ha hiányzik is a pénzalap: ez az életcél; minden áron valami új vállalatot teremteni, ha nincs is jövője: az egyedüli jelszó. Ámde ki állithatná, hogy mindez a valódiságot neveli, a jó és üdvös állandó megszilárdulására biztosítékot nyujt avagy, hogy

csak a hitelre nézve is előnyös? Aztán az ipar terén is mily nagy és mennyire észrevehető mozgalom megindítását kell köszönnünk az izraelitának és méltán örvendhetnénk, hogy itt is új lendületet adott a keresetmódnak, s új kezeknek munkát: de az iparban is inkább az üzletnek hódol, semhogy a felkarolt ág fejlesztésével valami eredménydús és tartós mozzanatra törekedve, e téren célszerű javításokat, új vívmányokat mutathatna fel. Itt külön tüntetésre van irányozva a főcél, a miért is minden komolyabb következmény nélkül gyors bukás kíséri az új cégek keletkezését. És nem nagyobbára izraeliták rendezik be és látják el a legnevezetesebb ruhatárokat mindenütt a fővárosban? de mindennek dacára az izraelita szabó csak ritkán sajátítja el a választékosság és izlés ama fokát, melylyel a kényesebb igényeket is kielégíthetné; sőt erre nem is törekszik, mert ilyesmi igen sok fáradságába kerülne és neki főelve rövid idő alatt is nagy pénzmennyiségre szert tenni: nyervágya már eleve is lehetlenné teszi ez irányban a kitartást és tanulmányt igénylő dolgok felkarolását.

Innen a műipar nem szenvedélye az izraelitának és innen felfelé vágyakodva valamely műtárgy megölelésére a zenén kívül csak ritkán van hivatása. A gazdag izraelita pénztözsérek kevés hajlamról tanúskodnak egy életerős műipar fejlesztéséhez hozzájárulni és az építészet, szobrászat vagy a festészet pártfogását, s előmozdítását főlegesen tartják. Ime még ily előkelőknél is háttérbe

szoritja az élet nemesebb élvei után való törekvést a pénz és vagyon túlságos szeretete és imádása! Tacitus, története ötödik könyvében túlszigorú ecsettel állítja elénk a zsidót; de tény, hogy az izraelita önérdék nélkül ritkán tesz valamit, az önszeretet és hiúságnak csak ritkán van hijával, nélkülözi a kedélymélységet, a gyöngédséget a véghetlenség érzetét és valamennyire mindig hideg, száraz, sőt kisebb-nagyobb mérvben szivtelen.

Irodalmi szereplése is külön figyelmet érdemel.

A tulajdonképeni magyar irodalomnak ő nem munkása, legfeljebb hírlapíró. Kizárólag speculativ szellemével a magyar szépirodalom korlátozottságát ő legott átlátván, ennek harcosává magát felavatni nem állott érdekében, mely a közvetlen és lángoló honszeretetet csak ritkán foglalja magában, mi nélkül tehetség esetében is nehezen boldogulhatni e pályán, mely különben is csak az önzéstelenké vagy legfeljebb a nemesebb dicsvágy után törekvőké. Annál kitünőbb journalista, s ez irányban nagy befolyást tudott magának szerezni. Ámde itt sem követi tisztán a nemzeti irányt, a német lapokkal kacérkodik, sőt Bécs felé tekint, s mihelyt teheti legott német laphoz szegődik, miután világpolgári szelleme itt több tápanyagot talál. Hírlapírói működésével azonban szintén résztvehet a nemzet szellemi törekvésében, sőt ép itt érvényesítheti legszebben tehetségét, mert hisz a hírlapirodalom mai napság mindent egyesít: iro-

dalmat, művészetet-tudományt, sőt ez ama harcoló elem, mely magáért a szépirodalomért is síkra száll. Tehát csakugyan munkál legnemesebb vágyaink érvényesítésén. De csak látszatra! Az izraelita itt is világpolgár szellemmel lép fel, mindig csak az általánosságban osztozkodik, az egyénit a tisztán nemzetit túl hagyja hatáskörén, fel se veszi, holott ő különben mindig szabad eszmékért küzd, mindenben a haladás hirdetője. Hogyan is egyébként?

A mult hagyományaiért neki nincs mit tétováznia, s ő nem gondol vele, ha itt-ott nemzeti érdek is hulláldozatul: a haza mult képe neki örömet nem nyújt, annak szemléletén ő fájdalmas merengésbe nem borúl s mohó hévvel karolja fel a jövőt. Az alkotmány felvirultát ő nagy örömmel üdvözlé, nem azért, mivel a világosi gyásznap után a zsidóság is zaklatásnak volt kitéve, hanem mert legközvetlenebb célját csak is a dolgok ez új fordultában látá biztosítva. És mily könnyü az izraelita hírlapírónak mindenben egyenlőséget hirdetni, szép szavakat kockáztatni, küzdeni az előítéletek ellen, lerontani minden eddigit, nevetségessé tenni a multat, midőn ez által csak saját kasztját szolgálja. És itt sok részben csak önmagával jó ellenmondásba, mert házi életében mily nehezen válik meg régi szokásaitól s mennyire csökönös megrögzöttségei, valamint előítéletei és hagyományossága levetkezésében.

Az új alkotmány kiaknázására azonban számot

tart; teljesíti polgári kötelességét, megfizeti adóját s azon túl magának él. Hála a hazafiui előzékenység és felvilágosultságnak, az emancipatiót is elértük s még minő szép előnyökkel izraelita polgártársaink számára! De ezalatt a magyar ruhát is eldobtuk és az izraelita első volt a világpolgári kabát felöltésében, mi nála még nagyobb mérvben mozdítá elő a külszellem elsajátítását mint másoknál; hisz foglalkozásánál fogva itt Pesten külföldiekkel is érintkezővén, csoda-e hogy azok szokását s fellépti modorát csak hamar elfogadja külszükségletből is, midőn a szomszéd Bécs számára elkészített e szellemével itthon is megélhet? Az izraelita jól ismeri a magyar ember gyöngéjét! Az előkelő izraelitagság magyarosítja nevét, talán családi indokból, mert szereti az urkodást és vagyona érzetében bizonyos társadalmi rangra is számot tart; de ismét házi szükséglet és foglalkozásából kifolyólag ugyanily mérvben német szellemét is megtartja sőt a kereskedelmi kültekintélynél fogva német cégeket helyez kirakata vagy üzlete fölé. Vagy mi egyébről tanúskodnak az ifjú Pest virulását hirdető új bérházak az országúton, a Lipótvárosban s főleg a dunasoron? Ime a tér hol az izraelita hírlapírók is fényes bizonysgot tehetnének hazaszeretetükről. De ők ezzel nem törődnek, sőt magok is úsznak e világpolgári árral, leginkább oly érdekeket szolgálván, melyek a hitsorsosaikra ható külszellem mohó befogadását mintegy támogatják. Ám kísértse meg itt egy har-

ma d i k a beavatkozást, mert e felszólalás bizonyára megtorlást vonna maga után és a bécsi lapok legott zsidófalók jelenlétét hirdetnék. Hisz nem titok, hogy a bécsi lapok hasábjain szivesen látott vendégek a pesti izraelita hirlapírók és csuda-e, hogy foglalkozásuk helyviszonyi korlátozottságától itt megszabadulva, tekintet nélkül bocsátják szárnyra gondolataikat és hirdetnek oly dolgokat, melyek túlzottságát, a soraikban leplezetlenül nyilvánuló káröröm és célzatosság legott elárulja.

Az izraelita tehát nem munkása a magyar szép irodalomnak; ő csak a külföldit imádja s azért a tisztán n e m z e t i mellett nem lelkesülhet. Sajátságos egy jelenség továbbá, hogy az izraelitánál a hirlapírói élelmesség túlsúlyban van a szorosán vett irodalmi képesség felett, melynek jelenléte esetében ő még inkább simúl Németországhoz. Sajnos de való, hogy az izraelitának szellemiségünk terén mitse köszönhetünk! Hisz a magyar irodalomban hiában keresnénk egy Heinét, egy Mendelssohnt, egy Herlossohnt, kik a német névnek dicsőséget szerezve, az idegeneket részben a német nyelv tanulmányozására ösztönözték és a magyar művészet vagy helyesebben a magyar zeneművészet terén, mert az izraelita kiváló zenetehetséggel megáldott, hogyan lehetne szó egy Halèvy, egy Mendelssohn vagy Meyerbeerről, midőn a hazánkból kiszármazott egyetlen izraelita zenész, a jeles Jo a c h i m német művésznek

vallja magát. Igen! Az izraelita sokkal inkább világpolgár, semhogy költőisége vagy művészsége esetére is állandóan magyarnak maradjon. Ide mélyebb honszerelem, a nemzet hagyományainak közvetlenebb és öntudatosabb átértése és több önzéstelenség kívántatik. Innen az izraelita nem veheti magára Arany következő szép versszakát:

„ . . . hogy ő e népet és hazát
Szeretni tudja kimondhatlanul:
Nem a díjt méri, melyet tán az ád,
Oltára nem önző lángokra gyúl;
Es bárha szük, és bárha gyér
A jutalom és a babér;
Ő e honért, e honnal s honnak él,
Örömeit búját zengvén, ha dalra kél.“

Pedig mily szép alkalom kínálkozott számára az anyagi téren felkarolt mindennemű vállalatain kívül, a nemzet szellemi törekvéseiben is részt venni. A zsidó a pénz embere és élénk szellemével valódi közvetítő lehetne a középrend és aristokratia között, mi nélkül nem teljesíti a nemzet s a közös haza iránti kötelességét. Ráfogni még most is a magyar aristokratiára, hogy a művészetet nem pártfogolja, felvirágzása iránt közönyös: a legnagyobb igaztalanság vagy legalább is méltánytalanság. Hiszen már túl vagyunk azon, hogy a művészet valamely kizárólagos osztály magán tulajdona legyen s még kevésbé törekedhetünk a művészet különvált arisztokratikus jellegére. Sőt ellenkezőleg, a művészet fel-

virágzásának főrugóját a középrendnél kell keresnünk, a középrendet nyelvünk s nemzeti sajtóságaink hű tükre s művészetünk valódi képviselője gyanánt magunk elé állítanunk. Csak így fogja a zsidó meghálálni a hazájától nyert kedvezményeket és szabad polgári állásának vívmányait; csak így bizonyíthatja be szabad-elvűségét, az alkotmányos nemzet iránti rokonszenvét, és az annyi véraldozatba került drága alkotmány valódi szeretetét, melynek egyszer már tettel is kifejezést adni, magasabb erkölcsi érzete is parancsolná.

A művészet terén az izraelita mint zenész vonja magára figyelmünket, hisz már ősi házájában is kiváló előszeretet és tökélylyel ápolta a művészet e nagy jelentőségű ágát. Nálunk is részt vesz a zenészet mozzanatokban, de a magyar zene, a magyar zeneművészet fejlesztésével nem dicsekedhetik, mert itt is inkább kifelé vonzza nyughatatlan szelleme és műviszonyaink mostoha voltánál fogva a külföld e részben különben is több előnyt biztosítván számára, tagadhatatlan, hogy ő mindezt igénybe vevé. A hazában maradt középszerű és gyengébb tagjaival csak az általános zeneművészettel foglalkozott s itt is leginkább a tánczenét szolgálta, melynek ápolására még jelenleg is szoritkozik. Azonban melyik magyar zsidó keble ne hevülne fel Rózsavölgyi Márk nevének említésére? Ime ő az egyedüli kivétel! Rózsavölgyi a magyar néppel élt, a cigány közvetítésével elsajátított zenéjét, a művészettel is összepárosítá és

a magyar tánczenét megbecsülhetlen művekkel gazdagítá. És nem e nevet hirdeti-e a még jelenleg is virágzó első magyar műkereskedés? Vajha az új zsidó-nemzedék őt, önzéstelenség és lelkesült nemzeti érzületben mintául fogadná!

A zsidó nagy műkedvelő; ő fentartója a helybeli német színháznak s legszorgalmasabb látogatója hangversenyeinknek. Valóban, ha valamely hangverseny közönségén végig tekintünk, legott szemünkbe ötlenek ama keleti arcok kifejezésteljes vonásai, melyek itt a magyar földön élő hébernőknél üdőbbek, vonzóbbak és szellemesebbek mint bárhol. Az előkelőbb hébernők valóban ritka hangversenyről maradnak el s a nyilvánosság terén leginkább itt szeretnek tündökölni. Tiszteletreméltó egy hiúság és örvendetes is egyszersmind, midőn e nővilág itt főleg magyarul kíván társalogni, sőt beszél is nyelvünket szebben, éneklőbben és jellemzetesebben a németnél. De a művészet e pártfogolása még mindig csak tagadólagos, mert nagyobbára csak az általános zene s a külművészeti érdekek előmozdítására szolgál: hisz e hangversenyek jövedelme csak egyesek birtokába megy és nagyobb része külföldre vándorol, miután külföldi művészek itt nálunk a legszívesebben látott vendégek és különben se itt volna a tér, hol az izraelita a magyar művelődés iránti rokonszenvét bebizonyítva, a hazafiság erényét gyakorolhatná.

Valamint ő az üzlet terén, annyi életrevalóság és

szemességről tanúskodik, úgy bizonyára egyénibb művelődésünknek is munkása lehetne. Ime Petőfi epésebb hangulatában irt költeményei egyikében a haza testén való kelésnek bélyegezte a külföldön élő nagyokat. De mennyivel jogosabban illenek e cím azokra, kik köztünk élve is idegenek, részvétlenek a nemzet benső érdekei iránt. Külföldön az izraelita mindenütt viszonzta a hazájától nyert jótéteményeket: nálunk mitse tett; holott sehol a világon nem sikerült oly hirtelen jólétre vergődnie mint Magyarországon. Pesten negyven, ötven ezerre rúg az izraeliták száma; de ez embertömeg, mely egy tekintélyes nagy várost is benépesíthetne, még mindig idegen vágyakkal van eltelve és csak a tőzsdén leli hazáját, csak a „Szép Helenák“-ban gyönyörködik s elkallott német szójátékokkal szeret elménckedni; holott az alkotmány ily kedvezményei mellett mint szabad polgár, a nemzet beléletének is részese lehetne. Menjen a pesti zsidó vidékre hol tapasztalni fogja, hogy a szivből — lélekből magyar izraelita nem volt kénytelen megválni ősei vallásától; de a nemzet magasabb örömeinek érzetét, s nemesebb vágyainak teljes tudatát nyeré jutalmul.

Ime polgárerénye, — polgári kötelessége.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in approximately 15 horizontal lines across the page.

VII.

A cigányokról.

(A kultúra és a cigányság. — A cigányok hanyatlása. — A cigányzene multja és jelene.)

Rég volt, midőn a Beleznay-kertben Bihari a kedélyeket felhangolá, s Kölcsey egyik alakjának állításaként: „megaranyozásra méltó vonójával hallgatóit sírásra fakasztá vagy megnevetteté.“ Azóta nagy változáson ment keresztül a főváros. Bihari nem huzza többé, a cigányok dicsősége letűnt, sőt fájdalom! a Beleznay kert e tősgyökeres magyar hely is, német korcsmává süllyedt alá, hol idegen szemfényvesztők és bűvészek. hazájokból elüzött német komédiások s egyebűtt megélni nem képes német énekesek s énekesnők mulattatják a németesedésen tapsoló közönséget. Mert Kölcsey, Petőfi és Vörösmarty hiába figyelmeztettek bennünket az elönyomuló árra, mely azóta is többször fenyegetett ben-

nünket, és mutatkozik hovátovább veszélyesebb mérvben, nem a cigány zene hanyatlásáért, hanem főleg azért, mert mindeddig semmisem történt megakadályozására. Minthogy azonban, külső okoknál fogva, e kérdéssel a cigányzene is valamennyire kapcsolatba jöhet, nem lesz fölösleges az utóbbira vonatkozólag egyet-mást elmondani.

A cigány zene régi varázsa nagyobbára egészen elenyészett, s leghathatósabb tördőfés erre nézve a műveltség és polgárosultság volt, melynek befolyása alól a földi pályát vándorlással eltöltött cigányok sem menekülhettek. Hiába laktak vándorsátorokban, hiába keresték fel a legjáratlanabb utakat, a polgárosultság őket is utólérte, és hová a törvény szigora be nem hatolt, a kultura és polgárosultság eszközei még elég korán érkeztek új állapot előidézésére. Valóban a műveltség itt is csak hivatását teljesíté : az erőteljes népek vele haladnak ; az éretlenek, tehetetlenek és kiéltek, első közeledésére megsemmisülnek és eltűnnek a láthatárról. Ez átmenet azonban különböző ! Mert a kultura helyenkint az életmódot is megnehezíté és oly szorgalmat igényel, melyet eddig a legtevékenyebbek sem voltak képesek kifejteni. Itt láttuk, hogy a nehezebb munkától irtozó cigány inkább éhen halt, semhogy szokásaival és öröklött hagyományával ellenkező vállalatokra adta volna magát és nem túlság állítani, hogy ily módon egész családok sőt nemzetségek pusztultak ki. Tudunk

több helységet, sőt várost is, hol az ezelőtt kilenc-tíz évvel még cigányoktól lakott utcák teljesen új alakot öltöttek, és jómódu iparosoknak, valamint szorgalmas szántóvetőknek szolgálnak jelenleg lakhelyül.

A cigányoknak is simulni kellett a törvényekhez, és ha csak barang-életet folytatni nem akarnak, osztoniok kell a polgári élet minden mozzanatában, melytől nem vonhatják el magukat többé. Másrészt azonban a műveltség üdvös következményei itt sem maradtak el, és a cigány is becsületesebb életmódot kezdett folytatni öseinél, mert kényszerítve volt rá. És valamint vallási dolgokban a cigány mindig a többséghez ragaszkodott, azaz lakhelye uralgó vallásában neveltette fel gyermekét, úgy a nemzetiséget illetőleg is, mindig az uralgó nemzetbe olvadt be, ha bizonyos műveltségre tehetett szert, avagy épen jólétre vergődhetett. Hisz több nevezetes család cigányoktól veszi eredetét, és gyakran halljuk, hogy e vagy ama tekintélyes uri embernek nagyatyja még cigány volt, valamint naponkénti példák-ból tapasztaljuk a jobbmódú cigány-gyermekek teljes elmagyarosodását, sőt egyszersmind átpolgárosulását. A cigány faj teljes átváltozása, hála a műveltségnek, csak az időtől van föltételezve és utódaink csak adomák után vagy legfeljebb a magyar történelem gyászosabb mozzanataiból fogják ismerni e furfangos nép egykori létezését.

A cigányzene hanyatlását is majdnem hasonló körülmények idézték elő.

Hajdan kizárólag csak cigányok foglalkoztak zenével, melyet előkelő sorsú embernek vagy főrangúnak saját kezével művelni az illem ellen elkövetett hiba, ha nem épen gyalázat, lealjasodás lett volna. Művelődésünk örökös hátrányára csak a cigány juthatott hangszerhez, és valamirevaló úr csak ritkán nélkülözte udvarában a zenekart, melynek összes tagjai kivétel nélkül feketék voltak. Volt drága élet, ha valami ünnepély fordult elő az udvarban, volt pénz és kifogyhatlan mennyiségben bor, peccsenye, melyből több hétre a dádek és purdéknak is jutott. Ily körülmények közt természetes, hogy némely cigánycsaládok megszédtek magukat, és egész nemzetiségekre kiható vagyonra tehetek szert. Ezüst készletek s főleg atillák és dolmányokra szolgáló ökölnyi nagyságu ezüst gombok képezték itt az elárúsíthatlan családi birtokot, melyet az unokák önteltséggel mutogattak. S a cigányok ilynemű pártolása még a negyvenes években is divatban volt, sőt néhol az újabb korig is kiterjedt. Az ötvenes években különösen hazafiságból vagy búfelejtésül pártolták a cigányt. Igen sokszor nem volt fölösleges a hazafinak bor és zene mellett kiönteni fájdalmát, s az „idők viharos járása“ által előidézett bűjút magyar dallal mérsékelni. De ilyenkor nem egy ötvenes vagy százas vándorolt a cigány markába, sőt akárhányszor megesett, hogy a száraz fa keserű nótája nem csak a könyeket, hanem a hallgatónak utolsó fillérét is kicsalta. S itt kezdődik a szélsőség, ama túlzás, hol a cigányzene kártékonnyá lett.

Álillem és álhazafiságból, társaságok és összejövetelek alkalmával, midőn a cigány minden harmadik vagy legfőlebb negyedik darab után tányérozni járt, egy forintnál csekélyebb mennyiséget neki adni nem lehetett, s így a legszegényebbeknek is belekerült az ilyenmü mulatság tiz forintjába, nem számítva természetesen a többi költségeket. A cigány belépti díj mellett nem szeretett játszani, vagy ha kivételesen ráállott is erre, néhány zenemü előadása után legott egy bizonyos asztal mellé vonúlt, melynek vendégeit, a többiek mellőzésével, de biztos jövedelem fejében, kész volt egész hajnalig jól tartani muzsikával. Mert e faj sok magyar családot muzsikált ki a világból, legalább vagyoniilag, és okozta több család tönkrejutását, a nélkül, hogy magának segített volna, miután itt nemzetgazdasági szempontból figyelembe vehető vagyonkiegyenlítésről szó sem lehet. A cigánynál a pénz ment, a mint jött, mert a vele született ledérségnél fogva sohasem tudta megbecsülni és jövőjére való minden gondoskodás nélkül ép oly gyorsan túladott rajta, mint régibb ura vagy gazdája, kitől azt nyeré. Ime a fejletlen és korlátozatlan társadalmi állapot, az erkölcsi érzet hiányának egyik bizonyítéka!

Azonban nem csak nemzetgazdasági, hanem tisztán műveltségi és különösen művészeti szempontból is káros volt a cigányzene korlátlan uralma. Huzta a cigány és senkinek eszébe nem jutott valami hangszert tanulni, avagy a zeneművészet valamely ágában tökéle-

tesíteni magát, hisz a ki valamely hangszert játszott, cigánynak csúfolták. Sőt a nevezetesebb cigánybandák minősége felett kész vitatkozások folytak, és valódi eseménynek tekintették a hazában, ha valamely zenetársulat diadalt aratott vagy helyesebben elismerést nyert külföldön; meg voltunk benne nyugodva, hogy összes művészetünket a barna zenészek képviselék a külföld előtt, s csak akkor vettük észre hibánkat, midőn e képviselőt gyarló voltát be kezdtük látni. Tagadhatlan azonban, hogy a cigányzene több előnyt egyesít és különös sajátágánál fogva nemcsak magyar embert képes felvillanyozni, hanem idegent is, ki fel nem fogva a magyar zene rythmusát és jelentőségét e hatásról alig adhat magának számot. Voltak cigányzenészek, kik ritka tökélyt fejtettek ki hangszerükön és társulatukat is a bevégeztség bizonyos színvonalára tudták emelni. A hatvanas évek elején elhunyt Boka Károly ez irányban például oly jelenség volt, kinek előadása a legszigorúbb igényeket is kielégíté, s úgy szólván bűvösön hatott. Könnyű és biztos technika mellett valódi drámai hév volt játékában, mely egyfelől az erőt és elragadó fenköltiséget, másrészt a nyugalmat és nemes egyszerűséget sohasem nélkülözé, s míg a magyar lassúnak plasztikai kinyomatot adott, a gyorsakat szenvedélylyel és élénkséggel fejezé ki.

És valljuk meg, hogy a cigány együttes is mind magában foglalja az összhatás kellékeit: az erőt, a hang-

szépséget, az árnyalatjátékot, a kerekdedséget, és nagy egyhangúsága, valamint kezdetleges hangszerelése dacára, a szikraként lobbot vető amaz összevágóságot, mely gyakran kábitólag hat, főleg idegenekre. A magyar ember jól ismeri e szilajon, sőt koronkint szenvedélyesen és féktelenül felzajló sajátságos hangzatot, mely mellett kedvre derül vagy méla merengésbe esik; de az idegen csak kivételesen barátkozhatik meg vele, és első meglepetésének elenyészte után kifárad mellette. Ez első hatás bűvös és új benyomása alatt irták cigányainkról, még újabb időben is külföldi és különösen francia írók ama túlságos magasztalásokat, melyekben a cigány zenész vonója az acél és villámhoz volt hasonlítva. Igaz ugyan, hogy a cigányzene egyik kiváló tulajdona a tömörség és összehasonlíthatlan erő; de mindez előnyök inkább a természettől öröklött sajátságok és korlátozatlan ősz eredetiségből, mint átgondolt tanulmány és ihletből származnak. Hangszerének magas hangolása is emeli e hatást. A cigány a zenében sohasem lehet tárgyilagos, mindig saját egyéniségét tükrözi vissza, és innen van, hogy szigorúbb igényű műdarabokat szabatosan előadni nem tud. Ha továbbá megfontoljuk, hogy a cigány a magyar zeneirodalmat mivel sem gazdagítja; hogy a magyar zeneművészet terén semmi legkisebb szellemi mozgalmat elő nem idézett, s hogy egyáltalában mit sem tett a magyar művészet

felvirágzásáért, mert csak a néptől elsajátított dalokat vagy idegen dalművekből megtanult részeket vonva hatás-körébe, eredeti magyar szerzeménnyel csak kivételkép állhatott elő: úgy teljesen átlátandjuk, miszerint kizárólagos uralmuk a gyakorlati zene terén ránk nézve üdvös nem volt. Hiszen mióta a magyar zene új lendületet nyert, s mióta különösen a magyar műzenével a közönség nem csak a színpadon, hanem hangversenytermekben és a dalárdák közvetítése által közmulatságokban is bővebb ismeretséget köthetett: a cigány zene régi jelentősége nagyot hanyatlott, sőt a nép legalsóbb osztályában is vesztett régi varázsából.

Mert bekövetkezett a visszahatás, s a nemzet méltó fölébredése; és a komoly öntudatosságából kifejtett szellemi mozgalom a zeneművészet terén is érvényesült elannyira, hogy most már itt is csak saját erőnkre támaszkodva kívánunk haladni a korrallal, és magunk merítve szeretjük felhasználni törekvésünk eredményét. Ámde ez irányban is túlságba estünk, s valamint előbb minden forintunkat a cigánynak adtuk, és saját érdekeink mellőzésével a barna zenészekre bíztuk a magyar művészet képviselését, úgy most mindent megtagadunk tőlük, alig juttatva számukra a mindennapi kenyeret. E szélsőség azonban ismét kellemetlen következéseket vont maga után. A cigányok hanyatlása és mellőztetése új versenyre szolgáltatott okot, és a honnan szegénységtől kényszerítve vagy pártolás hiányában a barna zenészek

kiszorúltak, oda legott német vagy cseh muzsikuskok tolakodtak, elfoglalni a tért. De e cserével mitsem nyertünk, és bátran kérdehetjük: méltányos-e oly jövevényeket részesíteni pártfogásban, kik távolról sem felelnek meg annyira a zene és különösen a magyar, s kivált a tánczene föltételeinek, mint a mi cigányaink, mig a németeknek nyitnak utat? A népzeneészeket, fájdalom, itt Pesten is több helyiségből kiűzték már, sőt a községi tanács befolyása alá tartozó vendéglők vagy mulatóhelyekben is Ausztriából bevándorlott német muzsikuskoknak adnak elsőséget a magyarúl érezni nem tudó bérlők. Ezt akadályozni kellene annál inkább, mert ez irányban épen nincs szükségünk német zenészekre. A cigány a magyar tánczenében ép oly utólérhetlen, mint Strauss a keringőben, s mindenekfölött legjobban ismeri a magyar ember sajátját, kivel századok óta testvérségben él, sőt úgy szólván egybeolvadt.

Valóban a csak középszerű cigányzene is igazabb életet, kedvesebb elszoródást nyújt, mint a német trombitások és Volkssänger-ek összes zene és szóbeli erőlködése s elkopott sikamlós élcezése, mert nemesebb, és főleg, mert a magyar ember egyéniségével öszhangzóbb. Ideje volna itt is számot vetni önmagunkkal, mert Németország zenei söpredéke e ponton csoportosúl öszsze, hogy minket megmételjezen!

VIII.

A sajtóról.

(Sajtóviszonyok. — A sajtó az irodalom és művészettel szemközt. — Irodalmi egyletek hiánya. — A német sajtó.)

A művészet eddigi kedvezőtlen s részben egészen hiányos voltának egyik főokát, a szerencsétlen politikai viszonyok s itt is egy, hozzánk teljesen mostoha sőt szellemi életünk irányában folyvást féltékenykedő idegen kormány működésében kerestük, — s hiszszük biztos találtuk is fel. Ime egyik megcáfolhatlan eredménye a mohácsi vész után következett kormányuralom és politika befolyásának a művészet és irodalomra, mind a legújabb időkig: az Andrássy-ministerium megalakultáig. Vizsgáljuk azonban ama hatalmas közeget, mely az új korban hivatva van maga is uralkodni és alúlról hatva felfelé minden társadalmi és művelődési eszköz részletes méltatásával egymaga is legáltalánosabb

mozgalmat idézni elő: a sajtót és nézzük miként teljesíté a művészet és tudomány iránti feladatát.

A világsi gyászeseményre borúlt napok a kizárólagos fölényü magyar sajtó életfonalát is elmetstették és valamint az addig létrejött szellemi vívmányok hatása megsemmisült, ugy a hirlapirodalom már sajátságos jellegénél fogva is szükségkép háttérbe szorúlni volt kénytelen. Szomorú állapot a sajtóra nézve és kétszerte szomorú, midön nem csak az egyszerű elnyomatást, hanem egyszersmind az ennél is súlyosabb idegen nyelvü és szellemü német sajtó fölülkerekedését és célzatossága nyügét is szenvedte. De annál méltóságosabb volt magatartása e tagadólagos ellenállásban is és midön később szabadabban eszmélhetett, páratlan öntudatossággal érvényesítette magát. Nem fenyegetözött, de titokteljes sohájában egy ez redéves és ép oly magasztos mint nagyszerü történet csodásan vonzó és elvitázhatlan jogait hordozta sújtó fenséggel.

De elvitázhatlan tény, hogy midön ismét előtérbe juthatott, megfeledkezett a tudomány és művészetről, söt feladta legeszményibb befolyását. Nem mondunk sokat! A sajtó mai napság mindent egyesít, a szellemi mozgalom általános kinyomata, — tehát foglalatja mind amaz olvasmányoknak, melyek a politika, a társadalom vagy a tudomány, művészet és irodalom tárgyát képezik. Igen! — de az utóbbiakat most is a régi söt aránylag mostohább bánásmódban részesíti, mig a

politikára nézve, csak a tárgy folytonos gazdagodásánál fogva tud előidézni lüktetőbb mozgalmat: ott van úgy szólván a hová vetődött s még jelenleg is csak a régi elvontságot tükrözteti vissza, hijával az eddigi általános szellemi vívmányoknak. Az is tagadhatatlan, hogy ennek dacára is tágult látköre s hogy a külföldi és különösen a francia sajtó folytonos viszonylatával sok általánosságra tudott szert tenni alakilag és utánzatilag, mert haladását be nem ismerni igaztalanság volna. Utánzott, a leghelyesebben lesett el egyes mozzanatokot, sőt részben maga is teremtett. Legsajnosabb azonban, hogy a tudomány és művészetre nézve a külföldi sajtótól mitse sajátított el és önerejéből kifolyólag még párányiabb mérvben éreztette találékonyságát sőt fájdalom! — erre nem is törekedett, mindent eldobva magától. Hogyan is vágyakodhatott volna ilyesmire, midőn előbb önmaga iránt sem teljesíté feladatát!

Hol is keressük mai napság a magyar sajtó képviselőjét, vagy helyesebben mi és ki tartja azt egybe? Van egynehány apró szépirodalmi, van egynehány nagy politikai lapunk a fővárosban úgy mint a vidéken is. De kik képviselik e sajtót, hol vannak tagjai és mi kapcsolja ezeket önálló, tekintélyes és tiszteletreméltó testületté? Ez teljesen hiányzik! Nincs journalistai, nincs irodalmi egyesületünk. Az utóbbi a küzdő sajtó miatt hullott szét mielőtt megszilárdulhatott volna; ez szétforgácsolja az irodalmi erőket, az irodalmi tehetségeket, általános

tarthatlanságot vonva maga után és előre is bevágva egy határozottabb tehát szabad kifejlődhetésű szervezet útját. Ez is társadalmi korlátozottságunk kifolyása.

A helybeli sajtó a megtestesült céhrendszer, hol egy-két sajtó-főnök tartja kezei között a hatalmat, mely annyival befolyásosabb sőt zsarnokiabb, mert a nézetkülönbségek általános érvényesülhetésére szolgáló tér teljesen hiányzik. Innen a tulajdonképeni journalis-ták és irodalmárok csekély és jelentéktelen volta. E néhány sajtó-főnök maga intézkedik minden iránt és olyatén szerepet játszik szerkesztőségében, mint valamely ügyvédi iroda főnöke — a miért is higgadt, önálló és befolyástól ment rovatkezelésről itt csak ritkán lehet szó. Innen az általános és együttes megállapodhatás hiánya a helybeli irodalomban! Folyvást új tagokat látunk felmerülni az irodalom mezején s ép oly gyorsan minden eredmény, minden legkisebb nyom nélkül letűnni. Ma egy jogász, holnap egy hivatalnok vagy orvos, holnapután egy gyorsíró vagy ügyvédgyakornok kerül a szerkesztőségbe oly feladattal, hogy ott valami fordítást végezzen, ujdonságokat tákoljon, vagy holmi híreket hajhászszon fel, sőt még vezércikkeket írjon avagy épen tárcászsza képezze ki magát. De ez nincs hasznára az irodalomnak sőt életrevalóbb és emelkedettebb sajtó kifejlődhetésére sem szolgáltat hat alkalmat, — kedvet. Hogy is jöhetne létre ily szellemi szétforgácsolás között s főleg az ideiglenesség ily

hajótöréses állapotában valami állandó, valami határozottabb vívmány akármily téren és komolyabb törekvés esetében is miként szentelhetné itt valaki magát oly kedvezőtlen anyagi korlátok között végleg a sajtónak, mely kivételes helyzetünk miatt különben sem kecsegtetőbb magyar hirlapíróra nézve. Mert valamint egész foglalkozása itt csak az esélynek alávetett valami, ugy léte is tisztán csak a véletlentől függ, nem csak a magyar hirlapirodalom ziláltsága miatt, hanem főleg mert saját környezetével szemközt is a legkényesebb viszonyra levén utalva, ezzel is mindegyre összekoccnásba jöhet.

S így a szellemi rabszolgaságon, — tengés avagy éhhalálon kívül valami egyéb között csak ritkán van választása. Az ötvenes évek óta irodalmi uralomra vergődött egyéniségek különben is makacs féltékenységgel őrzik a tért s kitsem türnek meg magok mellett, sőt a mennyire lehet nyomást gyakorolnak a szellemekre, a szerkesztőségükhez benyújtott munkák csonkítása, részben megváltoztatása vagy elnyomása által. Szellemi rabszolgaság! Ime ismét egyik kifolyása társadalmi kasztszerűségünknek: valódi támogatása a kicsinydedségnek.

E példa azonban nem új, nem mi találtuk ki, mindennapi az irodalomban, sőt Német-Franciaországban még nagyobb mérvben fordul elő talán; de bizonyára sehol oly szomorú következményeket nem

vont maga után mint nálunk. A dolog nyilván való! Hazánkban az elnyomás rendesen megtermi gyümölcsét, külföldön tágasabb a tér, s ha itt nem érvényesítheti szellemi tehetségét az író, találkozik lap, hol bizonyára tárt karokkal fogadják, s a nézetek gyakoribb surlódása, az eszmék általánosabb váltakozhatása következtében a való és igaz mindig felszínre kerül, valamint hogy általában író ott a jellemzett kedvezőtleniségtől csak ritkán tarthat. De nem így nálunk, hol a zugszerűség és korlátoltság következtében az új és jó csak akkor bír jelentőséggel, ha befolyásos írótól származik s hol a szellemi zsarnokság nem csak a szépirodalom, hanem a színművészet valamint a még csak alig sarjadzó művészetek terén is teljes erővel ragadta meg áldozatait.

Valóban a sajtó nem nagy szolgálatot tesz az irodalom és művészetnek; teljes szívéből csak a politikát támogatja, szem elől tévesztve legégetőbb feladatát s nem látva benső szellemének tükrébe. Önkénytelen is régibb íróinkhoz tekintünk fel. Mily nemes hévvel karolták fel ők az irodalmat, mily lelkesültséggel s mégis minő szent félelemmel járultak a művészet oltárához, hogy azt nálunk is meghonosítsák. Mily páratlanul magasztos lemondással hagyták ők oda az élet minden anyagi kényelmét, az önként is kecsegtető és gazdagságot jósoló bevett foglalkozásokat, hogy új ösvényt verve, itt szellemi életet teremthessenek, nyelvünket a tudomány és

művészettel összerokonítsák, a szép és magasztos ihlett tolmácsává, fáklyavivőjévé avassák, a nélkül, hogy mindezért a legparányiabb jutalomra is számot tarthatnak volna. Sőt küzdelmük gyakran életszükségletig terjedt, míg reményük alig kecsegtetheté őket a jövővel s még kevésbé dicsőséggel, melyet számukra biztosítani a kor még éretlen volt. És mi bűnös könnyelműséggel dobjuk el emléküket s legkevésbé sem törődünk a tőlük örökségül vett kincscsel, melyre a nálunkénál gazdagabb irodalom is büszke lehetne; sőt fájdalom alig ismerjük őket, mert különben nem üzne belőlünk oly rút tréfát az önösség, az olcsó hírhajhászat, az egymás ellen való gyűlölet és irodalmi boszú utáni törekvés nemtelen elve, és nem dobna a csekélylés és valódi ellensúlyozás tárgyául egy idegen nyelvű és saját részvétlenségünk folytán tulajdon tüzhelyünk körül egyre jobban terjedő irodalomnak a visszavonás szelleme. Kazinczy és Kölcsey más-ként vezették az irodalmat! Valóban ily szellemek hijával kihez is legyen bizalma az irodalom mai nemzedékének!

De az irodalmi erők összetartására nincs is közeg és nem létezik gyúpont, mely szétzilált tagjait díszes koszorúvá egyesítné és anyagi helyzetükről gondoskodva, nekik tekintélyt biztosítaná a kultársadalom előtt. Csokonaitól elkezdve Kölcseyen át a jelenkorig itt semmi haladás, semmi lendület nem tapasztalható, s így valóban nagy erkölcsi bátorság, még nagyobb lelkesült-

ség s önfeláldozással határos elszántság kívántatik még mai napság is önzéstelenül s minden egyéb segélyforrástól menten tisztán csak az irodalom szolgálatában élni. Csoda-e tehát, midőn ily viszonyok közepett, gyakran a leghivatottabb irodalmárok is elmenekülnek tőle. valami biztos kenyér élvezetében feledni a múzsák környezetében töltött szomorú multjokat. Külföldön a legjelentéktelebb fővárosban, vagy a nevezetesebb központokon is barátságos előzékenység vonzza egymáshoz az irodalom tagjait s a közvélemény által melegen felkarolt irodalmi körök, vagy egyletek és mindennemű jótékony intézmények tartják fen a szellemi harcosok és irodalmárok egyetemlegességét, ennek oly jelentőséget biztosítva. melyet nevelni minden írónak érdekében áll. Nálunk ilyesmiről nincs szó és a jó vagy balszerencse szeszélyes játékanak kidobott irodalmárok oly idegenek egymás irányában, mint a köznapi élet, melylyel folytonos harcban élnek. Mert a tekintélyektől alászállott szűkkeltség teljesen kiüzé a bizalmat és részvétet az irodalomból s a higgadt tárgyilagosság helyébe az egyéni érdeket ülteté.

De mindez csak neveli a ziláltságot, s midőn Augustus idejében az író már udvarképes volt, nálunk csak feltételesen szívesen látott vendége az előkelőbb köröknek s míg Párisban a legjelentéktelebb chroniqueur is gyakran hangadó szerepet tud játszani: nálunk nem ritka dolog érdekemet szerzett írónak oly

külsővel és modorban való jelenkezése, melyet már Horác is megrovandónak talált. Szebb jövőre itt csak az irodalom vezérei nyujthatnának kilátást; — de hogyan, midőn gyakran ezek is féltékeny gyanúval tekintenek egymásra és legkevésbé sem találnak ingert az irodalmi közérdek támogatásában; aztán hány kitünőbb irodalmárunkban nem falta fel a politikus az író? Végre azon vagyunk, hogy itt és épen azok között, kik az aristokrátiának hadat üzentek, új aristokratia fejlődjék ki, mindenesetre irodalmi aristokratia de hivatalos jelleggel; mert a közrészvétlenség és szükkeblőség miatt végfelbomlástól is tarthatni.

Ily körülmények között munkafelosztásról nem is lehet szó és általános kapkodás ellensúlyozza az erők kifejlődhetését. Hogy is várhatnók itt valamely műirodalmi ág felvirultát, midőn ezt csak az illető szakírók buzdításával lehetne elérni, s hogyan szentelje valaki magát a műirodalomnak, midőn jogosultságát nálunk még nem méltányolják. Ez irányban a magasabb öntökéletesülhetés tehát majdnem lehetetlen. Azon kívül az általánosság terén sincs kilátás új irodalmi ágak fejlesztése által új szellemi tért foglalni el. S így nálunk a journalistaság az átmenetiség jellegét hordja magán: a megtestesült ideiglenesség, melytől mindenki menekülni óhajt. Ámde azért csupa divatból mind elsajátítjuk a külföldi lapok árnyalatát. Van ellenzéki, van conservatív lapirodalmunk, mely azonban mitse törődik a művészettel; van clericalis van ultramontán sajtónk, mely

azon kívül, hogy nélkülözi a Huét-eket, a Lamennais-eket a Hyacinthokat s ellenirányban egy Dupanloup-val sem dicsekedhetik, sohasem találja helyén a gazdag clerust, legmagasztosabb hivatása betöltésére, az egyházi zene emelésére figyelmeztetni vagy legalábboly árnyalatu hazafias eredményekre törekedni, minő Franciaországban a gallicanismus. Valóban önkénytelen is szemrehányásként merül fel kifejeznünk, hogy mily szép siker állna előttünk ma, ha az ily módon szétforgácsolt, sőt egymásra zúdított szellemi erők egyesülve, a politika magasabb nemzeti irányáért, a nemzeti irodalom gyarapításáért a közös tétlenség ellen szálltak volna versenyre és egy nemzeti művészet megteremtésén munkálnak vala minden áron. Fájdalom, a nyeresemények csekély volta az elejtett szellemi eredmény nagyságát nem tudja ellensúlyozni!

Tárcairodalmunk, mely külföldön a sajtó általános uralmánál fogva minden olvasmányt egyesít és legaltalanosabb képviselője az irodalomnak a művészet és tudománynak, — nincs; mert egyik lap sem törekedett komolyabb és megfelelőbb tárcarovatot állandósítani, sőt ugynevezett heti szépirodalmi közlönyeink hasábjain kevés kivétellel még mindig a virágosság és üres szóhalmozat alá burkolt semmiség menhelye a tárca; és midőn külföldön a legünnepeltebb írók el nem palástolható kéjérettel kívánnak szerepelni a tárca-rovatban, nálunk itt középszerű írók sem igen találhatnak

tért, miután ennek számára csak ritkán jut a szerkesztőségi pénztárból állandósított és megállapított összeg, mely legjobb esetben és művészi tökély valamint szakbevégeztség sőt csínnal irt tárcáknál sem haladja meg a tiz vagy legfelebb tizenkét forintot, holott egy közönséges és százezerszer ismételt váltókereset szokásos ellátásaért, nyolcz forintban részesül az ügyvéd. Valóban van miért nálunk a hirlapirói pályáért annyira lelkesülni! Van miért akármelyik szerkesztőség piciny helyiségében az irodalom és művészet felvirulásáról ábrándozni!

De midőn főleg a tárcairodalom teljes elhanyagolásával, a magyar sajtó a tudomány és művészet ápolását mintegy eldobta, kockára veté jövőjét egyszersmind és a mi legfelölőbb, idegen irodalomnak játszát át e fontos szellemi tért, annak ez irányban általános befolyást biztosítva, sőt fájdalom jó időre megnehezítve tüzetes és lelkesült föllépés esetében is a magyar sajtó szellemi túlemelkedését avagy épen általános érvényesülhetését. És ez idegen irodalom felfogta hivatását és minden legcsekélyebb tért elfoglalt annyira, hogy művészeti dolgokban a „Lloydok“, vezérkedése alatt még mai nap-ság is a német lapok irányadók; nem szakavatottságuk vagy határozott fölényükért, hanem mert rendes képviselői a művészetnek, melynek számára, határozott és állandó rovat megállapításával, közönséget tudtak művelni, biztosítani egyszersmind. Azonban ki ne látná be ez állapot ferdeségét, nevetségét voltát.

Mert idegen lapoknak engedve át a tért, nem fogtuk fel, hogy ezek a művészet valamint általában a műviszonyok idegen szellemü és legelsöben is német jellegü megítélésével, idegen szellemnek lesznek terjesztői s fájdalom meghonosítói. Igen! Legközvetlenebb és legszentebb nemzeti érdekünket, a művészet képviselőt, a német lapoknak engedték át. De legjobb esetben, mit várhatunk ezektől? Igaz; ök mindnyájan szabadelvűek, felvilágosultak, szép szavakat kockáztatnak a hazáért valamint az emberiségért, harcolnak az alkotmányért, mely mindnyájunkkal közös és legroszabb esetben egy itt összetorlodó idegen fajcsoportulatnak is védbástyája lehet; de mégis csak németnek marad e német sajtó itt a magyar földön is!

Hiszen németesedésünk ellen nem szólalhat fel, mert akkor saját léte ellen küzdene: a német bűvészek, szemfényvesztők és Németországból ideugrasztott vándor-komédiások valamint a német lebúj-énekesek ízetlenkedését nem ostorozhatja, mert akkor önmagát tagadva meg, valódi hazugságot követne el, és hány német journalista kíván itt Schiller és Göthe nyelve képviselője és terjesztője gyanánt szerepelni különbeni jó és hazafias érzelme dacára. Ime legjobb barátaink is ellenségeink némely dolgokban és bizonyára mihelyt bensőbb s főleg nemzetiebb szellemi életünkről van szó; mert ily kivételes a mi helyzetünk. Mit is ér ezredéves alkotmányunk védelme, mi haszna szabad-

elvü intézményeink nagyszavú dicsőítésének is, ha mindennek révén idegen elemek férköznek hozzánk ellensúlyozni nyelvünket s elvenni tőlünk, mi a nemzetek sorában önálló és különvált jelleget biztosít számunkra!

És legjobb esetben is mit nyujthat nekünk a német sajtó, ha mindjárt a legkitünőbb művészek, s itt valódi világjelentőségek állanak rendelkezésére; mi szintén csak a ritkaságok közé tartozik, mert jelesebb német író vagy műtész csak kivételes esetben jő hozzánk, a helybeliek pedig nem foglalják el a bevégeztséggé magaslatát? Ekkor is csak kivételesen szolgálhatja ügyünket, mert e német műtészek nem ismerve nyelvünket, szokásainkat, nem jellegünket, hibás szempontból indulnának ki a magyar szín- vagy ének művészmegítélésében, a mi már eleve is lehetetlenné teszi a tárgyilagosság higgadtabb feltüntetését. Hiszen a német kritika fenhéjázó és atyáskodni szerető volta dacára, ép a jellemzett oknál fogva nem lendíthetett művészetünken, mely többen járulékaival együtt, az idegen sajtó felülemelkedése, az ötvenes évek óta hanyatlak folyvást. De tény, hogy az idegen szellemü és nyelvü bírálók csak felületességből állanak vagy képesség esetében is legtöbbször kényelmes avagy henye életnek adják át magokat, nem törődve a művészet fenségével s még kevésbé hazafisággal, mely különben sem erkölcsi fentartójuk, sőt gyakran valódi üzértséggé aljasítva foglalko-

zásukat. Nem csalhatlan bizonyíték erre nézve a nagy német sajtó pártfogása alatt élő német zugsajtó és élelápok erkölcstelen és aljas magatartása ?

És e német zugsajtó, mely lábbal tiporja az illemet betolakodik a családok szentélyébe, sárba rántja legszebb hagyományainkat, a hazafiságból gyalázatos gúnyt űz, és félre dobva minden tekintet, szemünk láttára, fülünk hallatára teszi csúffá legdicsőbb férfainkat, — gombaként terem. Valóban még csak erre volt szükségünk a sokszor említett német kultúra kiegészítéseül: mert ez is mutatja, hogy mi csak az á l-n é m e t kultúrával érintkezhetünk. De ilyesmi csak Magyarországon fordulhat elő és mig Oláhország vagy bármely hasonagyságú ország is, kihányta volna magából e burjánzatot, alkotmányunk védbástyája alatt az tovatenyészik, mert ime a barbárnak csúfolt magyar csak azt idegenek iránt nem türelmetlen. Ámde e nagylelküséget a zugsajtó nem akarja elismerni, sőt ennek rovására álhireket szór a világba; hisz a külföldi közönséget, magyar viszonyokat illetőleg, e zugsajtó vezeti félre. És minő kárörömet tanúsít nemzeti gyöngyeink elősorolásában, és mennyire nagyítva bocsátja hir szárnyára az egyebütt még leplezetlenebbül nyilvánuló társadalmi kinövések eredményét. Ily sajtóval élve együtt, csuda, hogy a magyar hirlapirodalom megörzé tiszta, és fenkölt jellemét.

E zugsajtó képviseli egyébiránt a pesti művészetet, de teljesen bécsi szemüvegen át. Olvasva e

sajtó egyik gyönyörűségét a német színházi lapot, azt hihetnők, hogy valahol Bécsben vagyunk: oly szépen sorol az minden bécsi újdonságot elő és szól társalgási hangon a legismeretlenebb bécsi komediásról. mintha csak Pest, Bécsnek egyik jelentéktelen külvárosa volna és emlékszik végre nagy kegyesen a nemzeti színházról is mindig éreztetve természetesen, hogy ez unalmára van. De ebből a művészet és irodalomnak mákszemnyi haszna sincs! És szükség-e ismét mondanunk, hogy e zugsajtó túltengése csak saját egykedvűségünk miatt eshetett így! Hiszen véghetlen közönyünk egyik bélyege ama körülmény is, hogy a magyar színház még mindig nélkülözi a szaklapot, melyet áldozatok árán is fentartani a magyar színművészet becsülete is követelné s egy érdekesen szerkesztett magyar színházi lap, mily hatalmas mérvben népszerűsítné minden irányban a szint és keltene kíváncsiságot a színművészet iránt a kevésbé érdekelt körökben is, mert a sajtó mindent elérhet, maga a találékonyság s orvosság minden bajban. Avagy talán egy irodalmi és művészeti magaslaton álló szinközlöny létrejöttével magánérdekek hullnának áldozatul!

És e német zugsajtó túlkapásait megfékezni kísérletet még senki sem tett. De midőn kormányunk a fellette mintegy gyámságot gyakorló nagy német lapirodalmat, külföldön leendő könnyebb érvényesülhetése tekintetéből nem nélkülözheti, miért nem fordul inkább

valamely németországi laphoz? Mert a helybeli német sajtó igénybevételével maga is neveli ennek tekintélyét, előmozdítja szellemi térfoglalását mindenütt az országban; nem tekintve anyagi hasznát, mely ép ez ok miatt gyarapodik folyvást, fájdalom! a magyar irodalom rovására!

Valóban csak ez egy oknál fogva is sajnálnunk kell egy tekintélyes és szellemesen kiállított francia lap hiányát a magyar fővárosban! E magyar francia lap kellő higgadsággal szolgálná és közvetítené érdekeinket a művelt nyugattal szemközt, a mi több, ellensúlyozná a nagy német sajtó befolyását; rendreutasítaná a helybeli német zugsajtót; végre illő korlátok közé szorítva az irányunkban csak a kétszinűség fegyverét érvényesíteni tudó bécsi sajtó fondorlatos működését: a magyar sajtó szellemi uralmának gyors felemelkedését biztosítaná és anyagi helyzetének előnyös átalakulását is előidézve, nemesebb irodalmi hang meghonosulását vonná magá után.

VIII.

Művelődési viszonyok.

(Az ál-német műveltség. — Terjesztése és irányulása. — Tarthatlansága — Szellemvilágunk forrása.)

Wagner Rihárd a német művészet és német politikáról irt művében a német nemzeti szellem fölébresztésére törekedvén, előadja, hogy az Európát nyűgben tartó materialistikus francia polgárosultság ellensúlyozására, egyedül csak a német képes, mint a ki legtöbb szellemi és kedélyerő valamint tehetséggel van felruházva nemesebb műveltséget létesíteni, mindenesetre oly műveltséget, melynek ellenében a francia polgárosultság teljesen el fog törpülni. Wagner tehát nyilván károsnak és különösen a német nemzetre nézve erkölcs- és jellemrontónak tartja a francia polgárosultságot, melyet pedig maga Schiller és Göthe sok részben mintául állítottak földieik elé. Hiszen e francia polgárosultság,

bármit is mondjanak róla, ama szellemi fensőségből ered, mely a francia népnek az élet minden mozzanatában kisebb-nagyobb mérvben tulajdona.

De nem lesz háládatlan ez általános polgárosultság folyamának további menetét vizsgálnunk és néznünk, minő alakban irányult az felénk. Kétségkívül, e polgárosultságnak csak salakja jutott hozzánk, de német eszközök segítségével és itt is nagyobbára Bécsen keresztül, azonban kérdés minő eredménnyel? Irányunkban a német és főleg Bécs akarta és akarja most inkább mint valaha ama benyomást gyakorolni, melytől ő Franciaországgal szemben menekülni még jelenleg sem tud és nem csak egyszerű és természetyszerű műveltségi készletek folytán, hanem az anyagi hatalom tekintélyével, erőszakkal, s fájdalom, — a multban cselszövények, ármány söt árulás által is.

És egészben véve azt tapasztaljuk, hogy mindez erőszakoskodásnak semmi haszna nem volt és valamint általános világművelődési szempontból károsnak bizonyult be, úgy elszigeteltségünk dacára és inkább francia befolyás alatt állunk, ép oly mérvben mint a németek, szebb törekvéseinket és nemesebb óhajainkat tekintve, mert egyébre nézve Bécs lát el bennünket sok olyasmivel, mire egyáltalában nem volna szükségünk.

Mindjárt I. Ferdinánd idejében vette kezdetét e politika és törekedett eltéríteni minket régi szokásainktól, nyelvünk és nemzeti hagyományainktól. Egy nagy had-

sereg állott rendelkezésére, kimondhatlanul zord, működésében állatias, céljában embertelen, bárdolatlanabb a töröknél, oly hadvezérekkel élén mint Rogendorf és Castaldo, kik levetközve az erkölcsi érzetet csak állatias ösztönüknek hódoltak, mint ember csak a magyarok elleni sötét gyűlöletet ismervén. Ime itt és így kezdődik az ugynevezett német polgárosultság terjesztése Magyarországon. És ez így tartott századokon át, mindig csak hason eszközök segítségével s kisebb-nagyobb mérvben több vagy kevesebb szerencsével, de soha a műveltség és polgárosultság előmozdítására még a legújabb időben is. Hogyan is simult volna magyar ember oly néphez, melyre csak undorral tekinthetett s melytől iszonyodva fordult el. Az ugynevezett német polgárosultság tehát nevével homlokegyenest ellenkező módon vette kezdetét és haladt így második Józsefíg, midőn a magyar nemzet elnémesítését másodszer is megkísérelték, ekkor már szem előtt tartván, hogy: többet észszel, mint erővel.

De mi sikere volt ennek is? Ez ész, -e sokszor állított szellemi fensősége az ugynevezett német polgárosultságnak akkor is hiányzott és megint visszapattant a nemzetnek irányzott fegyver. Hisz, ha e korra vonatkozólag párhuzamot kívánunk vonni, tekintsük például a francia megszállás idejét Németországban nagy Frigyes alatt. Göthe is ecsetelte e kort; de mennyi művelt-

ség, mennyi művelődési elem volt már akkor is a francia hadseregben, legalább külső finomság, könnyűség a megjelenés és modorban valamint természetszerű fölény a német környezett ósdisága, nehézkessége felett, és egyoldalúsága valamint túlélt nézeteivel szemközt. És nem elegendő mindez legalább némi befolyás elérhetése és érvényesíthetésére és nem hódolt-e neki a legnagyobb német fejedelem sőt vele az egész nemzet, midőn nem is gondolva egyéb francia jellegű intézményeire, sőt egyelőre irodalma és művészetére is: az illem szabályait, a conventionalis szólásformákat, a finomság és könnyűséget egyenesen a franciától sajátítá el, hogy mindvégig megtartsa.

Az ugynevezett német polgárosultság törekvését azonban harmadszor is igénybe vették, most nagyobb sikerrel mint valaha, de most se szellemileg, — hanem mély erkölcsi és anyagi süllyedést idézve elő a nemzetben. Az 1849. októberi rémuralomra következő kormány egy csapással akarta megsemmisíteni a magyar szót s egy kanálban olvasztani fel a nemzetet a német műveltség számára: egy jövevény hivatalnok-had, egy sereg katona, s egy ezred jezsuita állván szolgálatára. De hogyan lehetett volna itt műveltségről szó, midőn a néppel közvetlen érintkezésbe jutott e hivatalnok-had tetemes része: a rendőr, a pósthivatalnok, a pénzügyőr és csendőr képzelhetlen gorombasággal járt el hivatalos működésében; midőn e katona, kinek

e néppel semmi szellemi érdekközössége nem lehetett, csak nyűg volt a lakosságon s midőn e jezsuita ott a szószéken csak ama kormány eljárását védé erkölcs-telen okoskodással, mely a jogot tiprá. Külső finomság és máz és behizelgőbb módozat a nemzet édesgetése valamint felemelésére itt tehát teljesen hiányzott s egy benső, higgadt és józan polgárosultság terjesztése és átadása már azért is lehetetlen volt, mert mind e közegekkel behozott polgárosultság elkorhadt maradványát képezte, ama jellegtelen és ál-német műveltségnek, mely Bécsben véve származását, maga is fattyú-hajtásként tengődött, a valódi német polgárosultságot megtagadá s egész lényegében csak a königgrätzi ütközet következtében gyökeresen megváltoztatott ostoba és nevetséges politikára támaszkodva, minden készletével együtt már magában véve is a legnagyobb idétlenség és hazugság volt.

Hogyan lehetett volna tehát e politikát ama nemzet irányában érvényesíteni, mely ezredéves, habár részben elavúlt de mégis józan alkotmányában és a negyvennyolcadiki viszonyok átalakulásai között nyert modern intézményeiben annál célszerűbb kormányzati szervezetet mutathatott fel. A nemzet tehát mind elméletileg mind gyakorlatilag sokkal nagyobb értelemmel, világosabb felfogással bírt, valamint egyáltalában magasabb műveltségi színvonalon állott, semhogy ez „ál“-deutsche Bildung, rá befolyással lett volna.

És ki tagadhatná meg a magyartól a szellemi magasultságot, a józan értelmet, a fenköltebb erkölcsi érzületet, mely nélkül a századok vihara elsöpri a föld színéről. Hiszen háromszáz esztendeig tartott idegen és folyvást elnemzetlenítésre törekvő uralom alatt bármely nemzet elveszett volna vagy legalább erkölcsileg teljesen alámerül. Hisz misem annyira lealacsonyító mint a szellemi szolgaság érzete, ha főleg anyagi nyomorral van párosulva és nem kellett-e a magyarnak e szolgaság és nyomor minden fokozatán keresztülmennie. Mily dicső is volt a mohácsi vész előtt és mennyire büjdosóvá lön, nem csak gyakori kivándorlásai folytán, hanem hazájában is és mit nyert jutalmul ez idegen kormány irányában is oly hosszú ideig és annyi páratlan kitartással tanusított hűsége és önfeláldozásáért? Alkotmánya, nyelve és birtoka ellen agyarkodtak, szitták vérét jobban a töröknél, hitegették, azt is megtagadva tőle, mivel ép ez idegen kormány legközvetlenebb érdekét volt hivatva szolgálni és hiába sivallott fel a trónhoz, honnan csak gúnyt kapott válaszul, a kétségbeesés legszélsőbb örvényére sodortatván.

És ennyi erkölcsrontó és már magában véve is végfelbomlást előidézni képes eszköz dacára sem tagadá meg magát, nem pártolt a törökhez, hol több rokonszenvvel tekintettek rá; hanem hűn századokon át szerzett dicsőségéhez oda dobta éltét vérét és megmenté a nyugati polgárosultságot: betölté hivatását az emberiség

történetében. Valóban oly dicső egy példa, melyre kívülünk egy nemzet sem hivatkozhatik s már egymagában is elegendő arra, hogy lángolásán mindig fellelkesülve, magasabb rendeltetésünk vezércsillagában bizni soha meg ne szűnjünk.

De ki hinné? A nemzet e fensőbb rendeltetését ama kormány is elismerte, mely vak szerencsében különben mindent megtagadott tőle. Mi valánk védbástyája az egész török uralom alatt, de azon kívül három rendkívüli mozzanatban fordult hozzánk, hogy mindannyiszor meghallgattassék: először egy középkori hős alakjában, midőn a magyar nemzet habsburgi Rudolf trónraemelésével az osztrák ház uralmát megalapította; másodsor egy bájos hölgy igéző jelenségében, midőn Mária Terézia koronáját megmenté és harmadsor egy, családját és minden kincsét ránk bizott fejedelem személyében, midőn Ferenc császár kérelmére a magyar nemzet ismét felriadt nyomasztó álmából s a világ szinpadára szállt zsarnokrendítő fegyverével mozditni elő Európa s az osztrák ház felszabadulását. És megint kérhetjük, mit nyert jutalmul? Ismét csak arra kényszeríték, hogy legjogosabb nemzeti tulajdonai élvezhetése végett s legközvetlenebb szellemi érvényesülhetéseért a trónhoz koldulni járjon, mindig hasztalan. De a visszahatás ideje nem maradt el, mely igaz hogy egyrészt Világosnál nyerte csattanós kifejlését, ámde a művelt világ páratlan és irtóztatón nagyszerű elég-

tételeül Solferinonál és a königgrätzi mészárlásnál végződött.

Művelődéstörténelmi tanulmányunk érthetőségét nyílt tények mozdítják elő. Nem örvendetes bizonyítéka-e nemzeti magasabb jelentőségünknek hogy ép e tőlünk eredő visszahatás idézte elő Ausztriának eddigi megrögzött előítéletei és idétlenségeitől való eltérülését s ugyszólván ujjászületését is nem csak a politika és társadalmi szervezet hanem egyszersmind a tudomány és művészet pályáján is. És nem e visszahatás eredményezte ama példát, melynek Izabella óta párja nem volt, hogy egy királyné felfogva e nemzetet, közénk jöjjön lakni, lelkesüljön multunk jelenünkért és legmagasztosab nemzeti kincsünket: nyelvünket fenkelt ideáljává emelje. És méltán!

A „gyönyörű szép“ iránt senki oly közvetlen érzékről nem tanuskodik mint a magyar, mint ezt a szép fogalmáról való dallamos, éneklő kifejezése is bizonyítja. Mindjárt az őskorban tárul fel előttünk a „gyönyörű szép“ e kegyelete. Atila lakomáján bárdok zengték a nagy hún király dicsőségét és görög írók állítása szerint, ifjak s vének egyaránt lelkesültek rajta, míg a nők illetődése örömkönyekig fakadt. Fenkölt jellemzése a magyar nőnek, amaz örökkén vonzó nőiségnek, melyet a magyar történetben egy Szilágyi Erzsébet, egy Széchy Mária és legfenségesebben egy Zrinyi Ilonában látunk megtestesülve és hála

Katonának, Melindában megeszményítve; míg késő századokra e lakoma után egy magyar festész nyult ecsethez emlékezetét a művészetbe lehelni. De mily késő feltámadása a művészetben nemzeti hagyományaink egyikének Than Mór e frescója a pestvárosi vigadóban és itt önkénytelen is eszünkbe jut ismételve kérdenünk, hogyan folyhatott ennyi század a magyar művészet és költészetre nézve majdnem nyomtalanul el? Az ál-német műveltség nyüge folytán.

Mig önerejü volt csekély lelkesültséget tanusított a művészet s költészet iránt, midön önállóságát elveszté, nem állott hatalmában a Mátyás által megkezdett ösvényén tovább haladni. Eleinte s addig csak a háborúnak élt és harci dicsőségében mindenről megfedkezett midön később az Anjouk udvarába bejutott olasz műveltség, a nép rétegében gyökeret verni képtelen volt; azon túl nem emelkedhetett fel balsorsában és érezve a századok átkát, magába vonult, hogy szerencsében részvétlensége fagyába ölt nemzeti emlékeit visszaidézni törekedjék. Későn!

Eddigi tanulmányainkban kimutattuk a koronkénti haladás és siker erőszakos megszakítását és azért nem lesz felesleges a hanyatlás mozzanatait tovább követnünk. Minő sajtáságos lélekébrenség és nemes lemondásban is nyilvánul a magyar nemzet hanyatlása a mohácsi vész után. Hisz bátran állithatni, hogy a nemzet csak a végveszély és kétségbeesés szélén tudá megbecsülni

magát s ébredt öntudatosságra, mi nélkül valóban teljesen elveszti fenségét, elpusztul vagy sülyed posványba menthetlen. És ez ébrenségnek köszönheti többszörös újjászületését a vészben, megerősödését s acél módjára való megedzését utána. Ime a magyar nemzet most is több lélekerővel bír, mint a körülötte lakó népek együttvéve. Hol is találhatni a magyar pór párját érettségre nézve és melyik faj vetekedhetik vele kedélyesség, humor és józan felfogásban, mely páratlanul ment minden babonától és a tiszta valóra szoritkozik. Tekintsük a zalamegyei magyart, akár a székelyt, a hét magyar telep Bukovinában, vagy a Moldvában maradt testvérnépet, mely Csangó nevezet alatt most is hön emlékezve multja nagyszerűségére, forró vágygyal nyújtja jobbát a vele rokonyelvű nemzetnek, hogy valaha már róla is megemlékezzék. Minő munkás s mégis mennyire ábrándos dalában és mily költői rajongással van a puszták délibábja iránt s szereti a természetet, mely egykoron istene volt, s melyhez vajha most is oly hű volna mint hajdan. Hová is hanyatlott e nép még ugyis, a mint jelenlegi működésében előttünk áll. Egykoron csak az ősi fény emléke, a hazafiui erény dicsőítése járt száján s most legfeljebb csak a szerelemről dalolgat.

E pór még csak nem is oly régen még széltében énekelte a „Lengyel László magyar királyról“ szóló hazafias daltöredéket és ime az ötvenes évek

óta könnyelműséggel telt költészete, sőt a honra vonatkozó dalai is koronként sikamlós hangulatba térnek át.

És mindama népség közül, mely vele tájanként, kisebb-nagyobb mérvben érintkezett, vagy talán esetleg egybeolvadt, melyik mérközhetik szellemi vagy anyagi tehetségével? Az a tót, szerb, oláh vagy orosz, ki századokon át testvéries egyetértésben élt-halt vele, ritkán birt a magyarság színvonalára emelkedni, hason szellemi képzettségben való részesülése dacára is. Vagy hol vált ki még a magyarságba olvadt németek közül csak egy oly egyén is, minőket a Franciaországból német földre szakadt és megnémetesedett protestans franciák Németországnak adtak és az erdélyi szász, ki otthon jól szervezett iskolákban képzi magát, német egyetemekre jár ki és egy régi kultúra képviselője, sőt Németországból folyvást szellemi támogatásban részesül: csak a boldog középutat járja a nélkül, hogy e biztos előnyei érzetében valami magasabbra törekednék, vagy a művészet, tudomány és irodalom terén Németországra is kiható szerepet játszhatott volna.

Aztán ne feledjük, hogy a koronkénti általános ébredés iránt a nemzet közönyös nem volt, s hogy a mozgalom itt is beállott, valahányszor külföldön nevezetesebb mozzanat jött létre. Ime a mult századi viszonyok is hűn támogatják ez állítást! Azonban előmozdította-e mindez ébredést az ál-német műveltség? Midőn ott künn Németországban Lessing, Winckelmann

és utódjaik a múzsa szelid őrizete alatt közeledtek a művészet és irodalom csemetejéhez, hogy azt terebélyes fává növeszszék, nálunk az ál-német műveltség képviselője a bécsi kormány minden szellemi lépést féltékeny gyanúval kísért és forradalmi koholmánynak magyarázva legszentebb törekvéseinket börtönre vetteté az irodalom legnevezetesebb apostolait. De üdv neked nagy Kazinczy, ki rabláncaid között is szent ihlettel csüngve nyelvünkön, magyar olvasó-közönséget tudál teremteni! És hol állott még akkor a valódi német műveltség, midőn egy Zrinyi olasz minták után indulva írta magyar hőskölteményét, vagy népszerű volt-e saját hazájában is a német műveltség, midőn mult századi írónk francia tüznél hevültek fel. Igen! a francia irodalom, a francia nagy forradalom előzményei gyakoroltak itt kitörölhetlen benyomást a szellemekre és kár ott Bécsben azzal dicsekedni, mintha itt minden művelődés; eredményt német kezdeményezés idézett volna elő, vagy hogy épen megmagyarosodott németek voltak a magyar tudományosság, irodalom és művészet fáklyavívői! Hol vannak ők? Keressük, mert sehol sem találjuk.

A magyar tudományosság első felkentjei egyike Diószegi, a magyar fűvésztudomány megalapítója Debrecenben született munkált s a nagy svéd nyomán fejleszté ki a fűvészetet, oly vidéken, mely aránylag nagyon csekély mérvben volt alkalmas tudományát előmozdítani. A költészet természetesen csak tisztán ma-

gyar szív és lélekből fakadhatott ki, és oly geniuszszal örvendezteté meg a nemzetet, mit Vörösmarty, ki nyelve tündöklő és plasztikus voltánál fogva Homér és Virgil mellett áll. De történettudományunk már régibb időkől veszi származását és oly erőben nyerte kifejlését mint Szalai és Horváth Mihály és dicsekedhetik egy búvárral, mint Szabó Károly. A művészet sem késett magyar szellemben nyilvánulni és koszorút font úttörői halantékára. Ki ne hinne a magyar tragédiában, midőn az oly költőt mutathat fel mint Katona, és hivatkozhatik méltán oly nagyságokra mint Bartha, Lendvai és Egressy. És jövel Jókainé, ki fenkelt egyszerűséged és megható bensőségedben ama tragikai magaslatra tudál emelkedni, melyet Schroeder Zsófi a legnagyobb német művésznő elfoglalt. Végre ki merné állítani, hogy a dalmü magyar földön nem tenyészhetik, midőn a kezdet nehézségei dacára egy Schodelné és egy Hollósy Kornéliában birja zálogát és a külföldet egész had énekes és énekesnővel látta el. Igen! Százszorosán bebizonyított dolog, hogy ott, a hol valamit előmutatni képesek valánk, s a külfölddel is versenyezheténk, tisztán csak saját belvilágunkból ugrott ki az életerős szikra.

Ime a kijelelt ut, melyen haladnunk kell, s mely minden irányban tömörülésre, sorakozásra int bennünket, eszünkbe juttatván, hogy a nagy világtól nincs mit reméllenünk és tisztán csak minmagunktól függ szellemi létünk megújulása. De az eddig követett mód minderre

nem bizonyult be kedvezőnek, sőt inkább az erők szétforgácsolására szolgált, semhogy az egyetemlegességet mozditotta volna elő. Valóban a magyar hirlapirodalom csak önmagát kisebbité, csak saját maga ellen indított irtó háborút, midőn kicsinyes és szűkkeblű érdekekért gyakran botrányig menő viszályba bonyolodott.

Hogyan lehetett volna itt tehát fenérezetről szó, midőn egymás romlására lőn irányozva a főtörekvés. Nem a sajtó sajtáságos és teljesen indokolatlan magatartása vont a magyar hirlapirodalom terén annyi kudarcot és bukást maga után és idézte annyi lap megszüntét elő legott keletkezésük után? És minő diadalt ült ilyenkor az ellenpárt, holott szomorkodni méltán több oka lett volna. Igen! E viszálylyal szemben a német sajtó leginkább ujjonghatott, mert bármily irányú civodásából a magyar lapoknak a helybeli német sajtó huzza a legnagyobb hasznot.

Sajnos de való, hogy a kor önző anyagiságának nyügét mi is érezzük, s egyre jobban idegenülünk el őseink emlékétől, a haza multjától, mert különben nem irányoznók még annyi szomorú példa után is a közös ellenség ellen intézendő fegyvert saját keblünkbe. Ime minden meggondolás nélkül szorunk gúnyt egymás ellen és jobb törekvéseinkben is hibás orvosszert veszünk igénybe, nemzeti büncink helyett egyéb mellékes dolgokat ostorozván.

Vagy volt rá még példa a művelt nemzetek törté-

netében, hogy valamely idegen nyelv gyarló kiejtéséért a hazafit gúnytárgyává tegyék? Mi megértük ezt, saját hazánkban mások nyelve rossz hangsúlyozásáért, bebizonyítására annak, hogy az ál-német műveltség már némely íróinkban is elnyomá a fenköltebb nemzeti érületet.

Nevetségül hozták fel némelyek kálvinistaságát a német szavak kiejtésében. De mi szükség magyar embernek a magas német szójárást követni és nincs-e neki nyelve, melynek szépségeit kellőleg méltányolni, műveltsége is parancsolja? Vagy hogyan beszél a francia, a cseh, a német nyelvet; de eszébe jutott-e még valamely cseh írónak ezért megróni a cseheket? Igen! a francia kigúnyolja az angolt, nyelve eltorzításáért; de földijet valamely külnyelv miatt nevetség tárgyává tenni, eszébe nem jut. Magyar ember különben is már többször bizonyította be az idegen nyelvek iránti rokonszenvét, fogékonyságát; hisz mindig elismerésreméltó dolog mindenben tökéletes és remek formákra törekedni! De vajha a német helyett, inkább a francia nyelvet sajátitnók el teljes szépségében, hogy mellözve a helybeli német színház, s a hason közegek által képviselt ál-német műveltséget, bizonyos higgadtság és érettség elsajátítása után egyenesen a valódi német műveltséggel jutnánk érintkezésbe, minek eredménye bizonyára csak üdvös lenne.

Már Kölcsey is figyelmeztetett bennünket az ál-

n é m e t műveltségre. Ime egy név, mely megállapodásra int! Mert van-e dicsőbb az övénél szellemi létünk terén és van-e még a jelen irodalom képviselői körében csak egy is, ki vele a tudás, elmeél, mélység, lelkesültség, higgadt hazaszeretet és önzéstelenségben a versenyt kiállaná vagy mindebben csak megközelíthetné is? Kifis követelheti a jelen írók közül magának ama tiszteletet, mely őt méltán és annyi jogosultsággal környezé. Valóban, a mit ő Kazinczy dicsőítésére felhozott, hogy „ő vala ki nemzetének hirtelen fellobbanó és hirtelen elalvó tüzét olthatatlan hordá keblében“, rá is alkalmazást nyer. Kölcsey példátlan kitartás és csüggedetlen bátorsággal védte magasabb törekvéseink jogosultságát, midőn az országgyűlésen a magyar nyelv használhatását követelé a fejedelemtől, a játékszinért harcolt s a vallásszabadságot sürgeté. Ime a szónok, kinél ékesebben, szellemesebben, döntőbb érvekkel, eszmegazdagabban s fenkeltebben szólni azóta csak kevésnek sikerült. De ime a költő, ki a haza hanyatlása s a nemzet szellemi sülyedése miatti fájalmát imába lehelé. Ime az író, kinek magasztos gondolatait, szép formáit és művészetét senkisémet utánozhatta s kinél az eszménység ügyének igazabb szolgálja nem volt. És ime az önzéstelenség példányképe, ki elhunyt mielőtt nemzetétől egy mákszemnyi jutalmat nyert volna pályabérül. Igen! Ott a magyar folyam partján, a csekei temetőben

tudná megmondani a sirjából kikelt virág, hogy mit érzett, mit szenvedett ő a honért!

És mégis ki mérközhetett vele a reform terén és ki zúditá fel nemesebb haraggal a nemzet százados bűneit, ki volt mégis merészebb a bécsi kormány ostromlásában? És minő készültség, mennyi illem, s mily helyes tapintattal lépett ő az irodalom terére, oly tulajdonokkal melyek a társadalom bármely rétegében is szives elő-, zékenységet, részvétet biztosítottak számára, s melyek még ma is csak kivételesen találhatók iróinkban. Valóban, mai reformereink a nemzetet barbárnak csufolják és kárörömmel hivatkoznak oly hibáira, melyeket az ál-n é m e t műveltség honosított meg vagy tőn megrögzötté. Sőt némely ügyefogyott irodalmárok a bot felett irt hosszú szenvelgéseikben szellemdúsaknak kívántak mutatkozni; pedig megfontolhatnák, hogy e bot csak ott virágozhatott oly soká s nevelhetett oly dús hajtásokat, hol az ál-n é m e t műveltség kormányának közegei földjét folyvást táplálták. Vagy nem volt-e mindig divatban az ide szállásolt osztrák katonaságnál a botbüntetés és nem utcahosszat járattak vesszőt e katonákkal, a szolgabíró minden legcsekélyebb befolyása, érintkezése nélkül? Igaz; ez a szolgabíró is más emberré változott volna, ha nincs folyvást oly zord szomszédsága, mint századokon át a török és főleg a német katonaság! Vagy mi másból, mint fokos és csákányhordozásból állhatott még a legújabb időben is egy erőteljes és szilaj nemzetnél a R e-

n a i s s a n c e oly korszak után, melyben művelt nőket korbácscsal vesztővel illettek, előkelő urakat megbottoztak ?

Tényekkel szemben nem hitegethetjük magunkat, de csalhatatlanul áll, hogy az á l - n é m e t műveltség ott nem nyújtott orvosszert, hol bizonyára tőle függött volna a nemzetbe finomabb vonásokat oltani, a nemzet szellemi fogékonyságát nemesebb irányra terelni; míg visszásságait folyvást táplálá és hiúságának mindegyre hizelgett, előítéleteinek kárörömmel volt tanuja. Így nem csuda hogy az irodalom és művészet országa későn jött el vagy részben elmaradt. Hisz a nemzet hibái ép oly szembezők mint erényei, s ha az utóbbiak a művészet befogadására csak feltételesen alkalmasak, úgy hibái bizonyára elvonták őt a széptől. Sok bennünk a lovagiasság, a férfias bátorság, a hév, a magasultság érzete, a nyíltszívűség, az önérzet, az áldozatkészség; de nagy az elbizakodottság, az egymásfeletti uralomvágy, a külsőségek üres kegyelete és nincs részvét, nincs lelkesülttség, nincs kitartás és saját sorsunk komolyabb megfontolása unalmunkra válik!

X.

Műtörténelmi tanulmányok.

(Műtörténelem hiánya. — Művészet és műipar. — Műipariskolák és muzeumunk. — Általánosságok. — Képes lapjaink.)

Műviszonyaink tanulmányozásánál mennyire könnyebbségünkre volna legott a műtörténelemhez fordulnunk, mert hisz külföldön a művészet kíséretében a műtörténelem sem késett soká magáévá tenni a nevezetesebb műalkotásokat a művészet figyelemreméltó mozzanatait; de művészet hiányában nálunk a műtörténelem sem fejlődhetett ki, sőt még jelenleg is belcsőjében szendereg s így nem is lehet feladatunk e téren itt tüzetesebb részletezésbe bocsátkozni. A régészet a műtörténelem számára különben is nagyon csekély anyagot szolgáltatott még itt nálunk s a festészet, szobrászat és plasztika csekély kivétellel még muzeumunkban is alig képviselvék; azonkívül e korlátoltsága a művészetnek

a műpar felbimbózását is meggátoló és zeneirodalmunk is alig győzte le a kezdet nehézségeit. Mily előnyös volna itt oly nagy választék felett rendelkezünk mint külföldön és mennyire sajnálnunk kell, hogy a művész, a műiparos, a műkertész, a táncművész jól irányult szakirodalom hiányában, művészetük részére külön utasítást nem találnak. Ime, muzeumunk tartalmát világos szakismerettel irt és könnyű tájékozást nyújtó könyv még nem ismerteti és hiába tekintenők e nemzeti intézetet az általános művészet, esetleg saját művészetünk és műiparunk kinyomatának!

Hol is képezze magát a művész nagy Magyarországon és melyik csarnokban fogja a szép után epedő műbarát forró vágyát kielégíthetni itt nálunk? A muzeum, műtárgyak mellett természettani és régészeti gyűjteményt foglal magában, de vajjon elegendő anyagot nyújtanak-e azok a festészek, a szobrásznak, behatóbb tanulmányokat tehetni? A látogató ittugy mint az annyira becses Eszterházy-képtárban csak ritkán fog egy művészt találni és még ritkábban leend tanuja e festmények lemásolásának szorgalmas tanítványok vagy a művészet már teljesen felkent apostolai által; mert leginkább itt nyilvánulna a művészeti lét életrevalósága és magyar művészek jelenlétéről leginkább itt győződhetnék meg az idegen. De magyar festészeti akadémia nem léteben ép oly hiába keresnénk festész-növendéket, mint nincsenek zene vagy jól képzett ének-

és színésznövendékeink, kik egy remek szervezetű conservatorium esetében szín- és operaházainkat vagy hangversenytermeinket lelkesült sarjakkal látnák el. E körülmény azonban egyrészt a tehetségek és hivatottak kifejlődhetését akadályozza, csak a kontárságot, felületességet és izetlenséget mozditja elő, és azért bátran állithatjuk, hogy nálunk nem egyéb kontárnál az ugynevezett művészek nagy tekintélyes része, mert legjobb esetben is csak ritka tanulónak nyílik alkalmá itt Pesten valamiben kiképezhetni magát és jó utmutatás és vezetés hiányában a félszegség és modorosság vesz erőt a növendékeken, mielőtt az izlés csak valamennyire is higgadásnak indulhatott volna. Ime hány reménydús tanítványnak kell ily módon időnap előtt elparlagúlni és mennyien nem mondanak búcsút a művészetnek, kik külföldön tanulva tekintélyes nevet vihettek volna ki magoknak; de viszont hány kontár és szemfényvesztő lép fel itt ép a fenjellemezett körülménynél fogva a bevégzett művész igényeivel, kik a valódi művészet színvonalától száműzve Olasz-, Francia- vagy Németországban másod vagy figyelembe se vett harmadrendű tehetségekként tengődének szerény elvonultságban. Ime, tanintézetek, taneszközök, mintaképek, műcsarnokok hiányában nálunk még most is kőfaragó a szobrász, mázoló a festész és a külföldre nem menekült s ujjal kimutatható néhány valódi művészünk, közöny és közrészvétlenség miatt, alig talál foglalkozást.

A művészet csekély volta azért tehát nem járulhatott a műipar alapja megvetéséhez, és az utóbbi sarja a művészetnek nálunk ugyszólván teljesen ismeretlen valami. Itt is csak hanyatlás a mi osztályrészünk s a szomszéd Bécscsel s multunkkal szemközt valódi visszaesés. Az osztrák birodalmi főváros e részben az utóbbi évtizedben nevezetes vívmányokat ért el és a disz- s különösen a disz-börmű-árúk terén a legjobb francia és angol műipar cikkekkel is vetekedhetik. Hol állunk mi most? Tajtékpipákat és szivarszipkákat faragunk, minél valami célszerűbbel már a hanyatlási korszakban is dicsekedheténk, mert a selmeczi pipák ekkor jöttek divatba. De a magyar zsinorzat külföldön is elismerést aratott, a magyar járművek használatát általánosan elfogadták s a mohácsi vésznap előtt a magyar diszöltönyekre igénybe vett gombozat és forgózat most sincs méltó folytatással képviselve. A nemzeti fejedelmek idejében e téren figyelemreméltó haladást lehetett észrevenni és hol állott mellékjárulékaival már az ötvösség és mily tekintélyes társadalmi állást foglaltak el művelői még amaz előítéletes korban is! Most semmitsem birunk ez irányban felmutatni; mindent csak a külföldtől fogadunk el, nemzeti sajátságainknak a műiparban is kinyomatot adni eszünkbe nem jutott, holott ez egyik erős és hathatós nyilvánulása lehetne nemzeti életünknek, nemzeti művelődésünknek; de a művészetnek az iparra való alkalmazása egy, reménydús és kül-

földön is érvényesülhetõ müipar kifejlõdhetésére, még csak a jövõnek van fentartva.

Bécsben az utóbbi párisi világtárlat óta általános müiparkiállítás tartja nyilvánosságban és közfelfoghatóság alá a müipar folytonosságát s folyvást felmerülõ vívmányait. Ott igen is belátták az ilyenmü kiállítások jótékonyágát a müipar és müvészet népszerűsítésére és drága pénzen is vásároltak utánzásraméltó és új iparcikkeket az osztrák müiparkiállítás számára. A bécsi kormány ilyesmihez gazdag segélyezéssel járul és neveli az ottani mücsarnokok díszét talán a tartományok rovására is. Nálunk, régtõl öröklött mostohaságunknál fogva ily segélyezésrõl még most se lehet szó, de szerényebb mérvben legalább itt is szükséges volna hasonló irányu csarnok felszerelését megkezdeni, mert csak a müipar kitejlesztése által szabadulhatunk meg valamennyire a külföld befolyásától vagy ellensúlyozhatjuk legalább a túlságos küláramlatot hasonló ágú cikkek elõállításával vagy éppen kiküldésével. Az élet a köznapi foglalkozás minden kelléke a müipar felvirulását jósolja, ha magunk is eredetiségre törekszünk vagy legalább ha magunk is hozzájárunk a müiparhoz és nem bizuk bevándorlott idegenekre az ilyenmü cikkek elõállítását: ha nemzeti müipariskolákat alapítunk. Üvegfestményeinket, porcellánkészleteinket magyar címerrel cifráztuk fel, a cukrász apró diszárúin örvendve szemléltük a sarkantyúval ellátott dragantint-

alakot a német felirat mellett; de mindez csak külsőségre utalt a valódi magyar szellem tükre nélkül sőt izléstelenségével elidegeníté a valódi szép után törekvöket, megrontva a magyar ipar hitelét a külföld előtt is. Könyveink diszkötését még mindig lipcsei és bécsi könyvkötők eszközlik.

Ime e külsőség még most is valódi nyüg mi rajtunk és gátolja sok részben a művésziebb eredeti irány felvergödését. Táncművészetünk például még mindig a régi hagyományosság egyoldalúságát őrzi és legujabb eredeti dalműveinkben is vörös papucs és tengeliczinü mezben lejt a magyar szintánc. De mivé lett volna az általános ballet, ha külföldön is oly szigorún ragaszkodtak volna a nemzeti külsőséghez és nem valami nemzeti bensőség küleszményítésére törekednek! A ballet különben is a lenge könnyüdség s játsziság visszatükrözője külalakban, míg főleg benső művészetében, a zenében képviseli a nemzeti rythmust, a nemzetit. Mi megalégedtünk a vörös papucscsal esetleg a böujjú inggel és a cigánytól kölcsönzött zenét a szintáncra is alkalmasnak találtuk, az eszményített nemzeti zene a finomabb s nemesebb magyar rythmus igénybe vétele nélkül. De e szintánc mindeddig csak a karzati közönség kegyével dicsekedhetik s a művelt izlésüeket meghódítani nem tudó. Vagy nem épen a jellemzett oknál fogva nem emelkedhetik

fel a magyar szinköltészet s nem válhatik még most is kedvencévé az előkelőbb köröknek?

Muzeumunk még mindig a világtalánosságok részletes foglalatja és nem képviseli nagyban a nemzeti kincseket vagy legalább nem ragaszkodik tisztán a hazai művelődési tárgyakhoz, mi különben hivatása volna, mert a „nemzeti“ címet azért viseli, hogy a magyar művészet, műipar, a nemzeti régiségek és ritkaságok, a hazai termékek és terményeknek szakképzettséggel összeállított tárháza legyen. Némely osztályában nagy mennyiség és kiválóságban tartalmazza a hazait, de általános kimutatást minderről nem nyújt, míg a külső műkincsek és műmaradványokra nézve igen is korlátolt, valaminthogy megállapított műsorozattal sem rendelkezik még. Természettani, földtani, földrajzi és növénytani intézeteket még nem mutatunk fel. Az utolsót illetőleg a magyar főváros egy fűvészkertnek van birtokában, mely azonban a külföldi hason intézetek mellett csak részben felel meg hivatásának s a kezdet nehézségeivel küzd. De a fővárosi közönség nemesebb élveinek kielégítésére egy műkert, vagy a művészet mint például a vízművészet többnemű kellékeivel ellátott park fen nem áll s árnydús sétányok, illatos virágtömbök nem osztják külön örömeiket, az idegenek s a helyiek idegedesgetésére. Valóban példátlan ritkaság az európai városok helyrajzi kimutatásában! A magyar hitrege regényes berkek és ligetekről szól és íme a magyar főváros-

ban nincs kert ez emlékek felelevenítésére, a modern műkertészet terjesztése és népszerűsítésére. Pedig talán egy ily kert a növénytan felkarolását és megkedvelését is előmozdítaná, mert a helybeli fűvészkert legcsekélyebb vonzerővel sem bír és a legszebb tavaszi napok alatt is látogatók vagy legalább növendékek híjával van, s egész nyáron át szomorú elhagyatottságát gyászolja.

Csuda-e hogy ily eredmények után egy neme a sötét pessimismusnak, vagy legalább komor merengés szállja meg a gondolkodó s a jövővel is törődő hazafit. Mi haszna e csekély számu intézetek és szervezményeknek is, midőn a fiatalság nem közeledik feléjük vagy azokat igénybe venni senkinek eszébe nem jut? Hisz még csak a nyilvános olvasótermek sem dicsekedhetnek nagyobb közönséggel és vidéken a hirlapokat gyakran olvasatlan vagy épen felbontatlanul dobják félre! „A jelen anyagi kor hozza ezt magával és külföldön sincs másként;“ — állítják az ámitók s a rózsaszínü képzelődés egyoldalú korlátoltjai! Ám hivatkozzanak külföldre, de e külföldi mintaképek okszerűtlen alkalmazása, még legtöbb hátrányt okozott nekünk. Hogy is volna külföldön is másként? — Csak az a baj, hogy ott a tudomány és művészet iránt való igazi lelkesültség a könnyelműek s az anyagi élvezek barátainál sem nyomja el a szép utáni vágyat, az eszmény elérhetése utáni törekvést és mindig buzgó

apostolok s kedvderült tanítványok környezetében fejlődik a tudomány s virul a művészet. Mi különben is egyoldalualak levén, hirtelen fellobbanó s még gyorsabban kialvó tűzünk hamvadásánál az anyagi élvezek vagy bajok első jelentkezésére, búcsút mondunk a tudománynak és művészeteknek. Szeretjük a kényelmet s irtozunk mindentől a mi nemesebb irányban bizonyos fejtörést okozna, mert a rajtunk annyira erőt vett, mindenütt divó s most már a higgadt gondolkodás rovására még az irodalomba is átvitt ügyvédi furfang nem neveli a valódi tudás, a szép és fenkölttség forrásait. Gyorsan fejlődünk, de epoly hamar túléljük magunkat s negyvenéves korunkban már minden iránt közönyösek vagyunk, szellemileg kimerültünk.

Nem csalhatlan bizonyíték-e erre nézve, hogy az exact tudományok elsajátítását még most sem látjuk szükségesnek, míg a természettudományok iránt közép-kori félelmet árulunk el, mintha a szent inquisitió még jelenleg is hátunk mögött állana. Igaz, hogy az eddigi gyarló s az ötvenes évek óta még folyvást hanyatló tanrendszerünk egyenesen utját vágta e tudományok kifejlődésének, de az újabb korban sem mutatunk kedvet a kimért és szigoru tanulmányok felkarolására; nem kitartást elsajátításukra míg más irányban a művészet-hez közeledni közönyünk, részvétlenségünk s minden-nel packázni szerető önhittségünk most sem hagy.

És muzeumunkhoz, mint művelődésünk képviselő-

jéhez vagy legalább rendes viszonyok között, mint mű-eredményeink kinyomatához visszatérve, nem lealázó és megszegyenítő-e ránk nézve, hogy a közelmúlt párisi világtárlaton semmi cikk nem tanuskodék a magyar műiparról? Oroszország déli tartományai gyönyörű szönyegekkel járultak a kiállításához, más kevésbé művelt országok értékes btuorfaragványokat küldtek és mi távollétünkkel tündököltünk. Aztán mily kedvező alkalom nyílt volna számunkra, ugyanott a nemzetközi zene-ünnepélyben is résztvennünk és minthogy nemzeti katonai zenénk nincs, valamely nevezetesebb dalárdával a világ előtt elismerést aratnunk. Amerikai dalárdák és dalegyletek versenyeztek itt az angol, svéd, francia és német dalárdákkal, de a befolyásos körök csekélyelve a magyar daláréletet vagy fel nem fogva a dalárügy s általában a művészet ez irányu jelentőségét, óvakodtak itt utasítást adni, mintha magyar emberben nem volna képesség a művészet terén is érvényesülhetni vagy legalább megállhatni a többi nemzetek mellett. Ime szélsőségeink összetalálkozása, midőn önhittségünket más irányban való félnék kiskoruságunk sőt gyermeteg félrevonulásunk a legnevetségesebb színben tünteti fel!

Vagy nem az utóbbi ok idézte elő a dalárdák ellen indított harcot mindjárt kezdetben és nem a sajtó hirdette-e, hogy a dalárügynek hazánkban jövője nincs? Midőn Ábrányi Kornél a dalárszövetség szervezését megkezdé, csekély kilátást jósoltak neki és ime

az 1868 ki debreceni országos dalárünnepély fényes és nem várt sikere oly elégtételt szolgáltatott neki, — melyben fáradozása és akadályt nem ismerő kitartása legszebb jutalmát lelheté, mert némely jelesebb dalárda a művészet színvonalára emelkedett előadásával. De ép itt bizonyult be ismét, hogy valódi lelkesültség és buzgalom mindenre képesek. Ábrányi Kornél a legridegebb részvétlenségtől sem rettent vissza, midőn a „Zenés zeti Lapok“ alapításával a magyar zeneirodalom számára fogékony földet keresve, buzgó hivekre talált és olvasó-közönséget biztosított, mely elfogadva nézeteit azok érvényesülésére maga is segédkezet nyújtott. És miután egy hosszú évtizeden át, e művészeti szakközlönyével egy eszméért gyakran eredménytelenül küzdött és mialatt több irodalmi vállalat hiúsult meg; ez eszme: a magyarzene, most már hovatovább nagyobb életrevalósággal kecsegtetés lapja nélkülözhetlenségét mindenki belátja.

De e szakközlöny csak a zeneművészetet képviseli s a művészetek többi ága irodalmilag nem ad életjelt. Mennyire népszerűsitené a szépet, mennyire érlelné az eszméket és mennyire elősegitné a nézetek szüremlését egy képzőművészeti vagy építészeti lap. A lipótvárosi basilika, az izléstelenség és lomha idomtalanság e megtestesült alkotványa beomlott, mielőtt teljesen elkészült volna s a közönség érdekelt része, ma sem ismeri e sajtóságos esemény okát, melyről behatóbb és indokolt részleteket, szakközlöny hiányában, még a műbarát sem

nyerhet. Német- és Franciaországban hónapokig tartó tollharcot vagy legalább is hosszú szakirodalmi fejtegetéseket eredményezett volna ez építészeti kudarc, nálunk egy vizsgálati bizottmány kiküldésével teljesen befejeztetett, s most néma feledékenységbe ment az egész ügy. Ámde ki fogja állithatni, hogy részesei vagyunk a nyilvánosságnak, hogy sajtónk hű öre minden művelődési mozzanatnak, midőn ily életbevágó kérdésekben is, idegen befolyásnak engedünk. Hisz Német-, Olasz- vagy Franciaországból akár hány építész és műirodalmár jöhet hozzánk, új épületekhez nyújtani tervet és meglevők felett véleményt mondani; de ily lealázó külgyámokoskodás mellett Törökországban is építkezhetni. a nép minden részvéte, minden öntudatosága nélkül, mert az ily művészet a népben gyökeret nem ver.

A városi vigadó komor külseje sem fejezi ki jelvilleg ez épület célját és nehézkes alkota korántsem sejtetné, hogy belsejében öröm és könnyelműség enyelegnek egymással, míg hibás berendezése ismét csak társadalmi korlátoltságunkat tükrözteti vissza: két fényes termén kívül valódi zugokat foglal magában, melyek csak a közlekedés rovására férnek meg egymás mellett és a nagyobb szabásu csoportulatok kifejlődését már eleve is lehetetlenné teszik. Hogyan is nyilvánulhatna nemzeti jelleggel a helybeli polgári építészet, midőn idegen építészek sáfárkodnak itt nemesebb becsvágy nélkül valódi műremek alkotáására. hazafiság érzete

nélkül a szépet összeegyeztetni a polgári célszerűséggel. Ime nyomdáinkban gyakran idegen ajku betűszedők állítják ki a magyar lapokat és fametszeteink képes ujságaink számára minden eredetiség nélkül készülnek.

Hol is késik nálunk a fametszet, a réz- és acélmetszet művészetének kifejlődése? A középkorban elhanyagoltuk e nemes műágot és ime most képes folyóirataink által sem hozhatjuk helyre e hibánkat. Társadalmi korlátoltságunk itt is hátrányunkra szolgál s az olvasó-közönség csekély részvéte folytán csak tengődés a képes lapok élete és határozottabb irányulásról alig lehet szó. Aztán a találékonyság is hiányzik szerkesztőinknél vagy komolyabb törekvés, igazi tehetség és műizlés esetében is, mily gyakran kell háttérbe szorulni a szándéknak az elért siker mellett, a kiadók nyervágya és szükkeblüsége miatt. Ime a külföldi lapoktól olcsó áron elsajátított és világot járt kép-nyomatok még most is elsőséggben részesülnek s némely képes folyóiratunk csak másolata a külkiadványoknak: míg közvetlen érdekü hazai mozzanatok, vagy feltünőbb hazai tárgyak gyakran a lipcsei képes ujságban találják eredeti ábrázolásukat, hogy a pesti hasontartalmu lapoknak mintául szolgáljanak.

De ki ne látná be, hogy ez út folytatása ép oly nevetséges, mint teljes meghazudtolása ama feltevésnek mintha határozott haladásnak indultunk volna. Kezdetleges foglalkozásainkat alig folytatjuk valami nagyobb

tökélylyel és új tárgyakat felkarolni nem érzünk hivatást, térfoglalásra nem törekszünk. Most is kitűnő borbélyoknak tartanak bennünket, de tudományunk, művészetünk és műiparunk külföldön nem kérkedhetik tekintélylyel. Vajha itthon a hazafiak előtt is nagyobb jelentőséggel bírna, mert akkor bizonyára köztünk és keblünkben is gyökeret vevén, idegen ápolásra nem szorulna.

Vizsgáljuk közelebbről ez idegen befolyás eredményeit.

XI.

Élet és tudomány.

(Vendéglői és kávéházi élet. — Idegen szellem és németesedés. — Kölcsonzótt gondolatok. — Az akademia hatásköre.)

Mult fejezetünkben jellemzett részvétlenségünk miatt mindenütt elveszítjük a tért, mindenben idegen befolyásnak hódolunk s az élet legköznapiabb foglalkozásától elkezdve, fel a legmagasabb szükségletekig, kisebb-nagyobb mérvben, idegen szellem uralmát kell éreznünk.

Vendégfogadót nyitni magyar embernek ritkán van kedve s az erre vonatkozó nevezetes üzletág az Ausztriák és Morvából bevándorlott idegenek kezében van. Ezek itt mielőbb meggazdagodnak, háztulajdonosokká lesznek, anélkül azonban hogy csak valamennyire is simulnának szokásainkhoz és nyelvünket megtanulni kötelességet avagy csak hajlamot is éreznének maguk-

ban. De sőt ellenkezőleg ők kívánnak tőlünk áldozatot! Német étlapokat tesznek elénk, német pincéreket küldenek szolgálatunkra, német számlákkal kívánják a fizetést és borraivalót.

A pesti vendéglői és kávéházi élet azonban korántsem nyújt oly élvezet mint a külföldi. Oly városban, hol a hatóság ellenőrzési képessége korlátolt vagy az erre fordított figyelmet legjobb esetben, kedélyes pajtáság ellensúlyozza, ott a csak haszonlesés és nyervágyból álló vendéglős és kávéos keveset törődik a közönség igényeivel. Valóban, a mily kitűnő és izletes a magyar házi koszt, oly gyarló és élvezhetlen gyakran a pesti vendéglők, kávéházak, étele és itala. A francia készítményeket itt eltorzított név alatt és hamisított járulékokkal találják fel, míg a magyar étkek zamat nélkül kerülnek asztalra és a vidéki vendég csudálkozik, hogy drága. pénzeért sem elégítik ki igényeit, míg ő a pincérrel németül köteles beszélni, mert különben éhen marad. Ime e népesség is vigyorogva áll elő, ha nyelve iránt kérdőre vonatik, mert azzal a feltevással vándorol be, hogy itt mindenki szerencsésének tartja vele németül beszélhetni: és nem bebizonyított dolog-e, hogy e pincér, ki tányérhordás és pénzbeszedésen kívül talán egyébre képtelen, a német kultúra terjesztőjeként kíván itt szerepelni. Valóban érdemes némely dolgokban oly féltékenyeknek mutatkoznunk, midőn ez életbevágó fontos ügyben egy jövevény pincérnek vagyunk rabjai.

Régebben még találkoztak magyar vállalkozók is, most valamennyi előkelőbb vendéglőben és mulatóhelyen idegen tulajdonosok sáfárkodnak. És ez idegenek gondoskodnak róla, hogy itt lehetőleg idegen szellem uralkodjék: idegen személyzetet tartanak, jövevényeket vesznek pártfogásukba s a helybelieknek csak kivételesen adnak kenyeret. Szemszűrő tüntetés gyanánt, szivesen tűznek ki egy-egy nemzeti címert vagy háromszinű lobogót, de különösen a legutóbbi időben létesült mulatóhelyeken, s muzikus, kötél táncos, szemfényvesztő, komédiás, énekes vagy helyesebben gajdoló, pincér és jegyszedő, szóval az egész készlet idegen ajkúakból áll. Régi magyar vendéglők elnémetesednek; sőt vannak mulatóhelyek, hol mint valamely tősgyökeres német városban a magyar szó még a külfeliratokon, a külcímeken s a cégeken is mellőzve van. S mi mégis látogatói vagyunk e helyiségeknek, s meg nem fontoljuk, hogy e könnyelműségünkkel mintegy szolgálatába lépve a keblünkön tengődő ez idegenségnek, magunk is terjesztői leszünk a külföldről beáramló kosmopolitikus szellemnek.

Igaz, hogy Bécs itt nagy szerencsétlenségünkre van. E város mint fejlődő világváros általános vonzerővel bír; kitűzött célpontja a vállalkozóknak, a szemfényvesztők, kalandorok, naplopók és szerencsehajhászoknak, kik a birodalom sőt Németország minden részéből seregestől özönlének ide szerencsét próbálni. Kinek a sors

kedvez, Bécsben telepedik le; a többi, a szomszéd városokban rakodik le. És itt első sorban mindjárt Pest ama kecsegtető pont, hová ez elem 'sovár szemekkel tekint és eljutni igyekszik, magával hozva németiségét, német szellemét és érzületét.

Ez igyekvésnek azonban könnyen elejét lehetne venni, ha minden bár legjelentéktelenebb üzletágot is szakavatottsággal magunkhoz ragadva, bebizonyítónk az idegeneknek, hogy rájuk itt általában szükség nincs. Nevetségesen találjuk a sinai kormány gyámnokoskodását, de kivételes helyzetünknel fogva nálunk is elérne olykor a foglalkozások elvállalásának olynemű kötelezettsége, mely alól magát kivonni senkinek sem lehetne. Akkor bizonyára mindenre találkozónék ember, ha nem mindig szenvedélyből, legalább mindenestre kénytelenségből és hazafiak vennék át ama nevezetes vállalatokat, melyek míg egyfelől nemzetgazdasági szempontból szolgáltatnának páratlan előnyöket; másrészt a nemzeti élet, a nemzet belerejének kifejlődését és hatályos nyilvánulhatását is biztosítanák.

Ámde az elszigetelve való keringés, melyet Kölcsey nemzeti bűneink egyik megrögzöttségének bélyegzett, mindenütt ellensúlyozza az együttességet és idegen befolyás alá rendel. Csoda-e tehát, hogy nagy gazdagságunk dacára nagyobbára kölcsönből élünk, s hogy az általános nagy mozgalomnál fogva sokszor még gondolatunk is kölcsönöztek. Tudományosságunk, művésze-

tünk, sőt gyakran sajtónk is kölcsönzött eszmékből él. Ime a veszély, melynek közvetlensége nemzeti sajtáságunkat, nemzeti szokásainkat, nemzeti érületünket egyre rohamosabb eszközökkel fenyegeti.

Kölcsey e mélyfontosságú tárgy felett már gondolkodott nemzetegyéni szempontból, de az általánosságba is belemerülve helyesen mondá, hogy e r e d e t i t a művészet és irodalom terén létrehozni hovátoább nehezebb lesz.

Mert csalhatatlan igaz, hogy az újabb művészet nagyobbára utánzása a réginek, vagy ha eredeti is, az ókori eszményiséggel, derült szép voltával ritkán állja ki a versenyt, avagy a keresettség, s a modoroság nyügétől alig bir menekülni; és eszmevilágunk folyamában a költőiség és irodalomra alkalmazva ez állítást, nem való-e ismét, hogy gyakori szép alkotások szép alakok között a megfogamzott gondolat, csak ismétlése egy régibb eszmének, mely a megváltozott keret dacára is elmúlt hangzatokat elevenit fel?

És Kölcsey még nem ismeré az eszmék ama gyors és röpké forgalmát, melynek mi naponként tanui vagyunk, és akkori viszonyaink korlátoltságánál fogva alig juthatott eszébe még ama közegre is gondolni, mely napjainkban mindent felkarolva, mintegy hivatva van új gondolatok előidézésére s midezok terjesztésére is, sőt általános lökést adva az eszméknek, ezeket mintegy

magához vonzani és egymagában is képviselni az egyesek rovására kifejlett általános gondolkodást.

Értjük a sajtót!

Napokint érintkezésben vagyunk vele, ismerjük hatalmát, ismerjük jelentőségét és horderejét, mely utóbbi irányban csak ritka ember kerülheti ki befolyását. De valamint e befolyás közvetlen volta még a legönállóbb és leggondolkodóbb tehetség nézeteit is ellensúlyozással fenyegeti, úgy az eredetiségre nézve korlátolt, s csak a mások nyomdokán haladni tudó egyének bizonyára csak a sajtó eszmevilágában találják nézetük támaszát, mely nélkül egy gondolatra sem képesek. És tagadhatatlan, hogy a sajtó véghetlen gyors működése gyakran a legeredménydúsabb kutatókat is utóléri és túlszárnyalja és ép az utóbbi oknál fogva a legönállóbb gondolkodású emberek is gyakran csak a sajtó útján elszájtított eszméknek adnak kifejezést, mielőtt ráérnének saját nézetüket szigorubb bírálat alá venni.

Ime tehát a sajtó mig egyrészt egymaga is általános nézletvilágot képvisel, az egyéni gondolkodás érvényesülhetését egyre jobban háttérbe szorítja és valóban most már minél ritkább ember dicsekedhetik eredetiséggel.

De vajjon, hogy ha ez állítás az egyénre nézve kétségbevonhatatlan, nem alkalmazható-e egész nemzetekre is egyszersmind? Kölcsey, késő ébredésünk felett pa-

naszban tört ki, és ő ki sajnálkozva jegyzé meg, hogy legdicsebb korszakaink megéneklésére, legszebb nemzeti sajtóságaink megörökítésére, a keresztes hadak idején vagy legalább a Hunyadiak alatt költő nem talákozott, igen belátólag tudá egyszersmind hangsúlyozni előforduló ébredés esetére is, az eredetiség hiányát, mely fájdalom öröklött hagyományaink s nagy tetteinktől való távozásunkkal arányban egyre jobban érezhetővé lesz. Kölcsey, a haza sorsa feletti kétségbeesésének egyik fájdalmas percében írta ezeket s csaknem roszjósnak bizonyult be; mert előtte Katona utána Vörösmarty, Petőfi, Arany egy nem sejtett új világot teremtettek, melyben nemzeti multunk s jelenünk eddig nem ismert nagyszerűség és eredetiségben nyilvánul; de az újabb nemzedék sáfárkodását vizsgálva nem vagyunk-e kénytelenek Kölcseynek teljes igazat adni?

Ime, honi művészetünk nagyobbára a külföldinek utáinzata; irodalmunk törpe ismétlése a réginek; tudományosságunk, fordítások útján s csak ezekre támaszkodva tud némi életjelt adni magáról. Nézzünk körül, és eredetiséget alig találunk valahol, ha csak megrögzött régi előítéleteink és visszásságainkban nem! Tudományosságunk még mindig a régi egyoldalúság kinyomata, sőt annál is gyarlóbb. Ime törvénytudományunk, e megszokott ösi foglalkozásunk alig bontakozhatik ki kezdetlegességéből, holott egy ország sem mutathat fel aránylag annyi ügyvédet mint mi; de nagyobbára csak

most is pörlekedő prókátorok vagyunk, és magasabb törvényszéki műformákra még most sem éreznek magokban hivatást ügyvédeink. Uj foglalatásokat a szellemiség terén még alig tettünk s ügyvédségen kívül csak ritkán törekszik fiatalságunk még most is egyéb pályára: az exact és természettudományoktól pedig épen irtóznak és elmondhatjuk, hogy itt a korszellem befolyása dacára sem haladtunk. A művészet technikai részében és külalakját illetőleg, műkedvelősnél kevés kivétellel, alig mentük tovább; műiparunk nincs, és szépirodalmunk legujabb mozzanatai nagyobbára csak a fordításokban nyujtanak némi érdeket: kikiáltott nagy írók csak fordításaikban élvezhetők, mert önállalag csak másokat utánozva tudnak megállani, vagy nem vélt szegénységi bizonyítványt állítanak ki műveikben, míg ugynevezett természettudósaink külföldi művek lemásolása által összeszerkesztett dolgozataikért akadémiai tagságot nyernek jutalmul.

Ime Kölcsey jóslatának beteljesülése!

De ha már tudományosságunk és legujabbkori szépirodalmunk valamint művészetünk is eredetiség hijával van, ugy sajtónk sem dicsekedhetik valami különösebb teremtő erővel és nagy fejlettsége dacára nagyobbára csak viszhangja a külföldinek. Hogyan is egyébként? Hisz mi valamennyi nemzet közül legtöbb idegen nyelvű hirlapot vagyunk kénytelenek olvasni, ugyszólván csak idegen olvasmányokkal látjuk el szükségleteinket és

mielőtt valami új mozzanat előidézésére csak bátorságot is éreznénk magunkban a találékony külföldi sajtó eszméink megelőzött visszatükrözésével már túlszárnyalt bennünket. A tengernyi külföldi lap olvasása tehát találékonyságunk és eredetiségünk rovására esik és gondolkodásunkat is csökkenti, mert a külviszonyok lefényképezésével s lapjainkba való átültetésével gyakran teljesen kielégítve látjuk közönségünket és ezt elégnak találván, egyébire tehát eredetiségre nem is törekszünk. És csakugyan, gyakran némely lap teljes mellőzésével a helybeli viszonyoknak és minden tájékozottsága nélkül a közhangulatnak, a megszokott [és unalomig ismételt politikai vezércikkek kivül, fordításoknál egyebet nem tartalmaz.

Feltéve azonban, hogy mindenben tükre volna szellemi és anyagi törekvéseinknek és egymagában is egy különvált kis világot képviselne sajtónk, valamint-hogy jobb árnyalataiban most már csakugyan képvisel is, — elégséges volna-e illetén nyilvánulásában, ilyen ephemer működésében a tudomány, művészet és irodalom, — és mindebben az eredetiség és nyomatékosabb tehát eredménydús gondolkodás előmozdítására, a szorványosan megjelenő szakközlönyök kivételével, melyek nálunk ez idő szerint még valódi ritkaságok?

Aligha!

Pedig a közönség nagyobb része csak a hírlapok útján szerzi meg szellemi táplálékát, sőt vannak kik

hírlapokon kívül egyéb olvasmányt kezökbe sem vesznek. És a sajtó gondoskodik mindenről, és mindenkinek nyújt valami tápot; de az ily módon elsajátított mindennemű tudomány csak a felületességet neveli, az alaposabb s higgadtabb tájékozhatást a komolyabb tudományosságra nézve, gyors és tűnékeny voltánál fogva már eleve is lehetetlenné tevén, meg amaz esetre is, ha a kimért szabatosság és alaposágnak megtestesült mintája volna. Ám hogy ha még alaposágra is törekednék, akkor nem lehetne gyors, s nem töltené be feladatát a sajtó!

De e gyors kapkodás sem a közönségre sem az íróra nézve nem előnyös. Most mindenki csak a sajtó útján gondolkodik és hány szellemdús író van hírlapírói foglalkozásánál fogva oly dolgok előadására kényszerítve, melyekről alig lehet fogalma. Csuda-e tehát ha ennek következtében naponként új hibák, új tévedések csúsznak be a lapokba, hol a ma felhozott állítások holnap már cáfolattal fenyegetvék. Találólágy jegyzi meg erre vonatkozólag egy jeles francia író, hogy tudatlansága palástolására gyakran a legkitűnőbb jounalista is, az általánosságok ködös felületén túl nem mer a lényegbe bocsátkozni. És csuda-e, hogy az innen meríteni szerető közönség a tudomány, az irodalom és a művészet komolyabb voltára, tehát lényegére nézve, tájékozatlan marad. Hisz nem titok, hogy a sajtó kifejlődése óta, tudományosságunk, irodalmunk és művésze-

tünk folyvást hanyatlik és helytelen volna állítani, hogy sajtónk ez irányban is megtette kötelességét, miután erre nem is törekedett, sőt ellenkezőleg más téren találta érvényesülését és nemes fáradozásainak eredményét itt megtagadni igaztalanság volna

Ámde forrásaink kiapadtak, eddig összegyűjtett készleteink teljesen kifogytak és ujakra van szükségünk ha elmaradni, — hátramenni nem akarunk. Itt csak a tudomány segíthet, csak a tudományos foglalkozás szerettetheti meg velünk az alaposság, a kimért szabátosság, a gondos részletezés izlését és csak a tudomány vezethet minket a dolgok eredetéhez, valamint csak elsajátításával tanuljuk megvetni a kapkodott általánosságok igénybevételét, mi felületességünket csak nevelé.

Imc itt az ideje csak arról beszélnünk, a mihez tökéletesen értünk és itt a magyar tudományos akademia van hivatva megtenni a kezdeményezést. A komolyabb tudománynak, a valódi gondolkodásnak, a lelkiismeretes vizsgálódás és fáradhatlan kutatás szeretetének, az akademiából kell kisugároznia, hogy a nagy tömegben is gyökeret verjen, és életfeltételünké váljék.

És ha tudományunk van, akkor önállóságunk is lesz, és nem leszünk kénytelenek kölcsönzött eszmékből élni. Lesz gondolkodásunk, lesz művészetünk, lesz tudományos és műirodalmunk és az élet minden mozzanatában eredeti orvosszerek fognak állani rendelkezésünkre.

Mert alkotmányunk előnyeiben csak akkor fogunk részesülni teljesen, ha a tudomány, művészet és irodalom terén is önálló kutatások és szorgalom eredményeiről tanuskodhatunk és a külföldi vívmányok elé, hasonlósággal készleteket állítani leszünk képesek.

DE BALLAGI GÉZA.

XII.

Künn és itthon.

(Bécs és a bécsi sajtó. — Idegen vélemények hazánk felől. — Tan- és nevelésügy. — A nőnem hivatása.)

A nyilvános élet minden mozzanata a Bécsből jövő német ár terjedésére emlékeztet bennünket. Mert nem is tekintve a helybeli német színházat, mely a művészet helyett a ledérséget képviseli, a már jellemzett mulatóhelyek is német szellemet tükröztetnek vissza.

De ne feledjük, hogy mindez csak az ál-német szellem kinyomata.

Ime egy nagy negyed a Terézváros valódi fészke az ál-német műveltségnek, az ál-német szellemnek.

Minő sajtóságos élet is nyilvánul e városrészben, mely tele van zugkorcsmákkal, hol német szemfényvesztők és volksängerek, valamint német énekesnők üzik

kétértelmű játékukat, magukat a legsikamlósabb élcelésben gyakorolván, de mindannyian a német műveltség terjesztőinek tartván magukat.

Ez a művészetre nézve ugyanaz, a mi a helybeli német zugsajtó a nemesebb hirlapirodalomra nézve: korpa, selejt, burján.

A ledérség és szemtelenség terjesztésére fenálló intézmény.

Bécs szomszédságának eredménye.

És a bécsi sajtó mégis német elemről szól, mely szerinte kizárólagos képviselője és terjesztője a kultúrának. De az ily kulturának haszna nincs, mint nincs hasznunk a bécsi sajtó összes működése és törekvésében.

Alkotmányunk vajudása iránt féltékenységet tanusított, de mérséklé magát, mert átlátá, hogy a birodalom nyugati részének sorsa, csak a keleti rész alkotmányának felvirultával fordulhat jobbra. Azota azonban a két-szinűség szerepét játsza, sőt ellenszenvét nyílt ellenségeskedésben mutatja ki.

De hogyan is egyébként?

Hisz a mely város Bécscsel csak némi részben is versenyre szállhat, előtte nem talál kegyelmet. Innen a féltékenység Berlin irányában, melytől a német egység eszméjének megvalósítását félti, mert a bécsi sajtó nagyobb része csak oly feltétel alatt járulna a német egységhez, ha az egyesült Németország fővárosául Bécsset fogadnák el; innen a gyűlölet hazánk és különösen

a magyar főváros iránt, melytől politikai túlszárnyaltathatása miatt tart.

Bécs, Páris és semmi egyéb.

Ez a bécsiek s főleg a bécsi sajtó jelszava!

A mi nem Bécs és Párisban történik, mind jelentéktelen, mind másodrendű ha mindjárt a legtokéletesebb is; és azért csak természetes, hogy az elterjedt és minden tekintetben nagy befolyású bécsi sajtó mindent elensúlyozni törekszik, részint a többi német városban létrejött szellemi mozgalmak általános csekélylésével, részint a helyi dolgok szerfelett való dicsőítése és nagyítása által.

A bécsi sajtó azonban valljuk meg, itt folyvást támaszt talál a kormányban, mely a birodalom többi városainak rovására Bécsre egyszerre és minden áron Athén né vagy legalább is új Páris-sá szeretné változtatni.

Valóban, Bécs óriási léptekkel halad s néhány év alatt századok mulasztását hozta helyre, külsejét valamint belintézményeit illetőleg is, és most is folyvást a tökéletesülés útját követi.

A birodalmi főváros, igaz, erre nézve számtalan segéd s jövedelmi forrással rendelkezik, és egymagában is fedezni képes valamely kisebb tartomány birtokát; de tagadhatatlan, hogy külátalakulását a kormány kezdeményezésének köszönheti, valaminthogy általában a birodalom pénzét és vagyonát itt nem egy, tisztán csak

helyérdekü dolog létesítése végett vették igénybe. Hogyan is lehetett volna különben annyi lerombolt házat kisajátítani, s miként sikerült volna a párisi „boulevard s-okkal vetekedő „Ringet“ oly gyorsan kiépíteni s a kívül ép oly dísz és izléstelen, mint belül fényes operaházat létrehozni.

Mert Bécsben felfogták, hogy a művészet első hévmérője valamely város műveltségi fokozatának és Bécset a felhozott drága áron is új várossá változtatták.

És a bécsi sajtónak van miért ujjongnia és mindenben csak Bécset magasztalnia. Itt nagy mozgalom s ennek folytán tárgy is kínálkozik, mire a többi német várossal való versenyzés esetén hivatkozhatni, legyen az bármily gyarló is.

Mert nem titok többé, hogy a németeknél egy bizonyos idő óta divattá lett mindent ócsárolni a mi nem német. A müncheni nemzetközi műtárlatról közzé tett német jelentések és bírálatokban a francia és olasz művészet alig részesül némi elismerésben vagy kedély és mélység nélkülinek van feltüntetve, mint a mely tulajdonok kizárólag csak német művekben található fel, sőt oly nyilvánulások is olvashatók, melyek szerint német művészetten kívül, egyéb művészet ma már nem is létezik.

És csuda-e, hogy ez elvből kifolyólag, a bécsi sajtó

e szükkeblüséget még a németek irányában is kimutatja, valahányszor Bécsen kívül más német városról van szó.

Rólunk szólva, a bécsi sajtó mindig figyelembe vehetné, hogy ama kormány, mely a birodalmi székváros felemeléseért és tündöklő átalakításáért annyi áldozatot hozott, nálunk mindössze csak kaszárnyákat, erődöket építtetett és a Hentzi-szobrot emelé.

Ime Budavára hőselkü visszafoglalóinak, a török uralom megsemmisülte óta még nem értek rá, egy árva oszlopot emelni, mely talán a nemzetnek méltó örömet okozhatott volna és egy osztrák tábornoknak szobrot építenek nyílt helyeslésére ama tettének, melyet a magyar nemzet ellen követett el.

És e fekete és kietlen kötömeg most is áll és ama pontot foglalja el Budavárában, mely bizonyára méltóbb emlékek adhatna helyet dacára annak, hogy az alkotmány visszaálltával maga a fejedelem is nyílt kárhozatot mondott amaz eseményekre, melyeknek egyik eszköze Hentzi is volt. Azt hozzák fel ellenvetésül, hogy a vitézséget az ellenben is tisztelni kell!

Tagadhatlan igaz!

De, hogy ha már ép ez oknál fogva nem hordják el Budavárából e baljóslatu szobrot, miért nem emelnek emléket egyszersmind a honvédeknek is, kik a legnemessebb elvért ontva vérüket, valódi oroszánokként har-

coltak száz csatán. Ideje volna minden keserü és jogosulatlan kültárgyat eltávolítani a nemzet szeme elől.

A bécsi sajtó sohasem tagadhatja meg magát és irányunkban mindig éreztetni kívánja felsőségét.

Akár mit írjon, csak ócsárolni tud és mindenben akadályokat keres: kákán is csomót talál, míg kárörömét alig titkolhatja.

Hiában, a német legjobb szándék mellett sem lehet higgadt bírálója a magyar viszonyoknak. Ő a magyar nemzetet mindig a német kultúra gyermekének kívánja tekinteni, ki azonban tuljárva gyámnokai eszén, elég erősnek véli magát önálló ut követésére. Innen örökös kicsinylése a magyar dolgoknak, innen az a preceptor hang, melyet a német mindig igénybe vesz valahányszor nálunk valami terv dugába dült.

A bécsi sajtó különben sem lép nyomába a francia hirlapirodalomnak, mely fenkölttség szabadelvűség és hazaszeretetlen távolban jár előtte és szomszédságának legkevésbé sincs okunk örülni. Hisz a helybeli német zugirodalom csak az ő pártfogása mellett burjánozhatott annyira fel.

Voltak németek, főleg a világosi gyászesemény után, kik jóakarattal irtak rólunk; de azt kell tapasztalnunk, hogy a franciák és angolok, kik Magyarországot beutazva, szokásainkat erkölcsseinket tanulmányozták, mindig több tárgyilagosság s főleg

több rokonszenvvel mutatták be hazánkat a világnak mint a németek, habár szigorú részrehajlatlansággal is.

Bécsi lapokat olvasva, gyakran azt kell hinni a tájékozatlan idegennek, hogy hazánk mig most és valódi zsványok tanyája és Pest fényes nappal is orgyilkosságok rablások színhelye: oly mohó hirtelenséggel, annyira nagyitva és oly kárörömmel jegyeznek azok minden csekélységet hasábjaikra.

Aztán mennyit nem bajlódnak nevelésügyünkkel.

És meg nem gondolják, hogy ama kormány, mely ott Bécsben a csin és fényre annyi pénzt költött, itt az iskolákkal csak annyiban törődött, mennyiben általuk a németséget terjesztheté — és a népnevelést a legtörzsököbbsé magyar vidékek számára teljesen német alapra kíváná fektetni.

Ime e kormány korlátolatlan uralmát szellemiségünk terén még most is sinlenünk kell.

Tudományos nemzedék nyomában nem keletkezett, mig az irodalmi képességgel az életbe lépett fiatal-ság teljesen nélkülözé az irodalmi alap, a latin és görög nyelv ismeretét, mert a divó tanrendszer ziláltsága mellett merő kapkodásból állott a tanulás és alaposan valamit elsajátítani lehetetlen volt.

Azt hozzák fel ellenvetésül, hogy az 1848. előtti tanrendszer még gyarlóbb, még kezdetlegesebb s főleg egyoldalú volt.

Kétségbevonhatlan igaz!

De hogy ha már az első magyar ministerium mindjárt kezdetben is annyi szeretet és szakavatottsággal karolta fel a tan- és nevelésügyet, ugy bizonyára később kifejlesztette volna is és ama magaslatra emeli, melyet az Németországban elfoglal. És minő gazdag és fényes eredmények kínálkoznak vala oly tanrendszer után, mely egyfelől a kimért szakképzettséget és lelkiismeretességet, másrészt pedig a kielégített és hazafiságban egyesült kedélyek összegét birja zálogúl: mi az idegen kormány alatt teljesen hiányzott.

Az 1848 előtti tanrendszer kedélyes egyoldaluságában senki sem kétkedik; de tény, hogy alaposságra nézve többet ért az utána következőnél.

Ez egyoldalú tanrendszerben a fiatalság nagyjára csak irodalmi és szónoki képzettséget nyert. Főcél volt itt az alkotmányos élet számára törvénytudókat és kiválólag szónokokat nevelni. E tanrendszer főjellemonása tehát előkelő urias volt, de ép azért eredménytelen a gyakorlati élet mozzanataira nézve.

Ime a római köztársaság idejében is kiválólag szónoklatra fektették a főszűlyt, hogy legyen a római fiataloknak a forumon mivel tündökölnie. De Augustus trónra léptekor megszűnt a forumi élet s jóllehet, hogy szónokolni még azután is lehetett, a szó elveszté várását a senatusban.

És ki tagadhatná hogy nálunk 1848-ban érte el

tetőpontját e szónokias tanrendszer? — de ki nem találta meg egyszersmind az ötvenes évek káros voltának okát egyrészt ama körülményben, hogy a kimért és természettudományokban járatlanak levén, a ránk nézve szokatlan és új világban magunkat feltalálni nem tudtuk.

Mindenütt és mindenben a valódi tudomány művelésére utal bennünket az élet legközvetlenebb szükséglete, jövőnk legégetőbb feltétele és jóléhet, hogy Mill Stuart és Gladstone az irodalmat és itt is főleg a latin és görög irodalmat tartják a nevelés alapjának, nálunk mindenekelőtt a kimért és természettudományok érdemelnek elsőséget mert az irodalmi foglalkozás kisebb nagyobb mérvben elvonja az embert a gyakorlati élet közvetlen mindennapiságától.

Azonban ki követelhetné, hogy szakítva multunkkal, az élet nemesebb élveinek egyszerre búcsút mondjunk?

Fődolog azonban, hogy az irodalmat is tudományosan és minden készletével együtt tegyük sajátunkká, mert a műkedvelőség és felületesség itt sem vezet célhoz.

Mily kedélyes egyoldalúság is jellemezte eddigi tanrendszerünket. A tanár a legkezdetlegesebb ismeretekkel ment vidékre és alig tudott annyit, hogy a rendelkezésére álló szakkönyveket kellőleg felhasználhassa.

Kivétel esetében azonban melyik szegényebb sorsú tanár részesülhetett ismét ama szerencsében, hogy szakkönyvekkel, legjobb esetben könyvtárral rendelkezék? — hiszen szakközlönnyökkel még most sem igen dicsekedhetünk. Sőt az akkor uralgó nézet szerint a nagy tudomány feleslegesnek látszott; mert ki volt mondva, hogy az igen tudós tanár nem bocsátkozhatik tanítványa szűk világába. Mintha a tudomány csak valamiben is gátul szolgálhatna! És nem megmondta-e már Göthe is, hogy misem visszásabb az oly tanító helyzeténél, ki legjobb esetben csak annyit tud, mint a mennyit tanítványának kellene tudni.

Ime, ez oknál fogva nagyobbára csak tanítványok maradtunk és midőn a németországi fiatalság az élet minden mozzanatára alkalmas szakképzettség valamint kész tudománnyal hagyja el az egyetemét, mi csak azután sajátítjuk el, magán tanulás útján, nagy fáradság és kettőztetett szorgalom árán ama tüzetesebb szakképzettséget, melyet az életben elfoglalt állásunk kívánata szerint már gyakorlatilag kellene érvényesítenünk. Mennyi idővesztés, mennyi tapogatózás!

Németországban a fiatal tudós, azzal a meggyőződéssel léphet az élet küzdterére, hogy tovább mehet tanáraival, mert ott minden nyom valamí forráshoz vezet. De mi, kik tudományos és művészeti hagyománnyal nem dicsekedhetünk, folyvást újból kezdeni vagyunk kénytelenek. És így elődeink működéséből nem

vonunk hasznót, míg utódainknak nem teszünk szolgálatot.

Ime tudományosságunk jelen állása, tudósaink jelen sáfárkodása teljesen erről tanuskodik.

Szükséges tehát, hogy iskolaink a kor igényeinek megfeleljenek, hogy az idő járása azokat minden oldalról érintse, mert csak így ifjúlhatnak örökké.

Szükséges alapos és kimért tudományt adniok. Eddig az iskolákat oly intézményeknek tekintők, hol csak gondolkodni és tanulni tanítják az embert. Legtöbbször azonban gondolkodás, tanulás nélkül tudatlan léptük át az iskola küszöbét. Hol is késik eddigi egyedüli egyetemünk a tudományok alapos és széleskörű terjesztését illetőleg, a kor színvonalára emelkedni?

Az élet tudományt kíván és főleg a magyar fiataloknak szükséges komoly és kimért tudományossággal az iskolából távoznia, mert az életben csak kivételesen ér rá tanulni, már csak kezdetleges viszonyainknál fogva is.

Ott van vidéki fiatalságunk.

Mennyi szép reménnyel hagyják el ezek az iskolákat, mily lelkesültséggel térnek haza a külföldi tanintézetekről, hol bizonyára nem váltak szégyenére a magyar névnek s egy pár évi honlét után mindent elfelednek, teljesen kivetkőznek ismereteik burkából és elparlagulnak. Az ötvenes évek óta ugyanis nagyob-

bára csak némi külmez előtűntetésével léphet fel fiatalágunk az előkelőbb körökben, de külmodorában az éjszahnémetországi junkerthumra emlékeztet, melynek árnyoldalait némely vidéken kirívólag bírja.

Sőt elmondhatni, hogy tudást és műveltséget illetőleg a szépnemet illeti az elsőség. De e nők, kik a párisi, bécsi vagy pesti neveldekben annyi ismeretet szereztek, franciául angolul beszélnek, zongoráznak: csak hamar elhanyagolják e tulajdonukat, hogy kültetszvágy és hiú ábrándozásba temessék szívük nemesebb meggyőződését.

De nem ennek betege-e jelen fiatal nemzedékünk?

Szív- és kedélyvilág itt nem létezik és előáll a blazirtság, mely a nemesebb tettvágyat is ellensúlyozza, sőt megsemmisíti.

Mert a nőnem társadalmi hivatása mindjárt itt veszi kezdetét.

Hol egyebűtt is találhatnók forrásának legkiapadhatlanabb teljében a kedély- és szívvilágot, ha nem a nőben, — az anyában?

Göthe és Lamartine hányszor nem hozták fel műveikben, hogy kedélyüket és költőiségük egy részét anyjuknak köszönhetik és egész éltükben egy nemével a szent kegyeletnek tekintettek ama szellemtükörbe, melyen át anyjuk emlékét maguknak visszaidézhatték.

Igen! E tükör az, melyen át az anya is fia lelkébe

tekinthet és ellesve gondolatait, azoknak tápot, melegséget, lelkesültséget kölcsönözhet. Ez mindig megmarad. Mert ama varázs, melyet az anya fiára gyakorol állandó és változhatlan.

Tehát a háznál, az anyai szentély körül, veszi kezdetét a nevelés. Mert akármily jeles intézetek is fogadják be a k i s d e d e t, és bármily szeretetteljes előzenyiséget és kitűnő nevelést biztosítsanak is számára a családon kívül, kedély- és szívvilágában ür marad, ha az anyai részvét és bizalom át nem lángolta bensejét. Im e két tulajdon: részvét és bizalom legfőbb tényezői a nevelésnek, ugyszólván egyedüli feltételei a nevelés alapjának.

Mily gazdag tér is kínálkozik itt mindenütt a nő számára és mennyire nemes ama hivatás, melyet a haza és nemzet érdekében betölteni, hatalmában áll.

... az állam- és köznevelésügyi miniszternek ...
... az oktatási és kulturális miniszternek ...
... az egészségügyi miniszternek ...

... az oktatási és kulturális miniszternek ...
... az egészségügyi miniszternek ...
... az oktatási és kulturális miniszternek ...
... az egészségügyi miniszternek ...

... az oktatási és kulturális miniszternek ...
... az egészségügyi miniszternek ...

... az oktatási és kulturális miniszternek ...
... az egészségügyi miniszternek ...
... az oktatási és kulturális miniszternek ...
... az egészségügyi miniszternek ...

XIII.

Gyakorlati eredmények.

(Az idegen ár ellensúlyzása. — Kölcsey a játékszinről. — Dalarélet. — A dalárdák rendeltetése.)

Nem sok fáradságunkba került bebizonyítani, hogy részvétlenségünk, közönyünk és egymás irányában való szükkeblőségünk miatt valamint tétlenségünk és ama körülmény folytán, hogy csak valamennyire kedvező viszonyok között is megfélekezve szorongatott állapotunkról sőt túlbecsülve erőnket mindent elhalasztunk s a legszükségesebb teendőket is a sorsra, — a véletlenre bizzuk: egyre több tért veszítünk el lábaink alól és mindenben idegen szellem terjeszkedését mozdítjuk elő.

A új aera óta az idegen elem lehetőleg kiaknázza az alkotmány előnyeit és mindent saját hasznára fordít.

Ime nekünk eszünkbe nem jutott a német zugkorcsmák naponkint növekedő számát hason mennyi-

nyiségü magyar zugkorcsmák felállításával ellensúlyozni.

De hogyan?

A kormány befolyását ily dolgokban igénybe venni csak kivételesen lehet. A kivételesség itt jelen van, de kérdés ha vajjon az oly jellegü tárgyaknál, melyek a színvilág különmemü aljárulékaira vonatkoznak csak valamennyire is indokolt-e a kormány segélyét felhívni.

Legkevésbé sem!

Tehát magánosoknak és magán társulatoknak van fentartva itt közbejönni

De miként ismét?

Hisz e zugkorcsmák és zugkávéházak, hol német énekesek és komédiások gyakorolják kétértelmü mesterségüket, csak az erkölcstelenség, aljasság és szemtelenség terjesztésére fenálló intézmények, melyek elsajátítása és átültetésével még közelebb hozva az egész készletet, magunk is terjesztöivé lennénk mindez erkölcstelenségnek.

Az anyag, valljuk meg, magyar szellemben sem késik kifejlödni számára, de felhasználva még nincs. Mindezt különben mérsékelni lehetne, és a kirivóságnak mindenesetre élet vehetni.

És nem terjedhetne ép az itt divó szójárások és szólásmódokra való alkalmazása által nyelvünk; nem gazdagodhatnék-e kifejezésekben és nem helyettesithetné

legalább részben az igénybe vett német szójátékokat, nem a német ajkuaknál, hanem azoknál főleg, kik e szójátékokkal saját nyelvük rovására táplálkoznak? — miután azok annyira ragályosak! Hisz az itt divó erkölcsstelenség, mint Renan legujabb művei egyikében igen találólag mondá, nem egyéb egy szabaddabb és teljesebb életnél: az emberiség benső erőinek élesebb nyilatkozata.

De hogyan kérdehetjük harmadszor is? midőn sorunk kedvezőbb fordultával sem igyekeztünk legott felkarolni ama nevezetes közeget, mely minden kor, minden nyelv, minden kormány hagyományainak, kifejezései és sajátságainak, valamint egyszersmind céljainak leghatalmasabb támasza volt: a

színházat.

Mert nem tisztán élvből van nekünk szükségünk a színházra.

„A virágzó magyarnak“, — mint Kölcsey oly jellemzetesen ír — „a játékszín csak egy újabb nemes gyönyörködés tárgya lett volna; nekünk pedig úgy kell azt ohajtanunk, mint hanyatló nyelvünk védelmét, mint enyésző karakterünk palládiumát, mint sülyedő lelkünk felemelő eszközét.“

Ime Kölcsey óta, bár sokat, sőt rendkívül sokat fejlett a magyar színügy, aránylag mégis nagyon keveset

tevének és különösen a fenemlitett időtől elkezdve újból idegenek birják az elsőséget.

A németajkúak szép csendben új játékszint emeltek maguknak; mi egy építendő népszínház számára még csak tervet sem készíthetünk, de annál nagyobb zajt ütöttünk semmiért.

S így megint elvesztettük ama közönséget, mely minden válfaj, minden nemesebb jellegre való tekintet nélkül csak időölésre törekszik és szórakozás után vágyakodik. Pedig ilyenmü közönsége nagy mennyiségben van Pestnek, mely az ötvenes évek óta magyarosodása dacára, a soknyelvűség tömkelegévé nőtte ki magát, hol hazafias és nemzeti elv nélkül külön utakon tévelygnek az emberek idegen érdekeket szolgálva.

Ezeknek időtöltést nyújtani nem került volna fáradságunkba, miután az operettek és nagy látványosságok terén egyesült erővel, több változatosságot és jobbat nyujthatunk ama magán vállalkozóknál, kik a helybeli német színházakban sáfárkodnak. De az ily uton megnyert közönség, idővel, bizonyára a nemesebb magyar színi előadások látogatására is vágyat érzett volna magában, hogy végleg hozzánk pártoljon.

Az idegen ár ellensúlyozására, sőt valódi és lélektől szakadt nemzeti élet terjesztésére a hatvanas évek óta, a dalárság s legújabbán a daláregyesület áll rendelkezésünkre. De ez is mily csekély pártfogásban részesül s mily jelentéktelen rugókat nyer szunnyadó kedve fe-

elevenítésére, holott mégis a debreceni országos dalár-
ünnepélyen fényes bizonyítékot adott életképességéről.

De a testületi szellem fejletlensége itt is bebizo-
nyult!

Az előkelőbb körök vállvonitva tekintettek a dalár-
dákra, melyek nagyobbára polgári elemet, kereskedőket,
iparosokat, munkásokat, vagy kevés kivétellel alárendelt
hivatalnokokat, fiatal ügyvédeket, művészeket foglalnak
magukban; sőt maga a sajtó is csak részben fogta fel-
hívását ez intézménnyel szemben.

Ábrányi Kornél szakközlőnye élén, egyedül
képviselte ez ügyet; a hirlapirodalom egy része vádként
hozta fel a dalárélettel járó körülményeket, melyek a
magyar dalárokat foglalkozásuktól elvonva, ezeknél a
könnyelműség, az ivás, a tétlenség, a kényelem hajlamát
nevelik, kifejlesztik, s végül erkölcsi sülyedést eredmé-
nyeznek.

Ime Németországban másként vélekedtek és a da-
ládák tényezői voltak a nemzeti irány kifejlődésének,
sőt minden tüntetésben résztvettek. Tudva van, hogy a
március előtti kormány ép az utóbbi ok miatt ellenezte
oly sok ideig a bécsi Männergessangsverein meg-
alakulását.

A nemzeti szempont mellett ott van a művészeti
oldal, melyet a daláréletre vonatkozólag szintén figye-
lemre kell méltatnunk. A dalárdák közvetítői a művé-
szetnek; terjesztői, népszerűsítői a műdalnak a műze-

nének s közvetlenségük által a nép legalsó rétegében is felköltik a szép iránti fogékonyságot.

A kifogás azonban itt sem maradt el s fellőn hozva, hogy mindenesetre érdekes és élvezetes dolog például a bécsi Männergesangsverein meghallgatása, de a magyar dalárdák művészeti szempontból tekintetbe nem jöhetnek, mert csak multságokban, s zene mellett nyujtanak némi élvezetet.

Általános nézet, mely nem csak itt, hanem más téren is, legközvetlenebb életszükségleteinkben, tétlenség és részvétlenségre kárhoztatott minket. Mert nem volt, mire se törekedtünk, mitse értünk el; meg nem fontolva, hogy külföldön is csak a legnagyobb szorgalom és fáradság útján sikerült a kezdet nehézségeit legyőzve mindenben célt érni. Aztán a magyar dalárság nagy részét nem érheti, a felhozott vád, mert több dalárda az előadás művészetét teljesen elsajátítá, s valódi műélvet nyujt.

Voltak hirlapírók, kik a dalárügy helyett a tornászatot ajánlották, melynek ápolása nemzeti szempontból is több előnyt ígér az éneknél, minthogy a testi erő fejlesztésével a férfiúi bátorságot neveli, és katonaságra alkalmas edzett nemzedéket biztosít. De szükséges-e az egyik tárgyért a másikat elhanyagolni, s nem fér meg e két foglalkozás egymás mellett, avagy nem valószínű-e, hogy mindkettő serkentőleg hasson egymásra? Ime Svédországban az éneket és tornászatot kölcsönösen

müvelik és elfeledték-e már, hogy a porosz katona a „Heil dir im Siegeskranze“ zengedezésével ment halált osztani a königgrätzi síkra?

A nyugati országokban a dalarélet nagymérvű és általános kifejlődhetését hazafiság, nemzeti önérzet, társulási szellem s a szép utáni vágy idézték elő. Mert valóban ezek feltételei a nemesebb értelemben vett dalárelletnek!

Belgium és Franciaországban a katonai ezredek az utolsó párisi világtárlat óta kebelbeli katonákból alakult dalárdákkal látvák el. Ez országokban minden községnek van dalárdája, s e dalárdák a kerületükben rendezett időközi dalárversenyekből soha sem maradnak el, hogy résztvehessenek a megyei dalárünnepélyben. De azért senkinek eszébe nem jut a dalárok ellen egyfelől vádakot hangoztatni, vagy a szegényebb sorsu munkások részéről más irányban a dalárünnepélyben kötelezett részvét miatt panaszokat hallatni.

A párisi világtárlat alkalmával rendezett nemzetközi dalárverseny örvendetes esemény volt a művelt világ valamennyi dalárjára, kik nem is késtek megjelenésükkel életjelt adni magukról és az amerikai dalárkezet szoríthatott az angollal, ez a svéddelel, míg a francia a német dalárnak nyujtá oda jobbját, mert hisz az ily békés harcnak főcélja a nemzetek között, a tudomány és művészet fegyverével, egyetértést össszhangzattot hozni létre.

A párisi világtárlat magyar biztosai nem vettek maguknak annyi fáradságot, hogy legalább egy magyar dalárda megjelenését eszközöljék ki; sőt valószínűleg nem is volt tudomásuk magyar dalárdák létezése felől, vagy talán nem ismerve minőségüket, fel se teheték a magyar dalárok versenyképességét.

De nincs-e a magyar dalárnak annyi tehetsége, hogy kiállhatná az angol orpheonista vagy a francia odeonistával is a versenyt? Hátrább való-e a magyar dalár az említetteknel? nincs-e annyi vagyona, ideje s oly szabadság és kedvézete mint a külföldieknek? A francia és angol dalárok nagyobb része is csak iparosok, munkásokból s a társadalom közép osztályából kerül ki, s ámbár a külföldi dalegyletek a mieinknél demokratikusabb szervezettel bírnak, mert a társadalom minden rétegét képviselik: ez iparosok és munkásoknak azért ép oly nehezükre esik a dalegylet érdekében költségeket tenni s a próbákra megjelenni, mint a magyaroknak.

Ámde mindezeket ott a legnagyobb lelkesültséggel szokták teljesíteni s a nyugati népeknél föltalálható ama szigorú kötelességtudat és mély erkölcsi érzetnél fogva, ott minden dalár inkább saját érdekeit kockáztatja, semhogy elmaradása vagy vonakodásával a közérzületen ejtene csorbát. De ezekre ott úgyszólván szüksége sincs, mert a dalárélet ott általánosan fölkarolt ügyet képezvén, a dalár nemes szándékát inkább min-

denki előmozdítja, semhogy csak valamennyire is akadályokat gördítne eléje. Csak is ily kedvező körülmények mellett lehet az ottani daláregyleteknek oly gyakori összejöveteleket tartani, egyik községből a másikba rándulni s a kerületi központokban minden lehető alkalommal rendezett dalárversenyekben részt venni, — szóval: testtel, lélekkel ápolni a dalárügyet.

De miért ne tehetnék ezt a magyar dalárdák is, miért ne emelkedhetnék az egyszerű magyar iparos is a kor színvonalára, miért ne tökéletesíthetné magát ő is a dalban s miért ne bizonyíthatná be, hogy a szép s az eszményi foglalkozások mezején is érvényesülhet.

Valóban, csak megrögzött előítéleteink és szűkeblűségünkől vetközzünk ki s akkor e téren is győzni fogunk. Mert ne feledjük, hogy a dalárdák oly eszközt adnak rendelkezésünk alá, mely nemzeti szempontból gyakran beláthatlan szolgálatot tehet.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

XIV.

Magyar színvilág.

(A „gyönyörű szép“ elveszett világa. — A népszínmű. — Német játékszin. — A dalmű hanyatlása. — A művész társadalmi helyzete.)

A „gyönyörű szép“ eszméje, mely előbbi fejezeteink egyikében jutott kifejezésre, a művészetben találja legigazabb támaszát, legvonzóbb megtestesülését és gyakorlatilag leginkább a színen érvényesül, legközvetlenebb kinyomatát a színházban leli, mert a színművészet örök időktől fogva eszményképe volt a „gyönyörű szép“-nek s ennek még jelenleg is legüdébb, legmelegebb s legéltetőbb forrása.

Ime ama pont, hol a színházat kitüzött célunkhoz képest, a művészetek végeredménye gyanánt méltányolva, teszszük tanulmányunk tárgyává. Kérdés azonban, ha vajjon a „gyönyörű szép“ eszméje, mostani viszonyaink közepett s épen jelenleg, teljesen átlángolja-e

kebleinket a színház iránt s így valóban él is bennünk? — s kérdés ismét ha vajjon a magyar szín csakugyan és a legnagyobb mérvben foglalja magában a „gyönyörű szép“ ama forrását, mely egyaránt vonzzon és üdítsen, emeljen és lelkesítsen?

Ily szempontból venni tekintetbe a szint, jelenleg, s főleg nálunk, alig lehet, jóllehet, hogy a színház nagy befolyását a társadalomra ma már mindenki kétségbevonhatatlannak tartja. De magasabb jelentőségét azért mégis csak ritka ember fogja fel, míg nemes rendelkezésére az erkölcsi világrendben még kevesebben gondolnak s mindennek még a fenkeltebb nemzeti érzülettel s lángolóbb honszerelemmel való azonosságát, közvetlen összefüggését, nemzeti érdekből, figyelemre méltatni alig jut valakinek eszébe. Még jó, hogy a közönséges és egyszerű értelemben vett nemesebb mulatóhelynek tekintik a színházat, mely a nagy többségre nézve mai napság különben sem egyéb egy, csak az unalom elűzésére, szórakozás vagy más még köznapiabb élv feltalálására szánt intézménynél. Igen! a közönség nagyobb része már elfeledte vagy nem is tanulta meg igazabb lelkesültséggel, az eszményiség utáni vágy forróbb érzetével közeledni a színházhoz s mennyire kijött a művész ama szerepből, melyben felülemelkedve a közmindennapiságon, a „gyönyörű szép“ világát, elbűvölt hallgatója elé varázsolható.

S a színművészet e hanyatlása kétségbevonhatlan.

Minden készletével együtt hanyatlott a magyar szín és hanyatlani fog folyvást, míg új életerőt, új elemeket nem fogad magába. Forrásai teljesen kiapadtak, csekély műhagyománya elenyészett és alig folyamodhatik a mult emlékeihez, hogy azok felelevenítésével, az eszményiséget, a „gyönyörű szép“ elveszett világát ismét feltalálja. De hol és miben keressük a hanyatlás okát, a szunnyadás kiinduláspontját? „Elhúnyt nagy művészeink nyomán újak nem támadtak, vagy gyöngébbek foglalták el helyüket!“ — állítják, — kik a művészet jeles vagy gyarló voltát tisztán csak az előadó művészek minőségétől feltételezik. De ezt zsinórmértékül felvenni nem lehet, mert a szó legszorosabb értelmében vett nagy művészek külföldön is csak kivételesen és a leggyéribben tűnnek fel, anélkül azonban, hogy az általánosságra s itt főleg az együttesre nézve, a hanyatlás, ott is oly mérvben következett volna be mint nálunk; sőt ép az utóbbi kívánat szempontjából értek el ott bizonyos egyöntetűséget, mely azelőtt jobb művészek jelenlétében is hiányzott. Nálunk erről nem lehet szó; az egyöntetűség, a „gyönyörű szép“ varázsából kifejlő összhangzat nincs jelen, és úgy látszik, hogy az általános hanyatlás ösvénye ép e ponton veszi kiindulását.

Kül- és belokok árúlják el ezt. Külsőleg nem törekedett a magyar szín új tér foglalására, látköre szélesítésére, míg belvilágában elzárta magát a haladástól,

eltaszítá a megújulására annyira szükséges új elemeket. Ime összefüggése társadalmunk kasztszerűsége és zugiasságával, de elválhatlansága egyszerűsersmind politikánk páratlanul kínos és teljesen kivételes helyzetétől! Van egy műintézetünk a magasabb drámai és dalművészet számára; de hiányzanak ama mellékintézetek, hol az első magyar színen magokat túlélte vagy nem adható szintermékek méltó felkarolásban részesülnének. Határozott műirány tehát nem fejlődhetett ki az első magyar műintézetben s míg ez a kisebb műfaj meghonosítására alkalmas színtelepek, — kisebb színházak létrejöttét nem eredményezé, úgy viszont semmi erőre nem tehetett szert; s így a vidéki színpadok csak kivételesen járulván egy-egy jelesebb taggal szellemi gyarapításához, a kölcsönös támogatás egy gazdag mozgalmú színvilág és lüktetőbb magyar színellet előidézésére, elmaradt. Mindössze csak a nemzeti színházra szoritkozott és szoritkozik fájdalom! még jelenleg is a magyar színvilág Buda-Pesten és csuda-e, hogy ily szűk körében és általános korlátolt-sága miatt folyvást tespedni kénytelen?

A nemzeti színház mind a szavaló mind éneklő osztályában a komolyabb és magasabb művészet rendeltetésével bír, és mégis ápolja a népszínművet. Ez már magában véve is a legnagyobb ellenmondás!

Egy színház, mely piciny voltánál fogva csak bizonyos csekélyszámu, s itt főleg már hagyománya alapján is,

leginkább a nemesebb műfaj után vágyódó s nagyob-
 bára választékos közönségnek van fentartva, már eleve is
 elszigetelte magát a néptől, ama nagy többségtől, mely
 minden kor és valamennyi szabad államban a színházé
 volt, tehát a közönség ama nagy részétől, mely fejlett mű-
 viszonyok mellett más nagy városokban az alsóbb színfaj
 elmaradhatlan hallgatóságát képezi. A nemzeti színház
 jellege aristokratikus, míg egész lényegében a kasztszel-
 lem kinyomatát viseli, s ennek dacára a nagy néptömeg-
 nek élvezet adó népszínművet mégis ápolják keblében.
 Míg azonban a nagy többséget a népszínművekkel a
 magasabb drámai és dalművészet számára meghódítani
 nem sikerült, a választékosabb és műveltebb közönség
 teljesen elidegenült az eredeti magyar művektől, melye-
 ket egyenesen a népszínmű hatása szerint tanult mérle-
 gelni. Ime az egyik hátrány. De tisztán csak az előadás
 szempontjából vizsgálva a tárgyat, be kell ismernünk,
 hogy leginkább a népszínmű gátolja egy művészi és
 összhangzó együttes kifejlődését a magyar színen, mely-
 nek tagjai e műfaj által önkénytelen is a közönségesség
 és a kezdetlegesség kuszált utjára tereltetnek, hogy mind-
 végig ott maradjanak, honnan nálunk különben is oly
 nehéz és kivételes a menekvés.

De a népszínmű befolyása más irányban sem
 előnyös. Eredetiség és nemzeti jelleg visszatükrözése
 végett művelik a magyar színen és mégis mily nagy
 ritkaság ott az oly eredeti színmű, mely az első magyar

műintézet méltóságát megóva, a magyar műfajt a legelőkelőbb, sőt mi fontosabb, a legműveltebb társadalmi körökkel is megkedveltetné. Szigligeti uralg a színen, melyet népszínművei által tart hatalmában, mert vigjátékai és drámái kisebb-nagyobb mérvben kivétel nélkül magukon hordják a népszínmű jellegét, még oly mozzanatokban is, hol a jelen társaság legelőkelőbb és legnemesebb alakjait mutatja be. Ámde ez alakok, ügyes és jól kiszámított jelenkezésük dacára is, csak ritkán dicsekedhetnek oly vonzerővel, hogy a nagyobb látkörű és választékos ízlésű közönséget is magukhoz édesgetve, a magyar játékszin magasabb jelentőségét biztosíthatnák. De a felhozott uralom következtében más író csak gyéren részesül oly előzékeny fogadtatásban az első magyar színpadon mint Szigligeti. Hason jószágú művek közül mindig Szigligetit illeti a színrehozatal elsősege és hány író szorult le ennek következtében a színről vagy vesztette el kedvét, tapasztalva, hogy az előadó művészek hidegsége és részvétlensége miatt legigazabb törekvése is hajótörést szenved. Mert bizonyára leginkább az utóbbi ok folytán nem gyarapodik a drámairók száma. Valóban, művészeink csak ritkán támogatják a drámairót és még kevésbé szolgáltatnak alkalmat, eredeti művek írására. „Bánk-Bánk“ költői és drámai magaslatát előadó művészeink meg nem közelítik! És miért késik a magyar történelmi és modern színon vigjáték kifejlődni jóllehet, hogy erre több más

szinműiró hivatottabb tollal állott elő Szigligetnél. Ime a magyar szinpad hanyatlásának főbizonyítéka, főoka; és míg művészeink bevégzett eszményi előadások által, a magyar drámai irodalmat ki nem fejlesztik, meg nem honosítják, s főleg az idegen fölé nem emelik, addig folyvást tespedni fog színünk, sőt művészetünk teljes összege. Külföldről fogadva mintákat, kisebb nagyobb mérvben utánzokká kell törpülniök és okvetlen érezniök, hogy egy eredeti hangulat teremtésére, hol belvilágunk tükrét szemlélhetnők, képtelenek, de még csak kísérletet sem tehetnek. Hisz eddigi alkotásuk nyomán, Szigliget it kivéve, talán még egy íróban sem támadt kedv teljesen a színnek élni, holott mégis csak így és itt nyilvánulna a magyar színvilág jelenléte és itt rejlenék jövőjének biztosítéka, mert a buzditás viszonossága a művészetben legközvetlenebb. De Szigligeti a legjobb részt választotta. Szerencsés Szigligeti! kinek, a miért nagy Katonánk életét is odaajándékozta volna és végsohaját szentelé; a miért Kisfaludy hiába áldozta fáradalmainak legszebb részét, s a mi Vörösmartynak csak kivételesen jutott pályabérül: a magyar szin birtoka, kifogyhatlan mennyiségben áll rendelkezésére!

De a magyar szin hanyatlását, s a népszinmű felülemelkedését ott, hol rendes műviszonyok között csak jelentéktelen szerepre volna utalva, vagy általában nem birna jogosultsággal, mindenekelőtt sorsunk kedvezőt-

lensége s főleg politikai szerencsétlenségünk vonta maga után.

Minő varázs is környezé ama hajnalt, melyre a harmincas és különösen a negyvenes évek virradtak, és mily derült ég mosolygott ama nemzedékre, mely tele volt férfias erővel, nemes bátorsággal eszményi lelkesültséggel hazája iránt és a „gyönyörű szép“ érzetét a honszerelemmel is egyberokonitva, kiapadhatlanul hordá szívében, hogy lángoló tüze mellett egekig szárnyaljon és a mely semmi kötelességet el nem mulasztó készségében mindent megtőn, a mire ember csak képes volt. Költészet és művészet itt virultak, tudomány és kereskedelem itt kezdtek fejledezni és csuda-e, hogy mindezek kedveztével a szavaló és énekművészet is elérte ama pontot, mely a bevégzettséggel határos volt. Hisz aművész alakításában korlátolva nem volt, a szó- vagy zeneköltő bármily tárgyat is felkarolhatott hazafias érzetében és valószínű, hogy a szavaló művészet terén „Bánk-Bán“; a zeneművészetén „Hunyady László“ után nagyszerű és nemes, merész és a mult valamint a jelen legfontosabb mozzanataival is érintkező alakok születtek volna. De a világosi gyászesemény folytán kizárólagos uralomra vergődött idegen kormány a magyar színt, ha ilyesmiről akkor általában szó lehetett, a legjámborabb a legköznapiabb életre utalta és csuda-e, hogy a magasabb az előkelőbb, az eszményiebb magyar drámai művészet teljesen háttérbe szorult, ugyszólván megszünt?

Hisz e jámbor, e köznapi élet mindenekelőtt a népszinműnek kedvezett.

A népszinmű, úgy a mint jelenleg is virágzik, elnyomattatásunk, szomorú politikai helyzetünk kinyomata; sebzett és bűtelt kedélyünk tükre; hosszú melancholia, melynek hatása alatt legfájdalmasabb húrjaink is megrezdülnek. „A nagy világon e kívül, számodra nincsen hely,“ — zengé a költő és kinek jutott volna akkori elnyomattatásunk közvetlen nyüge alatt még eszébe magasabb, előkelőbb eredeti szinfajról ábrándozni. Hisz mintegy megnyugvásunkra szolgált, legalább itt a színen meggyőződhetni magyarságunk, valamint általában létünk felől s e megnyugvásunkban némi örömet is találtunk szemlélhetni az eredeti és romlatlan magyar népéletet, mely akkor egyedül volt ment az idegen elemtől. Sőt a „lét és nem lét“ e válságos percében nem is képzelhettük másként a magyar életet mint az egyszerű falusi nép működésében, a „sugár magas“ torony alatt elterülő viskók és szalmafedelű házak alatt, künn a pusztán, melynek véghetlensége keblünk határtalan vágyával annyira összhangzott, annak megtestesült képmása volt.

Hol is rejtőztek akkor ama fényes és nagyszerű alakok, kik „Bánk-Bán“ jóslata alatt igérkeztek megjeleni a magyar színen? Politikai helyzetünk javultával, midőn a nemzeti élet a közműveltségben, az előkelőbb és értelmes körök rétegében is nyilvánulásra jutott, a

népszinmű teljesen elveszté jelentőségét és a nemesebb eredeti szinmű elöl önként hátrálni volt kénytelen. És a nemzeti lét teljes kiszélesedése és megnemesedésével a népszinmű minden elsőrangú magyar szinről leszorúl. E szinmű azonban, ki hinné? csekély jelentősége dacára sokkal erősebb gyökeret vert a köznapi s általában a gyakorlati életben semmint alkatából kifolyólag feltételezni lehetne. Művészek lelkesültek rajta, képirók keresték fel, hogy mintákat, alakokat találjanak, mert emelkedettebb tárgyhoz nyulni, a képzőművészeknek, a festész és szobrásznak is lehetetlen volt. A festészet különösen egyenesen a népszinmű után irányult. A pusztai kép, mely beláthatlan térségen, a kutyák körül delelő juhokat, tulkokat és lovakat vagy csekély változat gyanánt egy-egy falusi lakadalmat vagy szüretet tüntet elő, és mely az ötvenes években oly gyakran került ismétlésre, sőt egyedüli jellege volt az eredeti magyar festészetnek, a népszinmű benyomása alatt született.

A népszinmű folytonos jelenléte azonban más irányban is hanyatlásra mutat és különösen zene-esthetikai szempontból árulja el mély alárendeltségünket és nagy korlátoltságunkat a művészet terén. A népszinmű a magyar népeletet ábrázolja, a magyar népjellegnek, zenében és dalban is kifejezést ad; de kedélyes pongyolaságánál fogva, ép itt sérti a jóízűségeket és főleg azokat, kik a szinmű a művészet legfensőbb és legszemélyesebb kinyomatának szeretik tekinteni. Azt

mondják, hogy a népszinmű nem más mint a megeszményített magyar népelet! De miben nyilvánul itt tehát a művészet s hol rejlik az eszményiség műformája? A népdalok ott teljesen nélkülözik a műszigort, sőt a műfoghatóságot is, míg a zene és énekkarok a legkezdetlegesebb egyhangúság és megtespedt egyformaság bélyegét viselik. Mily visszás és lealázó helyzet ez a külföld műviszonyaival, de sőt a magyar zene jelen álláspontjával és a magyar dalárdák műtörekvései és valóban tiszteletreméltó eredményeivel szemben! Ime a legutolsó versenyképes dalárda is kifogástalan műalaku és az új iránynak teljesen megfelelő férfinégyesekkel lép a nyilvánosság elé és az első magyar színékesnői és karai, a népszinművek számára elkallott népdalok és leplezetlen unisonokkal emésztik fel tehetségüket. Holott e színfaj kezdetlegességeért csak a szép forma, a minden mozzanatban szigorú műkellékekkel párosult és meglepőleg élénk jövő eredetiség nyujtana kárpótlást. Mert a népszinműnek csak is ily feltétel alatt lehet és van jogosultsága, — indokolt jövője. Németországban a népszinmű a művészettel is öszszerokonult és valódi műformává nőtte ki magát, melynek egyik terméke a „Büvös vadász“ a világ minden részében meghonosúlt. Ime a népszinmű kijelelt útja!

De valamint a hirlapirodalom terén, az idegen kormányuralom a magyar sajtó lenyüggözését tűzte ki célul s ennek foganatosításával a német hirlapírásnak biztosi-

totta jövőjét; ugy a színügyben is csak az idegen elemeknek kedvezett és eredetiségünk rovására a német szín felvirulását, legalább anyagi emelkedését mozdítá elő. A német hivatalnokok, német katonatisztek nagy özőne német szint kívánt és mi természetesebb, mint-hogy az idegen kormány által is támogatott e kívánságnak a fenálló közegek eleget tenni igyekeztek? s ez nem is szülhetett nehézséget, mert Pestvárosa sohasem volt hijával a német játékszinnek. Tehát megint a német műveltség elemeivel kell találkozunk. Azonban mily távol estünk itt is a valódi német műveltségtől és mennyire súlyosan kell éreznünk itt, és itt inkább mint bárhol az ál-német műveltséggel való érintkezésünknek szomorú és majdnem orvosolhatlan befolyását. Mindjárt kezdetben csak a megromlott német szín elaljasult papjai és papnői képviselték itt a játékszint, a bécsi pórnép multságára koholt erkölcstelen bohozatokkal és puha érzelgösségű fércművekkel, melyeket a jobb izlésű közönség ott künn Németországban megunt és visszafordult izléssel bámult, de melyek a magyar férfias természettel oly elhatározólag ellenkeztek. Ime vándorszínészeink nyomoruságos helyzetének és a szigorúbb erkölc sü társadalommal vivott folytonos harcának oka, első játékszinünk iránytalanságának és sokszor selejtes nyilvánulásának főrugója itt rejlik; mert a megromlott német szinnel való viszonylata már eleve is lehetetlenné tevé a felemelkedést, a nemesebb szár-

nyalást a magyar szín összes szervezetében, és mennyi időbe került, míg a német historicus szokások levételközésével az előkelőbb magyar színeken, a „g y ö n y ö r ü szép“ eredeti öntudatosságából kifejlő nemes hangulat érvényre juthatott. De a német műveltségnek itt semmi legkisebb része nincs.

Mit nyújt azóta is a helybeli német játékszín nekünk?

Kevés kivétellel csak visszásságokat, melyek a valódi művészet iránti képtelenségét a legkirívóbb módon árulják el; mesterkéltiséget, melylyel általános tehetetlenségét palástolja; a kétértelműség és sikamlóság poshadt ingoványain tengő színi csinálmányokat, melyekkel sülyedését bizonyítja be, mert a koronként Németországból ide látogatásra jövő és kivételesen vendégszereplő valódi művészek itt tekintetbe nem jöhetnek. A helybeli német játékszín jelenlegi működésében nem egyéb a párisi harmadrendű színházakból Bécs külvárosain át hozzánk szivárgott színi közönségesség még közönségesebb és lehető legmeztelebb visszatükrözésénél. De mit mondott erről Göthe, és minő tollal ecsetelte ezt a franciákat annyira gyűlölni tudó Wagner? A francia és olasz minden kétértelműséget, sőt minden sikamlóságot bizonyos mérvű illemkülsőséggel, tapintatosan kiszámított zománccal tud bevonni: a német mindezt otrombán és esetlen meztelességgel tárja fel. És hogyan nyilvánulna és nyilvánul

is valósággal e sikamlóság és kétértelműség magyar szellemben?

Kölcsey felmentett minket a választól.

Ő mindezt szebben és jobban fejtette meg „művészet és politiká“-jában. De mily kevesen tudják, hogy Kölcsey e tárgygyal is foglalkozott és általában mi kevesen ismerik művészeti hitvallomását. E hitvallomását ő az ország követei előtt tette le a magyar játékszín ügyében tartott beszédében 1827-ben. Művészet és politika itt lényegesebb szervezetben, nagyobb közvetlenséggel és szembeötlőbb átnézetet nyújtó összefüggésben tüntetvék fel, mint jelen könyvünkben, mely minden törekvése dacára csak halvány viszhangja a Kölcsey által oly melegen és annyi szakismerettel tolmácsolt nézeteknek. Kölcsey az országgyűlési teremben szólott a művészetről és amaz ünnepelt és eget verdeső beszédeinek egyikét mondá, mely tele keserőséggel és nemes haraggal, a tétleneket és részvétleneket mardosó gúnynyal ostromlá, míg a jobbak és hasonvéleményűeknek, páratlan és elfeledhetetlen percekot okozott. Mily kevesen is szóltak a magyar országgyűlésen azóta oly fenköltséggel és főleg mily kevésnek volt ama hivatása, ama lelkesültsége a művészetről annyi szakavatottsággal, oly döntő érvekkel es korát annyira túlszárnyaló belátással beszélhetni. Valóban, Schiller óta kisem indult ki oly magas nézletpontból a művészet és művészek méltánylásában mint Kölcsey, ki felhozott hitvallomása

minden sorában, a művészekre nézve, Schiller e szép versszakát eleveníti fel:

Der Menschheit Würde ist in euere Hand gegeben;
Sie sinkt mit Euch, mit Euch wird sie sich heben.

És itt a magyar országgyűlésen, azóta nagyobbára csak közöny és kelletlenség tárgya volt a művészet, ha néha szönyegre került is, mert még az 1840-ki hongyülés páriját is hiában keresnők az újabb korban. És az irodalom alig kíváná és tudá éreztetni a művészettel való rokonságát. Igen! Politikánk menetében Kölcsey óta, százszor éreztük, hogy „mily csekély bölcseséggel kormányoztatik a világ“; míg művészetünk azóta csak kivételesen emelkedhetett a korszinvonalára, sőt fájdalom! nagyobbára most is elhagyatva és majdnem száműzöttek élí napjait: az Augustusok, Moecenások még mindig késnek, az előkelők nem kegyelik és dicsőség a magyar művész felé most sem int.

Valóban Kölcseyt még most sem ismerjük és honi művészeink legkevésbé méltányolják! És mégis Kölcseyt illeti első sorban a dicsőség a magyar játékszin eszméje megtestesülésében, a magyar nemzeti színház létrejöttében. Művészeti hitvallomásának igazságát, nagy erkölcsi jelentőségét minden műveltebb magyar embernek át kell érezni, és nézetei mellett a honi művésznek nemesebb öntudatra ébredni. Kölcsey és a magyar játékszin eszméje elválaszthatlanok és nincs szo-

bor, nincs oszlop, nincs egy árva emlékjel, mely a magyar művészettel való közvetlen viszonyosságát az utódok emlékezetében tartaná. Mert amaz egyszerű sir-oszlop, melyet a csekei temetőben a hazafias érzelmű Kende-család kegyelete hozott létre és a szatmári főtéren álló mellszobor, mely e megye fiainak a nagy elhunyt iránti hálájáról tanuskodik, sokkal jelentéktelenebbek, semhogy az egész országrakihatva, Kölcsey működése és hatásának eredményét kellő világba helyeznék. De a magyar színházak és magyar műcsarnokok diszfaragványai és jelvi műábrázolatai között illetné őt az első hely, hogy emléken a művész és költő fellelkesülve, állandó fellengség és hévben, őt mintául fogadja.

A viszonyok azóta is alig változtak. Van itt a magyar fővárosban egy nemzeti színházunk, de körülötte idegen erkölcsök, idegen szokások és idegen nyelvnek emelt színek állanak nagy többségben. Ez idegen nyelv pedig kimondhatlan sok járulékkal terjeszkedik és mi szivszakadva gondolunk oly szűk térre utalt nyelvünkre, de a legüdvösebb orvosszert mégis megvonjuk tőle. Vizsgáljuk mit is tevének 1827. óta? Kölcsey művészeti hitvallomásában többek között ezeket találjuk: „jusszon eszünkbe, hogy azalatt, míg a magyar szín ügyét, elkésett vetekedéseinkben, végső veszély közé juttatjuk, csinosabb városaink mindegyikében, német színját-szók teljes hazafiui jussal virágoznak.“

Hála a higgadtabb nemzeti érületnek és érettebb hazaszeretetnek, Kölcsey állításával ellenkezőleg, magyar színházak épültek csinosabb városainkban és minő nagy mozgalom támadt volna e téren, ha a világosi gyászesemény folytán bekövetkezett idegen uralom a „gyönyörű szép“-re irányzott törekvéseink elé akadályokat nem gördít. De itt a fővárosban, itt kell éreznünk és most inkább mint valaha Kölcsey állításának igaz és nyomasztó voltát. A színház fontosságáról még egy árva szóval is megemlékezni fölösleges volna. A görögök és rómaiak óta minden kormány beismerte a szín nagy erkölcsi horderejét és a franciák nem csak Algier pusztaira, hanem az orosz-török háboru alatt Krimiába is bevitték a szint. És szükség-e ismét ama szerencsétlen korra visszatekintenünk, hol a magyar szó mindenünnen számüzve, csak a magyar művészek ajkán szerepelhetett, szigorú ellenőrzés mellett némi jogosultsággal a nyilvánosságban, hogy a színügy nagy jótékonyága ismét eszünkbe jusson? Mennyire vigaszunkra szolgált az akkori idegenség közepett, az ország minden részében, és főleg teljesen elszigetelt helyeken lakó idegen ajkú lakosok társaságában is hallhatnunk nemzeti nyelvünk édes hangjait cselekvő és törekvő alakok szájából és mily örömmel telt el keblünk ily nyíltan is tapasztalhatni szellemiségünk fölényét, erkölcsi érettségünket és művelődési életrevalóságunkat ennyi idegen elem felett.

Az ötvenes években nem rajtunk múlt a színügy külelhanyagolása; de a viszonyok javultával mitse tevének érte. Ime Kölcsey jóslatának beteljesülése itt a fővárosban. Mert betiltani idegen nyelvű színházak építését, szükkeblőség volna; még csak éreztetni is az idegen ajkuak feletti jogosult uralomvágyunkat, gyávaságra mutatna; törekvéseik elé gátot emelni akarni, politikai kiskorúságot árulna el. De a hiba saját tétlenségünkben fekszik.

A kormány segélyét itt igénybe venni, nem mindig indokolt és erre nézve már kifejtettük könyvünk álláspontját előbbi fejezeteink egyikében. Ámde ha az idegen ajkuak oly buzgalmat fejtenek ki a színügyben, miért hiányzik nálunk a megkettőztetett szorgalom és miért van távol a még nemesebb versenyre intő kedv? A magyar színházat minden városrészben meghonosítani, főkötelességünk és egyedüli feltétel egy pezsgőbb nemzeti élet, egy igazabb művészeti mozgalom előidézésére, mert mellék s általában kisebb színházak nélkül az első magyar műintézet sohasem érheti el a szigorú műmagaslatot.

A tények erre nézve sokkal jellemzőbbek. Ime, a vidékről feljövő és a fővárosban még tájékozatlan hazafi, a dolog természete szerint, a város legszebb pontján vélvén a színházat, önkénytelen is az erzsébeti színházba jut; de mennyire meg kell döbennie

az idegen szellem tapasztalatán valamit ama körülményen, hogy ott az előcsarnokban tolmács nélkül még csak ki sem fejezheti kívánatát. És mégis, az Erzsébet-tér gyúpontja a nagyobb mozgalomnak, az elevenebb és városiabb szellemnek, hol az idegenek örömet érintkeznek a helybeliekkel, az itteni szokások és erkölcsök tanulmányozhatása végett. És mi természetesebb, mint-hogy a színházat is meglátogatják! De itt csak német-séget fognak találni és német városban képzelik magokat. Vagy nem ismerve teljesen a nyelvek sajátosságát, a magyar nyelvet a német szójárás valamely mellékágának fogják tekinteni. Ne nevéssünk; a dolog nem oly naiv, mert mind a kettőre volt már példa. De mennyire megalázó ez ránk nézve.

Négyévi politikai önkormányzat felett tarthatunk szemlét, de e szép időköz művészetünkre nézve majdnem nyomtalanul enyészett el. Ime az Eszterházy-képtárt, a főváros egyedüli disztét, a kótyavetye fenyegeti; a nemzet első műintézete a nemzeti színház, számkivetett jövevényként még mindig egy disztelen külvárosban várja a szebb napok bekövetkezését, hogy múzsáját diadalmas uton a főváros belsejébe küldhesse méltó helyét elfoglalni; conservatoriumunk, vagy legalább hason céloknak megfelelő intézmény, csak a jövőben várja létesülését.

Ellenben, az idegen ajkuak felfogva a művészet befolyását, időközben új színházat építettek maguknak,

idegen eszme, idegen érzület terjesztésére és idegen nyelv támogatására itt a magyar fővárosban, hol jogosan csak a magyar szónak kellene és lehetne terjedni; sőt túlterjeszkedés valamint felülemelkedéssel fenyegetnek bennünket ilyenemü buzgólkodásuk, gyors tevékenységük, valamint örökösük folytán.

Megelégedtünk alkotmányunkkal, mely nézetünk szerint minden ellen védbástyát képez, — biztosítékot nyújt.

Igaz, de mit ér az oly alkotmány, mely az idegen árnak utját nem állja, sőt előmozdítja szabad irányulását, és kedvez minden külföldi vállalatnak. És ki ohajthatná az ellenkezőt, hisz akkor csak hazugság volna ez egyedüli birtokunk is, melyért pedig annyi vér öntözé sikjainkat.

Csak az a baj, hogy ép rajtunk múlik ez alkotmány kellő felkarolása.

Mindössze anyagi érdekeink emelésére terjedt igénybevétele, de szellemiségünk terén belőle hasznot vonni, eszünkbe még nem igen jutott.

Holott csak az anyagi érdekek támogatásával, egyrészt magunk is idegen szellemnek állunk szolgálatában. Hisz e többnemü vállalat, mely egyre annyi részvénytársulatot eredményez, csak az idegen szellem terjesztésére törekszik, ha nem is határozott közvetlenséggel, de mindenesetre közvetve; mert külföldről ered, s a külfölddel van kapcsolat és érintkezésben. És erősebb és

határozottabb szellemi vívmányokra törekedni, mindez ideig az új alkotmány alatt eszünkbe nem jutott; de sőt a nemzeti érzület, a magyar szellem hanyatlását is közönnnyel nézni: mintegy természetünké vált a rohamos vállalatok közepett.

Valóban így az alkotmány sem nyújt nekünk sok hasznót.

Szó volt népszínházak alapításáról mindenütt az országban, Budán és Pesten is. Sok szép szó hangzott el, de misem történt s ez idő alatt a németek minden zaj nélkül egy második színházat építettek maguknak. Mi megelégedtünk a szóval, s a ténnyt magát feleslegesnek találtuk.

Szóba jött egy nagy magyar operaház építése; szóban forgott egy építmény létesítése a magyar tragikai múzsa s a szavaló művészet számára, s a szó a papíron maradt. Dicsőítettük az alkotmányt, mert idegeneknek adták; dicsőség a szabad szónak, melyet oly nagy bőségben s annyi meggondolatlansággal szórunk a világba.

A színügy azonban még nem érte végét, mert az alkotmány felett örökös országgyűlés is foglalkozott vele! De ez országgyűlés felett Kölcsey szelleme nem leng többé!

Azt mondták, hogy pénz kell számára és az országgyűlés adott pénzt a kerepesi-úti színház segélyezésére.

Tovább nem ment, félt a nemzetiségektől. De kik

ezek a nemzetiségek és mit akarnak, vagy kérdőre vonhat-e bennünket a művelt világ akármily rendeltetésű műintézetnek mi módon történt létrejötte iránt?

Csak a siker bir jogosultsággal és az idegen itt kérdezősködni nem fog; fődolog, hogy legyen valami, ha már a nagyobb rész teljes jogosultsággal így kívánja s a művelődés, a polgárosultság parancsolja.

Aztán mily nevetséges valami a nemzetiségek ily követelésű fellépte s ama kívánata, hogy nekik is külön műintézetekre adjanak pénzt, avagy éppen még építsenek is külön színházakat! Talán külön iskolákban tanultak ők eddigs nem magyar intézetekben képezték ki magukat, nem a magyar egyetem jótékonyágát élvezték még olcsóbb s könnyebb módon a magyar ifjaknál is? — Igen! — számukra minden tanintézet nyitva állott s minden tudásukat a magyar műveltségnek köszönik, mert a néhány helyérdekű nemzetiségi tanoda, mely itt-ott létrejött, igen korlátolt, s jelentéktelen tanerőkkel rendelkezik.

Valódi agyrém az ily dolognak csak megpendítése is!

Ime Bécsben a többi országok s az egész birodalom rovására is új operaházak építettek, a nélkül, hogy ezért sérelmet emelni valakinek eszébe jutott volna. És mi ne éljünk jugunkkal az idegen nemzetek és nemze-

tiségek érdekeiért elhanyagolt művelődésünk hiányait helyreüthetnünk.

Két külön s a nemzet méltóságának megfelelő szín-
ház, a szavaló és az éneklő művészet számára nélkülöz-
hetlen föltétel műveltségi és nemzeti szükségleteink ki-
elégítésére.

A nemzetiségek, ha feljönnek a magyar fővárosba,
ám tekintsenek sandán ez építményekre, de valószínű-
leg ők is érdeket fognak találni látogathatásukban; s ha
aztán a dráma izlésüket ki nem elégíti, a magyar dalmű
bizonyára nekik is élvezet nyújtand.

Ime egy magyar operaház építése már e küloknál
fogva sem halasztható tovább és nemzeti becsületünk
kielégítésére multhatlanul szükséges? A folyvást nagyobb
számmal s főleg a nyári hónapokban tömegestől jövő
idegenek legelsőben is az operaházat keresnék fel, hol
a mindenkit közvetlenül érintő dal és zene, általános
felfoghatóság alá esik. Tehát e második külok is szük-
ségessé teszi egy operaház építését, biztosítékot is nyujt-
ván egyszersmind látogatására a legmelegebb nyári hó-
napokban is.

Ily körülmények közt azonban mindig szép jöve-
delemre volna kilátásunk és az ily módon szerzett pénz-
zel a siker, a szellemi tőkély is biztosítva lenne, miután
kittünő énekesek és zenészek állnának rendelkezésére.
Ime az egyedüli mód külföldön vándorló művészeink
visszaédesgetésére, jövőjük biztosítására a hazában és

művészi becsvágyuk kielégítésére itt a magyar földön is; — de egyszersmind egyedüli feltétel a magyar zene felvirágzására!

De ne siessünk tárgyunkkal, mert a magyar zene előtt még az első magyar műintézet dalműi osztályáról is szólanunk kell. A hanyatlás itt is szembeötlő, sőt aránylag még nagyobb mint a szavaló művészetnél. A valódi drámaiság itt is megszűnt és valamint Jókainé visszavonultával, a nagy, a háttározottan kidomboruló, mondjuk ki, a történelmi és méltóságteljes a nemzeti színháznak végkép búcsút mondott, ugy az éneklő művészet még kevésbé dicsekedhetik a fellengség és magasztosság hivatott személyesítőivel. Mindkét téren csak a genre és modern salon világában mozognak jogosult alakok és valódi művészek és művésznők, de egyébről szó nem lehet.

Hová is tündek a nemzeti színház szép napjai és mivé lett ama dalmű, mely a „gyönyörű szép“-nek egykor hű testvére volt. A hanyatlás itt sülyedéssel határos. A dalmű közegei bármily kitűnőek voltak legyen, nem állanak a kor színvonalán, legalább nem felelnek meg egy elsőrangú műintézet igényeinek, és kevés kivétellel túléltek magokat.

Énekkarai a legigénytelenebb francia dalművekre is képtelenek; — zenekara — alig merjük kimondani a szót, egy könnyü olasz dalmű kíséretében is nélküli

a szabatosságot. Az énekkarok javithatlanok, a zenekar a viszonyok kellemetlen hatása alatt nyög. Mert roszul játszani és nem tudni jól játszani két egészen különböző fogalmat jelentenek.

Ime zenekarunk sokszor nagy tüzzel és szabatossággal játszik, de nem bírja az előadás művészetét és árnyalni egyáltalában nem tud.

Régi szép tulajdonainak egyikét, a nemes és átlátszó hangszinezetet még mindig őrzi, de ez is fenyegetve van, mert méltatlan elemek férköztek hozzá és művésztagejai napról napra fogynak vagy túlélnek magokat, — kivénülnek a művészetből.

De az előadás művészetének és az árnyalat teljes hiánya legélénkebben jellemzi e műintézet jelen álláspontját. Legelső sorban mindjárt közönyrűl lelkiismeretlenségről tanuskodik és azt árulja el, hogy a dalmű közegei csak mellékes foglalkozásnak tekintik itteni működésüket. Valóban ép itt a dalműi osztályban szült legégetőbb bajokat társadalmi tespedésünk, nagy elszigeteltségünk és e bajok gyökeres orvosszert kívánnak. A maradás megrögzöttsége az új elfogadását gátolja itt, míg a régi csekély műhagyomány megsemmisülte általános tájékozatlanságot vont maga után, kapkodásnak adott helyet. A művészi lelkesedést napszámosi egykedvűség váltá fel. Hogy volna itt tehát az árnyalat s ebből kifolyólag az előadás

művészete jelen, midőn legszükségesebb kellékei teljesen mellőzvék?

Ime, próbákat itt csak kényszerüsből tartanak; azaz, a próbák csekély száma itt csak vázlatilag töredékesen segíti elő az elfogadott új zenemű érvényesülését, míg a műsorozaton levő régibb dalművek csak kivételesen részesülnek a próbák jótékonyágában. A dolgok természete szerint azonban így folyvást több hiánnyal és mindig gyarlóbban kerülnek előadásra a régi dalművek, míg az újak ép ez ok folytán nem emelkedhetvén előadásilag a művészet színvonalára, mielőbb a régibb dalművek sorsában kénytelenek osztozni. Tévedések és hibák tömkelege, honnan a művészetben a legszebb törekvés mellett sem lehet menekvés.

Régi és új dalművek!

De hol vannak itt az új dalművek? A nemzeti színháznak három karnagya van, de e műintézet alig örvendeztet még egyszer évenként új dalművek előadásával háládatos közönséget, sőt a legutóbbi időben az újdonságok teljesen elmaradtak. Három karnagy és egy új dalmű sem. Tavasz és nyár, ősz és tél változatossága, és megszokott egymásutánja az ismert dalműveknek. Holott mindegyik karnagy a legnagyobb kényelemmel teljesíthetné feladatát egy-egy új dalmű betanításában, évenként. Valóban, ily körülmények között alig hihetjük el a müncheni udvari és a prágai cseh színház műsorozatainak nagy gyarapodását, melynek száma megunt

ódomságaink összegével vetekedik. Azonban mily tespedés, minő hanyatlás ez, a régi és ismert dalművek lehető legtökélyesebb legbevégezettebb sőt valódi mintaelőadásai mellett is, holott itt mindezekről legkevésbé sem lehet szó. Mintaelőadások! — Ezeket Pesten nem ismerjük. Ime „Hunyady László“ és „Bánk-Bán“ eredeti dalműveink is gyarlón kerülnek színre, hogyan részesülnének tehát idegen zeneművek a mintaelőadások figyelmében?

De itt látszik, hogy a napszámosi egykedvőség a „gyönyörű szép“ megölő betűje. Gyorsan túltenni mindenben; a kimért órát be sem várni vagy lehetőleg rövidre szabni; ide-oda kapkodni; a szabályokat elhanyagolni vagy legfelebb csak az egymás iránti gyanú kényszeréből teljesíteni: megszokott dolgok a dalmű keblében.

Minő tudást, minő műtökélyt, mily aesthetikai képzettséget és legroszabb esetben mily műbuzgalmat és lelkesedést is feltételez a karnagyság és művezetés fogalma külföldön! De az alárendelt műtestület súlyosan érzi itt a visszásság eredményeit és mostoha anyagi helyzete mellett, műtökély mellett sem emelkedhetnék fel. A nemzeti színház zenészei nem lelkesülnek műintézetükért. Ime a kivételesség itt is jelen van, mint mindenütt szűk térre utalt társadalmunkban és mily keserűségre szolgáltatott okot főleg itt a nemzeti színházban.

A dráma tagjai csak maguknak tulajdonítják a nemzeti művészet fentartását, a nemzeti nyelv megőrzését, nemzeti sajtóságaink ápolását és kicsinyelve tekintenek az operára, mely szerintök csak másodrendű valami nemzetiségünk szempontjából.

Az opera szintén magának tulajdonítja a színház anyagi fentartását, mert általános és nagy vonzerővel csak ő bir a közönségre; az opera szeret továbbá azzal dicsekedni, hogy a színház művészi hírnevét a külföld előtt ő alapította meg, sőt tartja fenn még jelenleg is, mert folytonos viszonyban áll a külfölddel.

A mily hibás az utóbbi vélemény nagyobb része, úgy teljesen alaptalan az első nézet is.

Azt állítani, hogy csak a drámai és illetőleg tisztán csak a szavaló művészet fentartója a nemzeti nyelvnek, megőrzője nemzeti sajtóságunknak: ma már ép oly téves, mint alaptalan. Olaszország sajtóságait nem annyira szavaló, mint inkább másnembeli művészete tartotta fenn és az olasz nyelv leginkább az olasz zenének köszöni terjedését sőt részben meghonosulását midennütt a világon. Ma már tény, hogy akármely nyelv s bármely nemzetnek csak a művészet biztosít tartós jövőt, még pedig leginkább a művészet általánossága és főleg az eredeti művészet, mert csak ez tükre a nemzet beléletének. Ime a nemzeti színházban mily kevés még az eredeti, a valódi magyar alak, dacára, hogy honfiak járnak kelnek deszkáin, miután idegen színmű-

vek vannak a műsorozaton, idegen szokások, idegen erkölcsök terjesztésére. Mi más volna az, és mennyire egészen jogosult követeléssel állhatnának szavaló művészeink az operáva! szemközt, ha például, mint a párisi „theatre français“-ban, csak eredeti magyar szerzeményeket adnának elő. De ezek itt fájdalom csak kivételesen kerülnek színre és nem oly sikerülten mint az előbbiek. Aztán nem fentartója-e kisebb-nagyobb mérvben a nyelvnek az ügyvéd, ha köznapi dolgai mellőztével műszonoklatra törekszik és egy nemesebb védbeszéddel áll elő? És nem ápolja-e nyelvünket szószékén a pap? Lecoy de la Marche bebizonyította, hogy a francia nyelv felvirágzása a francia egyházi szónoklat fejlődésével lépést tartott és hogy egyáltalában az egyházi szónoklatban érte legszebb diadalai egyikét. Nálunk erről nem lehet szó; azonban tény, hogy protestáns és katolikus papok egyaránt való lelkesedéssel szolgálták, ápolták nyelvünket a nyilvánosságban, s a szószéken. A művész azonban legnagyobb eredményel hirdeti a nyelvet, mert szava az ábrázolat és cselekvés közvetlenségével érinti a hallgatót.

Tagadhatatlan továbbá, hogy az idegen ajkuak nagy részét leginkább a magyar operával édesgetjük a nemzeti színházba, hogy ott nyelvünket a szavaló művészet számára is magukévá tegyék, szeretni tanulják és a külföldiek is bizonyára leginkább a dalművet keresik fel. A magyar szín népszerűsítésében, tehát a magyar művé-

szet jelenlétének hirdetésében Erkel és Hunyady Lászlója páratlan érdemekkel dicsekedhetnek. Mert a közünk lakó idegen ajkúak leginkább e dalmű által kaptak kedvet a magyar szín látogatására ; és ha a külföld művelődési törekvéseinkről tudomást vett, ezt bizonyára a legelső magyar dalmű utján nyeré. Ha továbbá igaz, hogy Szigligeti nélkül eredeti szinirodalomról nem lehetne szó, ugy még valóbb, hogy Erkel „Hunyady László“-ja nélkül magyar operának nyoma se volna. Erkel itt első uttörő, holott Szigligetit többek között egy Katona előzte meg és mind a mult, mind a jelen viszonyai Szigligetinek kedveztek.

Igen! A nyugoti országokban már rég túl vannak azon, hogy a szavaló drámai művészt hason minőség mellett az éneklő drámai művész fölé helyezték: a valódi művészet minden téren csak a tökély és bevégzettség kifolyása és egyaránt tiszteletreméltó. Ámde nálunk a szavaló művészek még mindig kicsinyléssel és vállvonitva tekintenek az énekművészre és különösen a zenészre, meg nem gondolva, hogy a zenész ott ép oly mérvben emeli a nemzeti színház hírnevét, ha valódi művész, mint a színész. Hisz a nemzeti színház zenekara mellett valamennyi világhírű művész és művésznő énekelt vagy játszott, és mindnyája kedvező emléket vitt magával, hirdetve a magyar művészet virágzását külföldön.

A zenekar jelentőségét nálunk még kevesen fogják

fel és még kevésbé akarják tudni, hogy műtestülete a legnemesebb feladatok egyikét teljesíti, midőn a fenkölt zeneművek előadása alatt egy eszmében olvad fel. De kivételes helyzetünkénél fogva itt könnyen megértjük a balfogalmak uralmát. Cigány, német vagy cseh művelte nálunk eddig nagyobbára a zenét. A magyar ember csekélyléssel tekintett rá és a nagy többség ez oknál fogva mindig idegennek és oly foglalkozásnak mondta a zeneművészetet, mely a magyarnak nem válnék diszére. Csoda-e tehát, hogy ez oknál fogva idegennek tekintik nálunk a zenét; mint a mely művészet, nemzeti eredetiségünk és nyelvünknek előnyére nem válik? Idegen nyelvű és szellemű zeneművészek továbbra is idegen szellemben fogják művelni a zenét, nem válnak hasznunkra és idegenekkel nem fogjuk elérni, hogy egy hazafias, fenkölt érzelmű magyar zenekar nevelésével, nemzeti zenénknek új lendületet adjunk. Összetartás és a körülmények higgadt méltányolása vezetnek itt célhoz, és fogják előidézni az első magyar műintézet és utána valamennyi hason műintézet felvirágzását. De mindenekelőtt szükséges, hogy a zenét is kiragadva az idegenek kezéből, kizárólag magunk és magyar szellemben műveljük. Emeljük fel a művész helyzetét, biztosítsunk számára előnyöket a társadalomban. Szervezzünk a művészet számára oly intézményeket, hol a művész kellőleg és magyar szellemben képezhesse ki magát. Mert idege-

nektől tanulva a művészetet soha sem nyerünk oly művész-nemzedéket, mely a „gyönyörű szép“ és fenkölt mellett a hazát is eszményképül fogadja.

Mind oly feltételek és kívánatok, melyek megtartása és teljesítése itt mulaszthatatlan. Késedelem és tétovázás itt csak új bajokat szülnek és minél később nyulunk orvosszerhez annál erősebben fogja mardosni keblünket a lelkiismeret. Ime szavaló, éneklő és zeneművészeink kiképzésére még hiányoznak a műkellékek, a jól szervezett műiskolák, műintézetek és művészeink társadalmi helyzete még mindig zilált, szomorú söt koronként meg-alázó. És fájdalom! a magyar színvilág és benne még a nemzeti színház is részese e ziláltságának. Kellemetlen politikai helyzetünk itt csak a kivételességek táplálására szolgáltatott anyagot. A ötvenes évek kormánya csak a dalműnek kedvezett és csoda-e, hogy ez idegen kormánynak hizelegni akaró intendánsok a szavaló művészet hátrányára emelték az éneklő művészetet? Egy intendáns alatt, ez oknál fogva, a szavaló művészet több kitűnősége hagyta oda a nemzeti színházat, vándorbot-tal kezükben járva be az országot. Csoda-e tehát ismét, hogy a két külön műág között akkor oly méltán kifejlett s főleg a szavaló művészetre nézve, annyira jogosult féltékenységből származott kivételesség itt még mindig jelen van? És mi egyéb itt e kivételesség mint a ziláltság legnagyobb foka? Nemzeti és hazafias kormány alatt e kivételességről azonban nem lehet szó.

Nem eltaszítani, hanem magunkhoz ölelni minden művészetet és nyelvünk valamint eredeti sajtáságaink számára magyar szellemben ápolni a „gyönyörű szép“ világát, a mi feladatunk! És itt főleg az örömünk és bánatunk minden mozzanatával annyira összerokonult, annyira népszerű és hovatovább befolyásosabb zene első helyet érdemel a szavaló művészet mellett, ha csak valamennyire is haladni szándékunk.

De a ziláltság a tisztán társadalmi téren is jelen van, sőt vidéken ugyszólván folytatása az első időből származott komédiási nyomornak. A vidéki szinigazgatók sáfárkodása, itt azonban teljes felvilágosítást nyújt. „Kenyerkereset,“ — „üzlet:“ áll csekély kivétellel minden vidéki szinigazgató ájtaján felírva és a szegény művész véres verejtéke árán kerül ki e kenyér. „Hadd izzadjon a művész azért kapja a kenyeret,“ és a művész engedni kénytelen, mert más téren talán ép a művészet iránti lelkesedéséből, nem volna képes magát fenntartani. Mennyi zsarnokság, mennyi szivtelenség! — De másrészt társadalmi korlátoltságunk mutatkozása. Csekély hatáskör. Csekély műkedvelés. Kölcsönös pangás. A „gyönyörű szép“ világa itt véget ér. Mert legjobb akarat mellett is sülyedést idéz elő az elnyomatás, a mellőztetés, a méltánytalanság érzete és ha nem anyagilag vagy erkölcsileg, úgy bizonyára műértelemben e sülyedés ritkán marad el. Mily gyéren is járul a

vidéki szinpad egy-egy jelesebb művészzel az első magyar műintézet szellemi támogatásához. Kontárság, darabosság, a vidéki szin elmaradhatlan kellékei. A művészek itt nehéz fejlődni. Tükre, a vidéki társaság oly piciny, hogy alig láthatja magát benne, és körének megszokottsága és egyhangúsága állandó modorosságra kényszerítik őt. Hol is van vidéki művészeinkben előkelőség, könnyüdség és finomság?

De a vidéki művészek külön szellemi törekvés által nem érvényesülhetnek és oly ellenállást sem gyakorolhatnak igazgatóik irányában, minőre a kézművesek, az iparosok is jogosultak a munkafelmondást illetőleg. Noblesse oblige a művészettel szemközt és a művészek nem nyulhatnak oly fegyverhez mint a kézművesek.

De nem egyenesen művészi egyletek s a művészek közti testületi szellem teljes hiánya miatt fejlődött ki annyira a színigazgatók zsarnoksággal határos önkénye, vidéken? Ime e fogyatkozás nem csak ott, hanem itt a magyar művészek központján Pesten is tétlenségre kárhoztatja a jelesebb erőket. Testületi szellem a pesti művészek, a pesti írók és irodalmárok között nincs jelen; de távolléte ott mint itt csak iránytalanságra, zülaltság és lelki satnyulás vagy tespedésre ad okot. Az ügyvédi az orvosi diploma minden ellen biztosítékot nyújt és a művész, a nyelv és szóművész, a festész, szobrász és építész elszigetelt keringésben

emésztk fel egymást. Mi más volna ez és mennyire örömteljes és fenkelt nyilvánulását jelezne magasabb hivatásunknak ha művészek és írók egy diszes testületté forrva a köznapi társadalomban is életjelt adnának magukról. Mert erre a magyar író, a magyar művész elvitázhatlan érdemeket szerzett és szerez folyvást. Ime Párisban a hasonirányú: *Société des gens des lettres et des arts*“ mily tiszteletreméltó és mennyire méltányolt állást tudott magának kivívni a társadalomban és minő nagy előnyökben részesül. De nálunk, valamint az írók ugy a művészek sem gondoltak még benső érdekeikre. Olasz-, Francia- és Németországban a legjelentéktelenebb város sem nélkülözi az oly helyiséget, mely a színház lehető szomszédságában a művészek összejövetelének van fentartva. Minő mozgalmas élet is nyilvánul aztán az ily helyeken! A világ bármely részéből vagy főleg az illető ország bármely legjelentéktelenebb zugából jött művész itt kedvező fogadtatásra talál, ismeretséget köt, a collegialitás minden jótékonyágát élvezheti, utasítást nyer és bajában résztvevő barátokra talál.

Nálunk ilyesminek nyoma sincs. Hisz még a nemzeti színház művészei és művésznői sem adnak a színen kívül életjelt magukról. Azon túl elszigetelve járnak, kerülve az embereket, kerülve a társaságot, sőt egymást is, és külön ismeretlen világban találják amaz érdeket, mely rájuk nézve csak a közegyetemlegességben le-

hetne buzdító, örvendetes és vonzó. Sőt fájdalom, a Németországból ide jött német színészek és színésznők sokkal több életjelt adnak jelenlétükről a magyar színészeknél s ugyszólván ők külképviselői a pesti színvilágnak.

Miben is nyilvánul a nemzeti színház művészeinél a merészebb élet, a művészi életképesség belereje, a kitörni igyekvő művészi hév minősége a köznapi életben, a külnyilvánosság terén is? Hiszen a művésznak külsőleg is életjelt kell adni magáról. Nincs ferdébb mint ha a művész a megszokott egyoldalúság a kicsinyesség, a zugiasság, a felekezetesség és egyformaság emberévé válik, mert lehetetlen hogy mindezt kisebb nagyobb mérvben művészetére is át ne vigye: a művésznak élni kell és mindenben és mindenütt szerepet játszani és folyvást érintkezésben lenni a kultársadalommal, hogy feladatának teljesen megfelelhessen, a mit több, hogy új rugókat új eszközöket szerezzen művészeté számára.

A nemzeti színház a testületi szellem kifejlődhetésére semmi kedvet nem nyújtott, semmi alkalmat nem szolgáltatott, mert maga is hijával van a testületi szellemnek.

Holott mégis innen kellene kihatni ama szellemnek, mely a testületi eszme megtestesülését a művészeknél mielőbb lehetővé tegye; mert művészi egy-

letek, műestületek nélkül a magyar művész társadalmi helyzete mindig korlátolt marad, sőt azok híjával a művészet életerősebb kifejlődhetése, nemzeti és hazafias irányulása, és felvirágzása sem következhetik be. De hol is vannak tudtunkkal itt Pesten művészek a nemzeti színház részéről.

A drámánál csak színészeket ismerünk, az operánál énekesek és muzsikusokról van szó; mert nálunk lehető legközönségesebb fogalmat vesznek fel a művészek jellemzésére és a „komédiás“ szó még most sem ment ki divatból a nemzeti színház művészeivel szemközt való használatban is.

Mi más és mennyire szivemelő viszonyokkal találkozunk erre vonatkozólag külföldön!

A párisi „théâtre français“ vagy a nagy opera és a „théâtre lyrique“ tagjai a kultársadalomban a szó legszorosabb értelmében vett művészek gyanánt szerepelnek és minő tekintélyben részesül az, ki a felhozott műintézetek jogosult tagjának vallhatja magát! A nálunk még folyvást elkülönzésül szolgáló szükkeblű és kicsinylő nézetet művészek irányában, ott senkisémi ismeri, sőt a művész ott mindenütt oly tekintély és előzékenységben részesül, melyre csak a legelőkelőbb és legválasztékosabb emberek tarthatnak számot. Még Bécsben is mily kedvező állást foglalnak el a Burgszínház és a nagy opera művészei és kivétel

nélkül kedvencei sőt ünnepeltjei a társadalomnak műintézetükön kívül is.

Aztán mily olcsó nálunk a művészet és olcsóságra törekedni itt annyi mint mellőzni és háttérbe szorítani a művészt. Valóban a mostani drágasággal szemközt, művészetünk olcsósága még most sem leli párját az egész világon. A mult még kevésbé kedvezett neki és hány nagy művésznk ette a nyomor kenyerét és küzdött véginséggel. Ime Szentpétery, egy osztrák főherceg jótékonyságának (ez osztrák főherceg bizonyára legnemesebb tettének) köszönhető végnapjai kiesebb óráit és hány művésznk van még jelenleg is, ép a szavaló művészet terén, nélkülözésekre utalva. Pedig mily drágán szerzi meg szellemi szükségletét a művész és mily nagy áldozatába kerül a korrallal haladhatni és felkereshetni az eszményképéhez annyira szükségelt forrásokat: szellemvilágának fentarthatása egész valóját, lényét és mindenét igénybe veszi. Az országnak csak egy műintézete van, ha néhány év mulva két külön házzal is a szavaló és éneklő művészet részére. Ez az, mire méltán büszkék lehetünk. Mert e műintézet bizonyítéka művészeti közösségünknek a többi nagy és művelt nemzetekkel, és ez záloga különvált eredeti művészetünknek is. Az első magyar műintézetet tehát oda emelni, hol a külföldi hasonműintézetek állanak, nélkülözhetlen feltétele művészetünk felvirágzásának. De ezt első sorban a

művész társadalmi fölemelése fogja előidézni. Érezze ne csak az első szavaló és éneklő művész, hanem a zene-művész, a kardalnok sőt a legutolsó statiszta is, hogy ő az első magyar műintézetnek tagja. Így fogjuk elérni amaz időt, hol a nemzeti színház művészei között a tökély elérésére valódi verseny fejlődik ki, hol kölcsönös buzgalom által a művészet új lendületet nyer és felvirágzása mulhatlanul bekövetkezik.

Nemesítsük meg a művészeket, és ők nem fognak késni bennünket kölcsönösen fölemelni, megnemesíteni.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

XV.

Magyar zenevilág.

(A régi és újabb művészet. — Az irodalom mulatsága. — A zene birodalma. — A magyar zene. —)

A „gyönyörű szép“ elveszett világa felkeresésében a sajtónak segélylyel járulni az általános érdekeltséghez és itt tekintélyét is érvényesíteni, mennyire hatalmában állott volna. A perc befolyása azonban elmaradt és a művészetnek a sajtó kifejlődése óta folyvást hanyatló voltát ecsetelni már volt alkalmunk. Sajátságos egy jelenség is e hanyatlása a művészetnek a sajtó kiterjedése óta, de ép oly természetes sőt szükségképeni is egyszersmind. Mert a sajtó felülemelkedése nálunk megelőzte a tudomány és művészet kifejlődését és e körülmény, szokott kivételességünk jelenlétében, mindent megfejt. Hisz a sajtó ily dolgokban nem annyira a jelené, mint inkább a múlté; a mult tekintélyéhez, a

„gyönyörű szép“ változhatlan világához van kötve, és ez nálunk nagyobbára hiányozván, csuda-e, hogy nélkülözi a segélynyújtáshoz való alapot lehető legjobb szándék mellett is eredménydúsan érintkezhetni a művészettel? De ellenkező esetben is, csak röpké gyorsaságra irányzott működésénél fogva mily ritkán állott volna tehetségében, szabatoságát és alaposságát szokott pontosságával összeegyeztetni a művészetre vonatkozva is. Minderre azonban nem is törekedett.

Sajtónk a kritika útján érintkezik néha és rendkívüli esetben a művészettel. De e kritika is csak kivételességünk szomorú képét tárja elénk és alig találja párját a világon. Ki ne gondolna itt legott társadalmi korlátoltságunkra? Kritikánk is magán hordja e korlátoltság nyugét különösen a művészekkel és az irodalom régibb nemzedékével szemközt. Ez nincs vele megelegetve; azok a kritikának tulajdonítják hanyatlásuk iránytalanságuk okát: a kritika sajnálja, hogy a művésztől nem tanulhat és viszont. A kölcsönös támogatás és tanulás itt kétségbevonhatlan, és így a jelen kritika csak ama színvonalon állhat, melyet művészeink elfoglalnak. Különösen a szavaló művészet terén adott keserű viadalmakra alkalmat a művészet; az utóbbi tagjai, a művészek és a régibb irodalmárok között. A szavaló művész ha egy fiatalabb műtész nyilvánításától sértve érezte magát, az új műtészetet semmisnek mondá és régi tekintélyekre hivatkozott. Előállottak a tekintélyek

is, és ime a művész belátá állításának helytelenségét; nem azért, mivel ez ugynevezett régi tekintély talán épen róla hason véleményt adott, hanem minthogy az annyira ohajtott bírálat csak a nehézkes modorban, a vélemény határozottságának elburkolásában, és némely általánosságokban árult el különbséget míg a többire nézve az előbbit nem mulá felül. De a zugiaság, a kicsinydedség, a szűkkeblűség itt különböző felekezeteket hoztak létre és e felekezetek befolyása jót nem eredményez. E felekezetesség gyakran az irodalmon kívül álló tagokkal is kezett fogott, hogy a merészebb fiatal irodalmárok működését lehetetlenné tegye, vagy végkép mellőzhesse.

Ki is gondoskodik jelenleg az irodalom tekintélyéről? Művészek és irodalmárok elszigetelve keringenek! De mégis van mi közönségükre nézve ismervet nyujt: művészek és írók számára külön segélyezési pénztárak léteznek. Innen ismeri fel a közönség az író és művészt: mindkettő számára csak koldulnak. Alamizsnát a művésznek, alamizsnát az írónak! De azon tul nincs egyesület mely a nagy közönséggel való érintkezést, derültebb és kiesebb eszközökkel és vonzóbb uton, a jótékonyosság befoglalásával, is lehetővé tenné. És így az alamizsnáig terjed az író és művész tekintélye.

De ép itt a kritikánál kell megtudnunk, ha vajjon létezik-e az idősebb és fiatalabb nemzedék működése között, némi összefüggés, folytonosság? Tudományos-

ságunkat illetőleg már kimutattuk az összefüggés, a nyom hiányát és fájdalom! irodalmunk sem dicsekedhetik a folytonosság ama közvetlenségével, melyben az összefüggés fonala nyomról-nyomra felismerhető volna. Az irodalom kertjét ápoló jelen két nemzedéket, az idősebbet és fiatalabbat, nem köti hála egymáshoz. Ezeknek azoktúl nem volt mit tanulniok, és tudásuk ép ama külföldi forrásból ered, honnan az idősebbek is merítettek és meritnek folyvást. Az érdem, kevés kivétellel, egyiknél sincs ama mérvben jelen, mint Kölcsey és elődjeinél, kiknek működése és hatása elvitázhatlan és mindig felismerhető eredményekhez vezetett. Honnan tehát mégis az idősebb irodalmi nemzedék követelése, a fiatalabb irányában?

Előre tolni a műveltséget, valamiben határozott újat, eredeti mozzanatot feltárni, mely nem külföldi művekből elsajátított valamiben, hanem a nemzet és ország belvilágából meritett meglepő ségben találja érdemét: a jelszó. Mert a nagy közlekedés, mozgalom és érintkezésnél fogva, közáltalánosságokra nézve, külföldi művek biztosabb tájékozást nyújtanak. Eredeti képet feltárni regényben, költeményben, versben és prozában és mindebben eredeti orvosszert ajánlani tudni, ez a valódi működés az eredmény: a valódi érdem. A többi, átültetett növényként csak ritkán jövedelmez szellemisségünk terén. De erre nézve a fiatalabb nemzedéket egy idősebb nem buzdítja. Mily ritkán irányul is nálunk

a főtörekvés valakit haladni, emelkedni, nemesülni segíteni, sőt a felekezetességen túl mások romlására sülyedésére van kitűzve a cél. Így aztán nem csuda, ha bizalom, lelkesedés és haladásról szó nem lehet.

A szavaló művészetén kívül, leginkább a zenével érintkezik a sajtó, a kritika útján, mert a többi művészet alig ad némi életjelt. Ime, köztéreinket szobrok nem díszítik, emlékszerű építményeken szorgalmas kezek nem munkálnak, és festőink valamint szobrászaink, a köznyilvánosság számára fentartott állandó kiállítások és műcsarnokok híjával, műremekek alkotására hivatást, kedvet magukban nem érezhetnek. Holott a zene nálunk valamennyire mégis csak ápolásban részesül és ha egyebütt nem, úgy bizonyára az első magyar műintézetben van képviselve. A kritika tehetetlensége itt azonban nevetségig megy. Mert zenéről írni nálunk mindenki jogosultnak hiszi magát. Hiában! az éneklő művészet a jelen irodalom mulatsága és kiérdemült írók, kik éltük javát a zenével homlokegyenest ellenkező foglalkozással tölték el; valamint fiatal irodalmárok, kik távol a legkezdetlegesebb zeneképzettségűtől is, talán ma kezdtek meg ujságírói működésüket, egyaránt való kedélyesség és kéjérettel írnak a dalműről, melyről semmi legkisebb fogalmuk nincs. Szép dolog is dalműről és egyáltalában zenéről szakképzettséggel írni tudni. De ha valaki kedvet érezne magában az utóbbi években a lapok ujdonsági vagy tárcarovataiban megjelent

zenebírálatokat összeszedni: az, a világon a legmulatságosabb, legtarkább, legfurcsább gyűjtemények egyikét szolgáltatná a műirodalomnak. Zenéről szakképzettséggel írni, nálunk még korai. A műítész, a műirodalmár működését itt még az irodalom nem méltányolja, a közönség figyelemre nem méltatja, és a legjelesebb műítész is szerencsésnek érezheti magát, ha csak annyi elismerésre is szert tehet mint a legközönségesebb és megszokott tárgyak felett vezércikkező journalista. Elmondhatni róla Kölcseyvel, hogy: „homályban él és munkál az író és egykorúí által kicsinységekkel bajlódónak tartatik, mert idejét idegen szavak magyarrá tételével, régiek keresgélésével és több ily parányisággal vesztegeti. De tisztán csak a maradék fogja láthatni, miként nyert az egész nemzet a szó által ideát, idea által tettét, és tett által jóltevő, egyetemi változásokat.“ Ime Göthe a strassburgi münster műfaragványai és sajátságos alkotának ecsetelésére még képtelennek érezte magát és L ü b k e már a franciákkal is kiállja a versenyt a műnyelv kezelése és alkalmazásában, — szóval a műirodalom terén. Mikor fog ez nálunk is bekövetkezni? A szerkesztők azonban gondoskodnak róla, hogy a f á k n e nyuljanak az é g i g. Szakképzett műítész, tért nálunk nem talál és a zenének csak az ujdonságok végén jut egy árva kis hely. A szerkesztők valljuk meg, legke-

vésbé sem törekednek magyar szakirodalmárok megnyerésével a műirodalom eredeti fejlesztésére. Sőt arra is volt példa, hogy némely szerkesztő idegen ajku írók szerződtetése által bizonyította be pályatársai feletti hatalmát, — írói fenségét. Így lön egyszerre nem egy rokkant német journalistából és irodalmárból magyar író. A dolog az előny látszatát bírja. De e gazdálkodás nincs hasznára a Kölcseytől örökölt irodalomnak! Mert ez írók működésük szebb és jobb részét Schiller nyelvének áldozták fel, és a német irodalomban már képtelenek érezvén magukat előnnyel szerepelhetni, megragadták a kedvező alkalmat és magyar íróknak csaptak fel, a nyelv eredetiebb és művésziebb kezelésének, — e téren főfeltételének, — tulajdona nélkül. Így nem csuda ha a magyar író naponként több tért veszít el lábai alól!

Német és Franciaországban százszor irnak egy és ugyanama dalműről és nálunk új dalművek birálatára is csak kivételesen kínálkozik alkalom. Külföldön a műítészek, az illető lapok költségén tesznek utazásokat és a zenevilág nevezetesebb mozzanatairól saját meggyőződés és öntapasztalat útján szereznek tudomást, hogy azokat legott érvényesíthessék. Mennyire emeli ez a műszeretetet, közönség és író között és mennyire buzdító ez mindkét félre nézve. Nálunk a műítésznek kétségbe kell esni sorsa és jövője felett, ha nincs elég ereje a körülmények felé emelkedve, a „gyönyörű szép“

világában keresni kárpótlást mellőztetése és a művészet nyílt meggyaláztatása miatt. De legjobb esetben meg kell győződnie, hogy önmagát emészti fel mielőtt csak valamennyire is sikerült volna az előítéletek megsemmisülését előmozdítani. „Magyarország nem volt hanem lesz“ — mondják; de az eredeti gondolkodás és kutatásnak még alig van nyoma. A zenében csak német lapok útján tájékozódunk; német vélemények uszályához fogózunk, német lapok után semmisnek mondjuk a francia és olasz zenét, és saját zenénkre gondolva, meg nem fontoljuk, hogy mi egészen más álláspontot foglalunk el, mint azok külön és együttvéve. Haladási vágyat szenvedünk és a művész társadalmi érvényesülhetését megtagadjuk. Vagy nem érdekes-e a művész arra, hogy foglalkozzanak vele; hogy, ha itt dicsőségben nem részesülhet is, legalább kellőleg méltányolva legyen? Hogyan érezzen a művész rokonszenvet amaz irodalom iránt, mely őt folyvást csak mellőzi? Ime, hónapok telnek el míg ez óriási nagy betűhalmaz tömkelegében csak egy árva szót is találhat művészetére vonatkozólag.

És mégis, a zene birodalma naponként terjeszkedik. Nem csak e művészet nagy népszerűsége, általános nagy hatása következtében, hanem főleg az által, mert e művészet maga is külön műipar kifejlődését idézte elő és ez irányban is egyre nagyobb mozgalmat hoz létre. És mi még sem foglalkozunk vele! Ime évenként

több zongorát gyártanak a világ mindkét részében és az utolsó párisi világtárlaton bemutatott amerikai zongorák valódi kincset képviseltek. A régi olasz vonós-hangszerek értékre nézve drágakövekkel vetekednek, míg a fa- és rézfúhangszerek terén tapasztalható találmányok naponként több kéznek biztosítanak munkát. És a zene-művek tengernyi kiadványa felér az évenként megjelenő szokott könyvek legnagyobb mennyiségével és erre nézve a mainzi, párisi, londoni, brüsseli, milanoi, bécsi és lipcsei műárúsi cégek magukban véve is valódi óriási könyvtárakat képviselnek. És nem fejlett-e ki nálunk is nagy iparmozgalom a zeneművészet után, és szükséges-e mondanunk, hogy a zeneirodalmat nálunk is több tekintélyes műárúsi cég népszerűsíti? De nálunk nagyobbára csak a zongorairodalom terén uralkodik mozgalom, mert a többi hangszer csak kivételesen gyarapodik egy-egy kiadvánnyal; a férfi- vagy vegyes énekkari zeneirodalom csekély életjelt ad magáról, midőn a hangszeres zeneirodalom ismét teljesen parlagon hever. E pangás azonban a hangszeres zene fejletlenségéből ered, a zongora-irodalom bősége e hangszer nagyszámú művelőire utal. De sehol a világon nem özőnli el a közönséget annyi selejtes zongora-szerzemény mint nálunk s ez kellő világba helyezi a nagy többség műizlését. Eredeti dalműveink csekély körében alig találunk irodalmat s ha létezik is egy-egy zongorakivonat, vezérkönyveket hiába keresnénk. Erkel

„Hunyady Lászlóját“ és „Bánk-Bánját, zongora-ábrándok és mindennemű zongora-apróságok számára ugyszólván kimerítették már; de zongora-kivonat avagy épen vezérkönyvvel egyikőjük sem dicsekedhetik, holott az első már három évtized óta uralkodik majdnem vetélytárs nélkül a magyar színen. Mosonyi dalművei hason kivételességben szenvednek, míg Erkel műzsájának alig négy éves termékét: „Dózsa György“-öt a sátorjeleneten kívül egy árva hangjegy sem képviseli irodalmilag.

És a magyar dalmű felvirágzása csak lépést halad és erre nézve is a lehető legkényelmesebb utat követi, majdnem vánszorogva megy. És határozott irányulását egyhamar nem is várhatjuk, ha csak egy nem sejtett rendkívüli lángész termékeny és eredményteljes működése itt egyszerre gyors lendületet elő nem idéz. Ily lángelmék azonban hazánkban s különösen a zeneművészet terén csak gyéren tűnnek fel, vagy ha koronként és kivételesen mutatkoznak is; pártolás hiányában, a többség részéről tapasztalt közöny, méltatlanul kifejezett ócsárlás, nyílt mellőztetések, sőt fájdalom! többszörös áskálódások következtében, — ismét visszavonulnak, hogy fájdalmas tétlenség s mi ennek nyomában következni szokott, — némaság és szellemi satnyulásra legyenek kérhözhatva.

A tapasztalás, a felhozott esetek mindegyikére példával szolgál.

Voltak és vannak zeneszerzők, kik műveikkel alig közeledhettek az ilynemű szellemi termékek közvetlen pártfogolására első sorban hivatott nemzeti színházhoz, honnan keserű csalódások után ismét távozni voltak kénytelenek, mert alig részesültek figyelemben, vagy ha ilyesmire csakugyan méltónak találtattak, későbbi akadályok és minden lépten-nyomon felmerült ellenszegülések, valamint szükkeblü mellőztetések miatt teljesen elvesztették kedvöket még tovább is ez intézetnél keresni szerencsájüket. Vannak zeneszerzőink, kik a magyar műdal s a férfikarok terén figyelemreméltó, sőt a mi viszonyainkhoz képest kitünő termékeket tudnak felmutatni; és örökös szemrehányásokat kell hallaniok a miért egyszersmind dalműveket vagy symphoniákat is nem irnak; mintha az érdem és tehetség csak bizonyos és tetszésünk szerint meghatározható dolgokhoz volna kötve. Csoda-e tehát, hogy ily körülmények között általános a tespedés, s hogy a leghivatottabbak is elvesztik kedvöket és ruganyosságukat oly pályát művelni, mely lelkes felkaroltatása mellett, még legszerencsésebb viszonyok között is csak kevés anyagi hasznot és talán még kevesebb dicsőséget nyujtana itt a magyar hazában. Holott nálunk minden haladást jelző nyom figyelemre tarthat számot, minden bármily csekély törekvés buzditást érdemel, mert csak így juthatunk célhoz. Ime Párisban, dalművek irására pályadíjak léteznek és azonkívül külön jutalmak vannak fentartva a bizonyos időközökben megjelent dal-

műi termékek közül kiváló műremek kitüntetésére. A zeneművészet minden országban nagyobbára csak ilyenmű buzditás folytán juthatott kisebb-nagyobb mérvben az illető szóköltészet magaslatára, és nálunk ez elhanyagolt zilált téren semmi mozgalom nem tapasztalható, holott mégis haladásról szeretünk ábrándozni. Ellenvetésül hozták fel, hogy pályadíjak sem vezetnek célhoz, de erre nézve senki kísérletet még nem tett és kísérlet esetében sem kellene felhagyni a buzditással sőt minden alkalmat felhasználni az éneklő művészet előmozdítására. Ime a szavaló drámai művészet terén az évenkénti kudarcok dacára is új pályadíjak váltják fel egymást. Miért nem lehetne az éneklő drámai művészet számára is legroszabb esetben alkalmazásba venni ezt? A rosz között mégis találkoznék sikerültebb mozzanat is, melynek ügyes és szerencsés tovafejlesztése idővel és általános buzditás mellett bizonyára célhoz vezetne. A dalmű felvirágzása tehát pályadíjaktól van feltételezve, mégpedig oly tekintélyes pályadíjaktól, melyek a vállalkozó zeneszerzőknek célszerű szövegkönyvek kiválasztására is elegendő összeget biztosítsanak és mindenekelőtt a magyar zeneméret igényeit is magokban foglalják.

Magyar zene.

Mennyien kétkednek benne, és hanyan nem akarnak hinni jövőjében, sőt némelyek műfogatóságát és

ennek következtében magasabb jelentőségét valamint a nemesebb zenére tehát a dalműre való képességét is kétségbe vonják.

Hogyan is egyébként? midőn nálunk annyi az idegen s a honfiak közül is oly sokan veszték el nemzeti érzületüket és a zenészek egy része hazafiasan érezni nem tud, a magyar szellemvilágot nem ismeri.

Magyar zenéről szólva mindenekelőtt figyelembe kell vennünk a magyar zene belértékét, és néznünk, ha vajjon őseredeti természeténél fogva magára voná-e a hivatottak figyelmét s e jellegével némi befolyásra is képes volt; és ha vajjon végre a kosmopolitikus zenében is érvényre emelkedhetett?

Ime, a magyar zenejelleget nem csak alkalmi és szélsőes művek szerzésére adott kedvet, hanem a kosmopolitikus zene legszebb mozzanataiban is nyilvánulásra jutott. Haydn több nagyjelentőségű zeneművében és különösen vonós-négyeseiben magyar hangzatok üdvözölnek bennünket és nem valódi dicsőítése-e a magyar zenének Schubert kemény G-symphoniája? A legszebb hősköltemény ez, melynek záradékában különösen hajdani nagyságunk hőseit ismét felelevenítve magunk előtt világrendítő fegyverben elvonulni képzeljük. A Rákóczy-induló sajátos hangulata még mindenkit meghatott az idegeneket is felvillanyozá; és nem valódi kincs-e a kutatóra nézve nemzeti zenénk-

nek majd a pajkosságig eleven, majd a csüggedésig lassú hangja; hirtelen felzajlása és ép oly gyors lecsillapulása ismét!

Mi magyar zenéről ábrándoztunk és cigányra, német vagy csehre bízunk a magyar zene ápolását, avagy legfelebb műkedvelőségből tanultunk meg valamely hangszert, míg a zenét mint tudományt művelni eszünkbe nem jutott. Szerencse, hogy mégis találkoztak jelesek kik a magyar zene jelenlétéről a művelt világot közvetlen is értesíték. Liszt a magyar zene számára a salont is megnyeré, biztosítá és magyar zongoraszerzeményei mindenütt meghonosultak a művelt világon. Az általa vert ösvényt követve Székely Imre is sikerrel művelé és terjeszté zongorájával és zongoraszerzeményeivel a magyar zenét hon és külföldön egyaránt. De ez időben a népdal már a színen is meghonosult és Egressi dalai általános népszerűsége tettek szert.

A magyar zene jövője iránt leginkább azok táplálnak hitelenséget, kik a nemzet hajlamát nem ismerik, a zeneszerzés technikájának nagy jelentőségét fel nem fogják és művelődésünket figyelemmel kísérni magoknak időt nem vettek. Mert művelődésünk folyamában zenénk nézve is tájékozást nyerhetünk.

A hitetlenek, ellenvetésük alapjául ugyanis a magyar szóköltészetet veszik fel, melynek nagy fejlettsége képzelhetlen magasságban áll zeneköltészetünk összes vívmányai felett.

Kétségbevonhatlan igaz!

De nem való-e ismét, hogy ép szóköltészetünk fejlettségében kell találnunk zeneköltészetünk egykori kifejlődésének zálogát s ez által az utóbbinak az első színvonalára való emelkedését is bizton reméllenünk sőt hinnünk is?

Mert szóköltészetünk aránylag sokkal lassabban fejlődött zeneköltészetünknél s midőn a többi művelt nemzetek már tündöklő hőskölteményekkel, nagyszerű drámák és kitünő szomorujátékokkal dicsekedhettek, mi a nép parlagi költészeténél vagy rideg verselésnél egyebet fel nem mutathattunk.

De hányszor nem vonták kétségbe a nemzet költészeti tehetségét, s hányszor nem kockáztatták ama neveltséges és képtelen állítást, hogy a magyar nyelv a műveltségre, műformákra, tehát költészetre nem alkalmas és kockáztatták ez állítást nem csak ama korban, midőn Césinge pécsi püspök latin verseket zengett, hanem még akkor is midőn eredeti költészetünk hajnala már derengeni kezdett.

És ime szóköltészetünk mégis felvirult s oly tisztas állást foglalt el a világirodalomban, melyre méltó büszkeséggel tekinthetünk.

Nem lehetne-e már csak e körülménynél fogva is jogosult és biztos reményünk zeneköltészetünk felemelkedésére még egyéb csalhatatlanabb előjelek és indokok hiányában is.

Ime a szököltészet kifejlödése mindenütt elül járt s a művészet csak a költészetten tudott fellelkesülni. Angelo Mihályt és Rafaelt, Dante előzte meg; Corneille és Racine nyomdokin támadt a francia művészet és Németországban Lessing, Schiller, Göthe új művészetnek vetették meg alapját. Mily későn foglalta el mindezek után a felhozott országokban az őt megillető állást a zeneművészet és mennyi időköz kivántatott arra, hogy Beethovenben az általános és absolut zene legmagasztosabb nyilvánulását találja.

És mi még mindig kétkedünk a magyar zene jövőjében!

Eredeti dalműveink, — úgy mint dalművek, — igaz, csekély kilátással kecsegtethetnének, ha egyszersmind egyébre is nem hivatkozhatnánk.

Mert ime a magyar népdal már műformává, műzenévé nőtte ki magát és a magyar zongora- és férfinégyesirodalom már magában foglalja a magasabb magyar zeneköltészet elemeit is.

Amaz ösvény, melyen Erkel, Mosonyi, Ábrányi, és Zimay a zongora, a műdal s a férfinégyesirodalom szempontjából, a magyar zene kifejlődhetésére határozott vívmányokat tudtak elérni: ez ösvény, ismételjük fog vezetni egyszersmind a magyar dalmű csalhatatlan, eredeti és kiapadhatlan forrásához is.

Azaz, a magyar dalműi zenének ép oly szigorú összefüggésben kell lenni a dalműi szöveggel s ezzel ép

ugy összeolvadnia, mint egyesült a magyar szó és zene a magyar műdalban, a magyar férfinégyesekben.

De valamint a magyar szóköltészet csak saját szivünkben kiszakadva fejlődhetett terebélyes fává, ugy bizonyára a magyar zeneköltészetnek is saját keblünkön kell táplálkoznia és megerősödni, saját belvilágából külvalódisággá tükröződnie.

És azért főleg eredetiségre kell törekednünk. Oly eredetiségre mindenekelőtt, melyben a zenész, az eredeti magyar szöveggel teljesen azonosulhat s melyben keblének mintegy kinyomatát lelheti. Oly eredetiségre, melyben kiragadva a bevándorlott idegenek kezéből a zenét, azt magunk számára egyszersmind kizárólag csak magunk műveljük és szeretetteljesen ápoljuk. Mi is lett volna szóköltészetünkben, ha még továbbra is megtűrjük az idegenek beleszólását, gyarló gyámnokoskodását?

Az arculat így teljesen meg fog változni, minmagunkon állván a magyar zene létének bebizonyítása.

És itt első sorban a zenének mint tudománynak művelése áll feladatunkban. Csak a tudomány fog segíteni bennünket itt is ama tespedésből, honnan részvétlenség és közöny miatt még most is alig vánszoroghatunk fel.

A tudomány elsajátítása azonban a technikai készletek és eszközök eltulajdonítására is módot nyújt és ki kétkedhetnék még azon túl is a magyar dalmű jövőjében?

Hisz akkor a magyar zeneszerzőnek teljesen hatalmában fog állani, a zenekar irányában is oly eljárást követni, minőt eddig a műdal, a zongora vagy a férfienegyesirodalomban folytatott, s a szöveggel szemben bizonyára hasoneredményeket fog elérni, midőn is a magyar dalmű élethű megvalósulása bekövetkezett. De a tudomány és technikai készletek segítségével az ügyes zeneszerző leginkább a harmonia és modulatio változosságában, a rythmika és metrikának a hangvezetés szövedékébe átvitt művészi összeillesztése által nyert eredeti jellegben fogja kifejezni a magyar zenét. És akkor nem érheti ama vád, hogy csárdást vagy toborzót irt.

Igen! — csak a tudás és a technikai készletek ügyes és minden hábár legjelentéktelembb mozzanatra nézve is szabatos, kimért és akadálytalan elsajátítása fogja előidézni a magyar dalmű biztos felvirágzását, zeneköltészetünknek szököltészetünk magaslatára való emelkedését s ezzel való közvetlen összerokonulását,

De ennek elérésére mindenekelőtt új tanrendszerre van szükségünk. Oly tanrendszerre, melyben a zene gyakorlati és elméleti részét egyaránt magunkévá téve, e tudásunkban bevégzett tökélyt mutassunk fel, az idegenek befolyását örökre lehetetlenné tegyük, és belvilágunk tükrét a zenében és dal által is kifejezni tudjuk.

XVI.

Jövők záloga.

(Egy új művész-nemzedék. — Országos műakadémia a szavaló és zeneművészet számára. — Magyar szellem. — Zárzó. Fuad pasa végkivánata. —)

Mul: fejezeteink egyikében kifejezésre jutott ohajunk, a művészet számára nevelendő oly nemzedéket illetőleg, mely a „gyönyörű szép“ mellett, a hazát is eszményképül fogadja, csak úgy fog teljesülni, ha a művészet tanítását kiveszszük az idegenek kezéből. És akkor önként széthullanak ama korlátok, melyeken belül egyik művész a másikat idegennek mondható vagy a többiekkel szemben, hazafiságánál fogva még külön követeléssel állhatott elő és okvetlenül elérjük az összetartást, melyre a haladás feltétele minket kötelez. A kilátásba helyezett új operaház egyesíteni fogja az új művész-nemzedéket kisebb nagyobb mérvben. Mert egyelőre nem is tudjuk, ha vajjon ez új műcsarno-

kot csak az éneklő avagy egyszersmind a szavaló művészet számára is felavatják. Arról van szó, hogy nem ille-
 nék a nemzet méltóságához a szavaló művészetet egy
 disztelen külvárosban hagyni, míg az éneklő művészet
 a belváros legszebb pontján ünnepli diadalait. Túlél-
 nézet, indokolatlan félelem; mert hisz az álta-
 lános nagy építkezésnél fogva gyors változáson megy
 keresztül a városrészek arculatja és holnap már vonzó
 lesz, mi tegnap még kietlen volt, sőt valódi paradicsomi
 átalakulás következhetik be ép itt a külvárosokban.
 Ámde e két művészet elszigeteltsége egyelőre hátrányo-
 kat vonhatna maga után, melyeket az együttesség nagy
 élénksége, kölcsönös hatása és mozgalmával ellensú-
 lyozni lehetne s mily későn és mennyi bajjal orvosol-
 ható sebeket okoznának a két művészet valamelyikének
 e hátrányok. Kivételességünk mindenütt ovatékra int!
 Szerencsés viszonyok között, és külföldön sem mulasz-
 tották el ez ovatékot és nem egy kitűnő sőt világhírű
 színház dicsekedhetik e két műág egyesített előnyeivel.
 De az új műcsarnok támogatásában a kerepesi-uti szin-
 ház nagy és nélkülözhetlen szolgálatokat teend. A já-
 ték-dalmű, a kisebb színművek e kis műcsarnokban
 jövőben is virulhatnak egymás mellett; és az új szin-
 háznál, új vagy ünnepélyes művek színrehozatalára
 szükségelt előkészületek idején a kerepesi-uti színház
 fogja magába fogadni a nagy színház külön igényü kö-
 zönségét, mindaddig, míg a szavaló művészetet is kü-
 lön műcsarnokkal meg nem tiszteljük.

Mert azt állítani, hogy egy külön műintézet a szávaló művészet számára is életrevalóságot nem ígér, tájékozatlanság, túlságos félelem vagy szerfeletti pessimismusra mutat. Hisz erők és akaratunk ruganyosságát mozgosítani még hatalmunkban áll. A magyar fővárosi lakosság nagyszámu gyarapodásának naponkénti tanúi vagyunk. Kül- és belelem befogadásával egyaránt növekedik a főváros és e nagy szaporodást teljesen elveszettnek higyjük-e a „gyönyörű szép“-re nézve és ne is tehessünk kísérletet azt saját részünkre megnyerhetni? Ime, e mindenünnen beözönlő ár fogja biztosítani az új műcsarnokok közönségét; hisz ily törekvés után jogosult reményünk lehet művészetünk felvirulása, tehát az iránt, hogy a magyar művész, új hazájában felfogva hivatását a „gyönyörű szép“-nek ihletett tolmácsa legyen. Mert lehetetlen, hogy ily nemes tulajdonával a hallgatóra vonzerőt ne gyakoroljon és a legközönyösebbel is meg ne kedveltesse a művészetet. Valóban az első magyar műintézet mindkét csarnokában, új életnek új szellemnek kell ébrednie. A „napszámosi egykedvűségnek“ itt tanyát ütni nem szabad; honoljon ott a kegyelet, a fenérzet és lelkesültség ama légköre, melynek behatása alatt nemes feltételek szilárduljanak meg bennünk. Itt várhatjuk aztán ama fenkelt, élethű és realis alakok megjelenését, kik egyfelől a durva anyagiség jelen szükkeblülőségének tömkelege között, másrészt az izléstelenül

szenvelgett vékony eszményiség tarhatatlanságán túl, a jótékony középút elfoglalását fogják javalni nekünk.

Igen! a lakosság nagy szaporodása egy második műcsarnok keletkezését is maga után fogja vonni és fenállhatására is jövedelmet biztosítani ígér. Vagy ne tudjunk áldozni, ha kell, ily fontos szellemi szükségletre és ne jusson-e itt ismét eszünkbe Kölcseynek a játékszinre vonatkozó és imént is idézett mondása? Valóban balsorsunk külveszélyeit férfias erő és nemes bátorsággal eddig mindig megláboltuk, de a lélek elaljasodása a szabadulás reménysége nélkül fog bennünket alámeríteni. És nem kell-e az ötvenes évek óta lelkünk súlyedését folyvást éreznünk? Valóban régi szívóságunk, régi szerencsénk is elhagyással fenyegetőzik.

De mily fényes és páratlan nemzeti ünnepre fogunk virradni e műcsarnok megnyitási napján. A legmagasztosab tüntetés lesz ez, megőrzött szellemi és anyagi erőnk világgraszoló nyilatkozata. A magyar akadémia palotájának megnyitása a nép részvéte nélkül esett meg, a választottak csekély és a hivatalosak nagyobb számú jelenletében: ugyszólván csendben és társadalmi korlátoltságunk kicsinyded jellegének hű visszatükrözésével. Az első magyar műintézet megnyitásában mindenki osztozni fog és mily nagy lesz aztán az öröm, mely ez általános és nagy részvét folytán innen kisugározva, az ország minden lakójára felvillanyozó hatással leend és egy új

korszak kezdetét fogja jelezni. Gazdag díjak segélyével nyert pályaművek fogják itt kielégíteni az első előadások igényeit és eddig nem sejtett szellemi és anyagi munkásságot és mozgalmat fog előidézni már eleve is e műintézet keletkezése. Szó- és zeneköltők fognak itt versenyezni egymással a kitűzött pályadíjak elnyerésében és mily tágas tere lesz a hazai építésznek, szobrásznak, festőnek e nagy szellemi harcban érvényesíthetni és kifejteni tehetségét.

De közvetlenül itt leszünk első sorban mindjárt ama művész-nemzedékre utalva, mely a „gyönyörű szép“ mellett a hazát is eszményképül togadja. Honnan és mi uton nyerjük ezt? Mert ez a kérdések kérdése! És megaláztatásunkra volna még továbbra is idegen érzelmű és nyelvű művészek közreműködése mellett eredeti művészet jelenlétével hitegetnünk magunkat, mire eddig alig gondolánk. Ez irányban is csak rideg mostohasággal kellett küzdenünk. A többször jellemzett idegen kormánynak legkisebb gondja is nagyobb volt semhogy művelődésünk érdekében a kezdeményezés fáklyáját kezébe ragadni jónak látta volna és saját tehetetlenségünk és valljuk meg közönyünk teljesen elszigetelt minket a „gyönyörű szép“-től elanynyira, hogy: a magyar szavaló és zeneművészek most sincs hol képeznie magát. A mintaképül gyakran felhozott valódi német műveltséggel azonban itt sem volt érintkezésünk és Bécsből ide-

ugrasztott ének- és zenemesterek címé alatt jelenkező kontárok és Németországban megélni nem képes másod és harmadrendü zeneirók és műtészek, az ál-német műveltség mindannyi közegei, — látták el kevés kivétellel e téren mutatkozó szellemi szükségleteinket, minden nemesebb vágy, minden magasabb törekvés nélkül tisztán csak az anyagi lét kényelmei elérhetését tűzvéni ki célúl. Mennyire háttérbe is szorúlt ezeknél a kenyérkereset mellett a művészet és mennyire kihült még legjelesebbjei keblében is a műlelkesültség a gyorsan elért jólét következtében kifejlett puhaság behatása alatt. Valóban, a mily nagy mérvben becsülés és tiszteletre vagyunk kötelezve a jó és nagy német nemzet irányában saját hazája földjén, annyira idegenkednünk kell annak ideszakadt egyes tagjai és külön töredékeitől. A mohácsi vész, a világosi gyászesemény óta, szóval az ál-német műveltség uralmának különböző fejleményeitől elkezdve a helybeli németek csak kivételesen tettek szert amaz érdemre, melylyel Németországban minden irányban és valamennyi nemzettel szemben dicsekedhetnek. Mivé is lesznek itt e nagyszavú német zeneirók, műtészek és művészek? Űzérkednek tollukkal, és kevés kivétellel kezét fogva a kényelem és tétlenséggel nagyobbára az élet anyagi örömei élvezetének adják át magukat. Egyben azonban mindnyájan következetesek. Mert emelkedjenek bár fel, vagy aljasodjanak leggyakrabban iszákosságuk miatt el, csak gúnyt űznek törekvéseinkből

ócsárolják hazánkat, és szóval tettel valamint toll és papírral a magyar név gyalázatára törnek.

Holott az ál-német műveltség e közegei csak a kontárságot és nem a művészetet honosították meg közöttünk. Hisz művészetünk elsőrangú csillagai olasz mestereknél képezték ki magukat és nem valódi szegénységi bizonyítvány a német kritikára és a német mesterekre nézve, hogy felülkerekedésük óta itt mindennütt, még az első magyar dalmű terén is, a legkezdetlegesebb műkedvelőség uralkodik a valódi művészet helyett, mely több olasz mester jelenlétében az éneket illetőleg legalább, oly szép virulásnak indult egykor. Ezek új hazájok iránt több hálát tanusítottak a bevándorlott németeknél valamint hogy általában több előnyt nyújtottak nekünk, mert a helybeli német ajkuak teljes mellőztével egyenesen hozzánk csatlakoztak. A német elem itt egészen meghasonlott ősi szép hagyományaival. A német itt mindig felekezetességre törekszik és kisebb-nagyobb mérvben gátolja művelődésünk kiszélesedését, eredeti irányulását.

Az idegenek mitse nyújtottak nekünk és fájdalomosan kell folyvást tapasztalnunk szép tehetségeink és anyagi erőnk parlagon maradását. Ha előadó művészeink az önkiképzésre annyira szükségelt rendkívüli észtehetséget sajátuknak nem mondhatták, fel se emelkedhettek és egy művész-nemzedék még ma sem áll rendelkezésünkre. Mert nincsenek taneszközeink.

Ime itt az ideje, hogy a kormány egy műakademia vagy conservatorium alapításával a szavaló és zeneművészet számára, e szomorú és mélyen lealázó helyzetnek véget vessen. E taneszköz nélkülözhetlen, mert művészi együtttest, ha nem is nagy művészeket és művésznőket, szavaló és zeneművészetünknek csak így nyerhetünk; ez elodázhatatlan, mert haladásunk feltétele, azt mindennapi kenyérként igényli és minél inkább tétovázunk, annál nehezebb lesz a mulasztást helyreütni. Itt a „lét- és nemlét“-ről van szó, mert jövőnk és fenmaradásunk szoros összefüggésben van művelődésünkkel, melynek e legfontosabb és legéletbevágóbb eszközét megszerezni, nemzeti becsületünk követeli. A „gyönyörű szép“ fentartása és megőrzésére szolgáló ez országos műintézet a szavaló és zeneművészet számára, mily örvedetes bizonyítéka lesz haladásunknak. Kellő eszközökkel felszerelve, elegendő számú női és férfi tanerőkkel ellátva, és a hazafias szellem fenkölt kinyomatát viselve, folyvást új és lelkesült műsarjakkal fogja ez támogatni színházainkat. Azonban szervezése már előre is gondot fog adni és ha több szak ellátására előnnyel kínálkoznak is helybeli tanerők, úgy bizonyára némely hangszer és műág hivatott betölthetésére, külföldön teendő tanulmányokért, több szakférfiu kiküldése szükséges, mert ez országos conservatoriumban a legjelentéktelenebb hangszernek

sem szabad hiányoznia, ha csak az eddig itt gyakorlatban volt megalázó szokást, külföldi művészek behozatalát illetőleg, jövőben is folytatni nem akarjuk. De az ily függés kisebb-nagyobb mérvben mindig nyelvünk hátrányára esik.

Nem utal-e bennünket ép e körülmény legott a szindiszités, a színékités fontos művészetének elsajátítására? Különösen énekművészetünk alásülyedt sőt teljesen hiányzó volta igényli értelmes és belátó művészek és szakférfiak kiküldését. Ime oda jutottunk, hogy nem is szólhatva az énekművészetről, maholnap még csak a hangvétel biztonsága sem lesz többé jelen, mert nyelvünk különös sajátságaival való minden összefüggés nélkül, magyarul nem tudó németek tanítják az éneket. A geniek korszaka megszűnt. Három év alatt befejezhetők az előkészületek, a conservatorium palotája is elkészülhet, és a tanítás minden irányban kezdetét veheti. Erre vonatkozólag nem kedvezőtlen ama körülmény, hogy a közoktatási miniszter ur, az ének és zene elemeinek a népiskolákban leendő tanítása iránt már intézkedéseket tőn, és reményünk lehet hozzá, hogy a műszépészet számára emelendő tanszékkal a magyar egyetemen is képviselve lesz a zeneművészet. Három évi időköz a conservatorium szervezése és az új színház felépítésére!

Ez idő alatt azonban az új operaház első évi szükségletei számára, az ének és zenetanítás kezdetén túl-

esett énekesnők, énekesek és zenészekből egy kitünő és bevégzett együttes szervezését, a nemzeti színház jelesebb művészei hozzájárultával és részben vezetése mellett, múlhatlanul igénybe kell venni. Három év erre elegendő alkalmat nyújt. Ime, az első év a magán ének és hangszerek; a második minden irányban a négyes hangterjedelmű tömegek; a harmadik a nagy és az egészre kiterjedő együttes tanításának lesz fenntartva.

A magyar királyi országos és nemzeti műakadémia a szavaló és zeneművészet számára, kifogyhatlan együttesekkel fogja aztán ellátni a magyar színházakat, és saját keblében is a legnagyobb szigorral ápolni a művészetet: öre lesz a „gyönyörű szép“-nek. De ennek teljes és nagymérvű foganatosítására többenemű pályadíjak és ösztöndíjakkal kell rendelkeznie. Azonban ki kételkedhetnék még benne, hogy a tökély ily magaslatát elfoglaló műintézettel folyvást és közvetlenül érintkező színházak is a műszigort kisebb-nagyobb mérvben el nem sajátítva, a bevégzettség magaslatára ne emelkedjenek? Ime, itt fogjuk ismét megelélni a „gyönyörű szép“ elveszett világát. Így fogjuk elérni a valódi magyar szellem kifejlődését, melynek uralma alatt az előadó művész a szó és zeneköltővel versenyezni fog valódi magyar hangulat előidézésében és valódi fenkölt magyar alakok te-

remtésében. Így fogjuk elérni, hogy kitűnő eredeti művek koronkénti mintaelőadásaival a legszegényebbekkel is megértessük, megszeretessük a művészetet.

Így fogjuk elérni, hogy a művész a magyar szellem ápolásában találva legforróbb óhaját, minden tehetségét hazájának szenteli és kifelé vágyakodni nem fog. Igen! — A színházból kell kihatni a valódi izlésnek, a magasabb nemzeti érzületnek, és mindezek végeredménye gyanánt a valódi magyar szellemnek, fenkölt jellegű művek megnevesített előadása által.

Az országos műakadémia szervezése, a magyar operaház felépítése és ennek számára nevelendő együttes kiképzése három évet vesznek igénybe. Ez alatt a művészet minden ága virágzásnak indul; az építész, a szobrász, a festő külön foglalkozást, új tért nyernek; a szindiszítés és színékités pályáján lelkesült és hazafias szellemű tanítványok fognak minket üdvözölni és a műipar a már kijelelt uton új életre fakad, hogy az ország minden részében meghonosuljon. A kölcsönös viszonyosság azonban minden irányban ébrenségre kötelezi a szellemeket, és nem természetes-e, hogy ily szorgalom után és tudományosságunk határozott kiszélesedésével a külön magyar kultúra is ténynyé lett valóságában fogja ölelni magához az egész nemzetet?

Ime, itt véget ér könyvünk, melylyel az olvasó figyelmét, a követendő ut kijelölésével, az általunk felkarolt fontos tárgy különböző mozzanataira felhívni törekedtünk. Az idő jelensége sürgősen új munkára szólít bennünket, mert lehetetlen, hogy továbbra is ámitsuk magunkat haladásunk iránt, midőn kényelmes régi foglalkozásaink egyoldalúságában, újakra vállalkozni eszünkbe nem jut. Vagy több vizsgálatban részesül-e a szerencsétlen, és több jótékony intézet áll a nyomorultak és szegények ápolására nálunk, mint másoknál azért, hogy a tudományt és művészetet mindeddig fel se vettük? Tekintsünk szét, és mindenütt hanyagságunk jeleivel fogunk találkozni, a jótékonyosság szellemi és anyagi terén egyaránt. Rendkívüliségünk és szomorú kivételességünknel fogva azonban mindenütt ovatékra van szükségünk. Minden megfontolás nélkül rombolni és sajátságainkkal össze nem férő idegen dolgokat a meggyökerezésre való minden alapos kilátás nélkül egyszerre meghonosítani akarni: csak készületlenségünk halmazának gyarapítására esnek. És nem ért-e bennünket készületlenül a porosz hadjáratra következett béke? és nem fenyeget-e még nagyobb készületlenségben találni egy rohamosan bekövetkező háború? Kétszer környezett már a veszély, de harmadszor aligha össze nem rokadunk alatta. Ime, minden órai nyugalmat művelődésünkre kell fordítanunk; minden bármi csekély kedvezményt tudományunk és művészetünk

fejlesztésére kiaknáznunk, hogy az idő mostohaságait megelőzhessük.

És most az elhunyt Fuad pasa, a törekvő és haladó Törökország e legkitünőbb állampolitikusának Abdul Azis sultánhoz intézett végrendeletében tolmácsolt és ránk nézve annyira jellemző végsóhajának idézetével teszszük le tollunkat, hogy „nem csak törekednünk kell az előhaladt nyugat műveltségi színvonalára, hanem azt valósággal el is kell foglalnunk.“

